Google

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

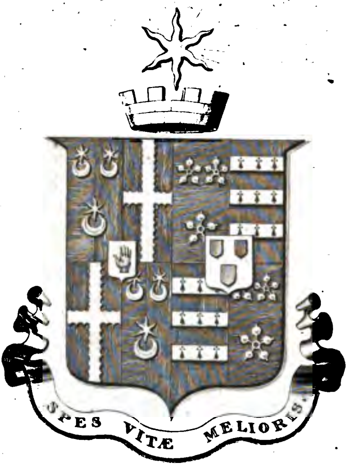
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

KC
15766
NEDL TRANSFER
HN 5W7B 9
Digitized by Google

R^t. Honble.
Sir John C. Hobhouse, B^t.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

M. TULLII

CICERONIS

OPERUM OMNIUM

VOL. XIV.

PHILOSOPHICORUM

VOL. IV.

Digitized by Google

VOL. XIV.

De natura Deorum libri III.

De Legibus libri III.

Digitized by Google

M. T.
CICERONIS
DE
NATURA DEORUM,
AD M. BRUTUM,
LIBRI TRES.

EX EDITIONE J. OLIVETI.

GLASGUAE,

IN AEDIBUS ACADEMICIS

EXCUDEBANT ROB. ET AND. FOULIS

MDCCXLVIII.

Digitized by Google

KC15766

H[illegible]
UNIV[illegible]
LIB[illegible]
JUL 26 1954

Transf To HCL

Digitized by Google

LIBRI PRIMI ARGUMENTUM.

Totus hic liber trifariàm diſpertitur. parte prima, ad caput uſque 8, Cicero nonnulla praemittit, quibus toti operi veluti proludit. parte ſecunda, quae capite 20. clauditur, Velleius Epicureus philoſophus, rejectis aliorum philoſophorum opinionibus, Epicuri de Deo placita in medium affert, et magnifice commendat. tertia denique parte, quae reliquo libro continetur, totam Epicuri de Deorum natura doctrinam a Velleio expoſitam Cotta ex Academia philoſophus evertit. Petrus Lescaloperius.

LIBRI SECUNDI ARGUMENTUM.

Hic liber continet Balbi diſputationem de Natura Deorum ex mente Stoicorum; qui totam iſtam quaeſtionem in partes quatuor dividebant. primum enim docebant eſſe Deos: deinde quales eſſent, tum mundum ab his adminiſtrari: poſtremo conſulere eos rebus humanis. his igitur quatuor tanquam capitibus tota Balbi diſputatio continetur. et prima quidem pars quanquam ne egere quidem oratione videri poterat, tamen argumentis confirmatur. nam primò quod omnium conſentiens eſt de Diis opinio, naturâ evidens ſit neceſſe eſt: deinde Dii ipſi praeſentia ſua et apparitione eam rem confirmarunt: praedictiones item et praeſenſiones rerum futurarum, Deos eſſe, clamant; omnium maxime autem mira totius mundi varietas, pulcbritudo, ordo, rerumque omnium ad utilitatem humanam conſpiratio. quin ex ipſa hominum ſolertia colligi poteſt, eſſe aliquam divinam mentem. nam ſi caetera quae in corpore ſunt, ſumpſimus aliunde, aliud

Digitized by Google

a terra, aliud ab humore, aliud ab aëre, aliud ab igni, rationem etiam aliunde habeamus neceſſe eſt; et cum caetera omnia mundus habeat, quod eſt omnium optimum, id quoque cur non habeat, nulla eſt ratio. omnes porro concedunt, nil non modo eſſe mundo melius, ſed ne cogitari quidem poſſe: quare, cum ratione nil melius, ea quoque mundo inſit neceſſe eſt, qui profecto non poſſet ita omnibus partibus conſentire, niſi uno divino et continuato ſpiritu contineretur, cap. 2--8. *his rationibus ſubjiciuntur demonſtrationes phyſicae. prima hujuſmodi eſt. omnia quae aluntur et creſcunt, ea temperatione caloris oriuntur et augentur, omneſque partes mundi calore fultae ſuſtinentur; itaque et mundus ſimili parique natura ſervatur. eſt igitur natura, quae omnem mundum continet, eumque tuetur; quae, quoniam mundi principatum* (ἡγεμονικὸν) *ut in homine mens, obtinet, et eſt adeò omnium optima, ſenſus quoque et ratio huic naturae inſint neceſſe eſt, quae in partibus mundi ſunt, et multo quidem acriora atque majora; ex quo mundum Deum eſſe concluditur. eſt praeterea animans mundus, quod motu ſuo cietur, qui, vel Platone auctore, tantum in animos cadit:* cap. 9--12. *altera ratio ſic procedit: in omni rerum inſtitutione eſt aliquid extremum atque perfectum, niſi quaedam vis obſiſtat. igitur in omni natura, ac multo etiam magis, neceſſe eſt abſolvi aliquid ac perfici; quod nihil univerſo, ut in caeteris naturis obſiſtere poteſt: ergo cum in his, quae gignuntur ex terra, nihil ſit praeter nutritionem; beſtiae praeterea ſenſum et motum habent, et appetitum; homini addita etiam eſt ratio, qua appetitus regantur. ex quo efficitur, eſſe etiam quartum et altiſſimum gradum eorum, qui natura boni ſapienteſque gignantur, quibus ab initio inſit recta conſtanſque ratio, quae Deo tribuenda ſit,*

hoc eſt mundo. eodem fere modo efficitur, eſſe in mundo ſummam virtutem et ſapientiam : cap. 12--14. *ſed mundi divinitate perſpecta, aſtris etiam divinitas eſt tribuenda. gignuntur enim ex mobiliſſima et puriſſima aetheris parte, nulla alia admixta natura, totaque ſunt calida et pellucida. abſurdum autem eſſet, rebus aëre ortis rationem habentibus, quae in multo puriore aethere naſcuntur, nullum ſenſum aut rationem habere, quae ibi multo acriora ſint neceſſe eſt, et vel ordine eorum et conſtantia, motuque voluntario declarantur :* cap. 15. *ſed maxime aſtrorum ſenſum et intelligentiam, divinitatemque declarat mirabilis eorum ordo et conſtantia, quae neque naturam ſignificat, quod eſt plena rationis, neque fortunam, quae conſtantiam reſpuit. in quo Epicurus ridicule errat, qui humanam figuram Diis attribuit, negatque rotundum et volubilem Deum cogitari poſſe :* cap. 16. *ſed multae aliae naturae Deorum ex magnis eorum beneficiis conſtitutae ſunt. nam primo quod eſt a Deo natum, id nomine ipſius Dei nuncupatur; deinde res ipſa, in qua eſt vis major aliqua, ſic appellatur; beneficiis porro excellentes viri in caelum fama ac voluntate ſublati ſunt; ac denique ex phyſica ratione multi fluxerunt poëtici Dii :* cap. 23. *conſtitutis duobus his, Deos eſſe, et qualis eorum natura ſit, ſequitur diſputatio de providentia Deorum. ea tribus argumentis aſſeritur de Stoicorum more. primum ab eo ipſo, quod dii ſunt, ducitur :* cap. 30. 31. *alterum inde, quod omnes res ſubjectae ſunt naturae ſentienti, ab eaque omnia pulcherrime geruntur :* cap. 32. *tertium autem ex admiratione rerum caeleſtium et terreſtrium arceſſitur, qui locus fuſe admirabiliterque explicatur. tertiae huic diſputationis parti ſubjicitur tandem ea, qua iſtam tantam rerum molitionem, hominis cauſa, factam eſſe, demonſtratur, hominumque*

Digitized by Google

commodis mirifice a Deo proviſum: quod quidem quatuor argumentis fit; quorum primum ductum eſt a corporis humani ſtructura; alterum a perfectionibus animi; tertium ab utilitate, quam res cum caeleſtes, tum terreſtres hominibus afferunt; et quartum denique ab exemplis hominum illuſtrium, quibus Dii conſuluerunt. Ernestius.

LIBRI TERTII ARGUMENTUM.

Tres in partes commodè tribui poteſt hic Liber, in praefationem, diſputationem, et brevem epilogum. in praefatione, Cicero tranſit a diſſertatione Balbi ad Cottae diſſertationem. in diſputatione, totam Stoicorum Theologiam ſuperiori libro copioſe a Balbo expoſitam, Cotta confutat. in epilogo, quis fuerit diſputationis exitus, aperitur. Lescaloperius.

Digitized by Google

DE NATURA DEORUM,

AD M. BRUTUM,

LIBER PRIMUS.

CUM multae res in philoſophia nequaquam ſatis adhuc explicatae ſint, tum perdifficilis, Brute, (quod tu minime ignoras) et perobſcura quaeſtio eſt de natura deorum: quae et ad agnitionem animi pulcherrima eſt, et ad moderandam religionem neceſſaria. de qua tam variae ſunt doctiſſimorum hominum, tamque diſcrepantes ſententiae, ut magno argumento eſſe debeat, cauſam, id eſt principium philoſophiae, eſſe ſcientiam: prudenterque Academicos a rebus incertis aſſenſionem cohibuiſſe. quid eſt enim temeritate fortius? aut quid tam temerarium, tamque indignum ſapientis gravitate atque conſtantia, quam aut falſum ſen-

tire, aut, quod non ſatis explorate perceptum ſit et cognitum, ſine ulla dubitatione defendere? velut in hac quaeſtione, plerique (quod maxime veriſimile eſt, et quo omnes duce natura vehimur) deos eſſe dixerunt: dubitare ſe Protagoras: nullos eſſe omnino Diagoras Melius, et Theodorus Cyrenaicus putaverunt. qui vero deos eſſe dixerunt, tanta ſunt in varietate ac diſſenſione, ut eorum moleſtum ſit dinumerare ſententias. nam et de figuris deorum, et de locis atque ſedibus, et actione vitae multa dicuntur: deque his ſumma philoſophorum diſſenſione certatur. quod vero maxime rem cauſamque continet, eſt, utrum nihil agant, nihil moliantur; omni curatione et adminiſtratione rerum vacent: an contra ab his et a principio omnia facta et conſtituta ſint, et ad infinitum tempus regantur atque moveantur. in primiſque magna diſſenſio eſt; eaque niſi dijudicetur, in ſummo errore neceſſe eſt homines atque in maximarum rerum ignoratione verſari.

Sunt enim philoſophi, et fuerunt, qui omnino nullam habere cenſerent humanarum rerum procurationem deos. quo- 2

rum ſi vera ſententia eſt, quae poteſt eſſe pietas? quae ſanctitas? quae religio? haec enim omnia pure ac caſte tribuenda deorum numini ita ſunt, ſi animadvertuntur ab his, et ſi eſt aliquid a diis immortalibus hominum generi tributum. ſin autem dii nec poſſunt nos juvare, nec volunt; nec omnino curant; nec, quid agamus, animadvertunt; nec eſt quod ab his ad hominum vitam permanare poſſit: quid eſt, quod ullos diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? in ſpecie autem fictae ſimulationis, ſicut reliquae virtutes, ita pietas ineſſe non poteſt: cum qua ſimul et ſanctitatem et religionem tolli neceſſe eſt: quibus ſublatis perturbatio vitae ſequitur, et magna confuſio. atque haud ſcio, an, pietate adverſus deos ſublata, fides etiam et ſocietas humani generis, et una excellentiſſima virtus, juſtitia, tollatur. ſunt autem alii philoſophi, et hi quidem magni atque nobiles, qui deorum mente atque ratione omnem mundum adminiſtrari et regi cenſeant: neque vero id ſolum, ſed etiam ab iiſdem vitae hominum conſuli et provideri. nam et fruges, et reliqua, quae terra pariat, et

Digitized by Google

tempeſtates, ac temporum varietates, caelique mutationes, quibus omnia, quae terra gignat, maturata pubeſcant, a diis immortalibus tribui generi humano putant: multaque, quae dicentur in his libris, colligunt, quae talia ſunt, ut ea ipſa dii immortales ad uſum hominum fabricati paene videantur. contra quos Carneades ita multa diſſeruit, ut excitaret homines non ſocordes ad veri inveſtigandi cupiditatem. res enim nulla eſt, de qua tantopere non ſolum indocti, ſed etiam docti diſſentiant. quorum opiniones cum tam variae ſint, tamque inter ſe diſſidentes: alterum fieri profecto poteſt, ut earum nulla; alterum certe non poteſt, ut plus una vera ſit. Qua quidem in 3
cauſa et benevolos objurgatores placare, et invidos vituperatores confutare poſſumus, ut alteros reprehendiſſe poeniteat, alteri didiciſſe ſe gaudeant. nam qui admonent amice, docendi ſunt: qui inimice inſectantur, repellendi. multum autem fluxiſſe gaudeo de libris noſtris, quos complures brevi tempore edidimus, variumque ſermonem, partim admirantium, unde hoc philoſophandi nobis ſubi-

Digitized by Google

to ſtudium extitiſſet: partim, quid quoque de re certi haberemus, ſcire cupientium. multis etiam ſenſi mirabile videri, eam nobis potiſſimum probatam eſſe philoſophiam, quae lucem eriperet, et quaſi noctem quandam rebus offunderet, deſertaeque diſciplinae et iam pridem relictae patrocinium nec-opinatum a nobis eſſe ſuſceptum. nos autem nec ſubito coepimus philoſophari: nec mediocrem a primo tempore aetatis in eo ſtudio operam curamque conſumpſimus, et, cum minime videbamur, tum maxime philoſophabamur: quod et orationes declarant, refertae philoſophorum ſententiis; et doctiſſimorum hominum familiaritates, quibus ſemper domus noſtra floruit; et principes illi, Diodotus, Philo, Antiochus, Poſidonius, a quibus inſtituti ſumus. et, ſi omnia philoſophiae praecepta referuntur ad vitam, arbitramur nos et publicis et privatis in rebus ea praeſtitiſſe, quae

4 ratio et doctrina praeſcripſerit. Sin autem quis requirit, quae cauſa nos impulerit, ut haec tam ſero literis mandaremus, nihil eſt, quod expedire tam facile poſſimus. nam cum otio langueremus, et ita

eſſet reipublicae ſtatus, ut eam unius conſilio atque cura gubernari neceſſe eſſet, primum ipſius reipublicae cauſa philoſophiam noſtris hominibus explicandam putavi, magni exiſtimans intereſſe ad decus et ad laudem civitatis, res tam graves tamque praeclaras Latinis etiam literis contineri. eoque me minus inſtituti mei poenitet, quod facile ſentio, quam multorum non modo diſcendi, ſed etiam ſcribendi ſtudia commoverim. complures enim Graecis inſtitutionibus eruditi ea, quae didicerant, cum civibus ſuis communicare non poterant, quod illa, quae a Graecis accepiſſent, Latine dici poſſe diffiderent. quo in genere tantum profeciſſe videmur, ut a Graecis ne verborum quidem copia vinceremur. hortata etiam eſt, ut me ad haec conferrem, animi aegritudo, fortunae magna et gravi commota injuria. cujus ſi majorem aliquam levationem reperire potuiſſem, non ad hanc potiſſimum confugiſſem. eâ vero ipsâ nulla ratione melius frui potui, quam ſi me non modo ad legendos libros, ſed etiam ad totam philoſophiam pertractandam dediſſem. omnes autem ejus partes atque

omnia membra tum facillime noſcuntur, cum totae quaeſtiones ſcribendo explicantur. eſt enim admirabilis quaedam continuatio ſerieſque rerum, ut alia ex alia nexa, et omnes inter ſe aptae colligataeque

5 videantur. Qui autem requirunt, quid quaque de re ipſi ſentiamus, curioſius id faciunt, quam neceſſe eſt. non enim tam auctoritatis in diſputando, quam rationis momenta quaerenda ſunt. quin etiam obeſt plerumque iis, qui diſcere volunt, auctoritas eorum, qui ſe docere profitentur. deſinunt enim ſuum judicium adhibere: id habent ratum, quod ab eo, quem probant, judicatum vident. nec vero probare ſoleo id, quod de Pythagoreis accepimus: quos ferunt, ſi quid affirmarent in diſputando, cum ex iis quaereretur, quare ita eſſet, reſpondere ſolitos, 'Ipſe dixit.' ipſe autem erat Pythagoras. tantùm opinio praejudicata poterat, ut etiam ſine ratione valeret auctoritas. qui autem mirantur, nos hanc potiſſimum diſciplinam ſecutos, his quatuor Academicis libris ſatis reſponſum videtur. nec vero deſertarum relictarumque rerum patrocinium ſuſcepimus. non enim hominum

interitu ſententiae quoque occidunt: ſed lucem auctoris fortaſſe deſiderant: ut haec in philoſophia ratio contra omnia diſſerendi, nullamque rem aperte judicandi, profecta a Socrate, repetita ab Arceſila, confirmata a Carneade, uſque ad noſtram viguit aetatem; quam nunc propemodum orbam eſſe in ipſa Graecia intelligo. quod non Academiae vitio, ſed tarditate hominum arbitror contigiſſe. nam ſi ſingulas diſciplinas percipere magnum eſt: quanto majus omnes? quod facere iis neceſſe eſt, quibus propoſitum eſt, veri reperiendi cauſa, et contra omnes philoſophos et pro omnibus dicere. cujus rei tantae tamque difficilis facultatem conſecutum eſſe me non profiteor: ſecutum eſſe prae me fero. nec tamen fieri poteſt, ut, qui hac ratione philoſophentur, ii nihil habeant, quod ſequantur. dictum eſt omnino hac de re alio loco diligentius: ſed quia nimis indociles quidam tardique ſunt, admonendi videntur ſaepius. non enim ſumus ii, quibus nihil verum eſſe videatur: ſed ii, qui omnibus veris falſa quaedam adjuncta eſſe dicamus, tanta ſimilitudine, ut in iis nulla inſit certa judicandi et aſ-

Digitized by Google

ſentiendi nota. ex quo exſiſtit et illud, multa eſſe probabilia: quae quanquam non perciperentur, tamen quia viſum haberent quendam inſignem et illuſtrem,
6 his ſapientis vita regeretur. Sed jam, ut omni me invidia liberem, ponam in medio ſententias philoſophorum de natura deorum. quo quidem loco convocandi omnes videntur, qui, quae ſit earum vera, judicent. tum demum mihi procax Academia videbitur, ſi aut conſenſerint omnes, aut erit inventus aliquis, qui, quid verum ſit, invenerit. itaque mihi libet exclamare, ut Statius in Synephebis,

> Pro deûm, popularium omnium, omnium adoleſcentium,
> Clamo, poſtulo, obſecro, oro, ploro, atque imploro fidem:

non leviſſima de re, ut queritur ille,

> Fieri in civitate facinora capitalia:
> Ab amico amante argentum accipere meretrix non vult:

ſed ut adſint, cognoſcant, animadvertant, quid de religione, pietate, ſanctitate, caeremoniis, fide, jurejurando, quid de templis, delubris, ſacrificiiſque ſolennibus,

quid de ipſis auſpiciis, quibus nos praeſumus, exiſtimandum ſit. haec enim omnia ad hanc de diis immortalibus quaeſtionem referenda ſunt. profecto eos ipſos, qui ſe aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctiſſimorum hominum de maxima re tanta diſſenſio. quod cum ſaepe aliàs, tum maxime animadverti, cum apud C. Cottam, familiarem meum, accurate ſane et diligenter de diis immortalibus diſputatum ſit. nam, cum feriis Latinis ad eum ipſius rogatu arceſſitiqne veniſſem, offendi eum ſedentem in exedra, et cum C. Velleio ſenatore diſputantem: ad quem tum Epicurei primas ex noſtris hominibus deferebant. aderat etiam Q. Lucilius Balbus: qui tantos progreſſus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere Graecis compararetur. tum, ut me Cotta vidit, peropportune, inquit, venis. oritur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio: cui, pro tuo ſtudio, non eſt alienum te intereſſe.

Atqui mihi quoque videor, 7
inquam, veniſſe, ut dicis, opportune. tres enim trium diſciplinarum principes conveniſtis. M. enim Piſo ſi adeſſet, nulli-

us philoſophiae, earum quidem quae in honore ſunt, vacaret locus. tum Cotta, ſi, inquit, liber Antiochi noſtri, qui ab eo nuper ad hunc Balbum miſſus eſt, vera loquitur; nihil eſt, quod Piſonem, familiarem tuum, deſideres. Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re concinere videntur, verbis diſcrepare. quo de libro velim ſcire, Balbe, quid ſentias. egone? inquit ille: miror, Antiochum hominem in primis acutum, non vidiſſe, intereſſe plurimum inter Stoicos, qui honeſta a commodis non nomine, ſed genere toto disjungerent, et Peripateticos, qui honeſta commiſcerent cum commodis, ut ea inter ſe magnitudine et quaſi gradibus, non genere differrent. haec enim eſt non verborum parva, ſed rerum permagna diſſenſio. verum haec aliàs: nunc quod coepimus, ſi videtur. mihi vero, inquit Cotta, videtur. ſed ut hic, qui intervenit, me intuens, ne ignoret, quae res agatur, de natura agebamus deorum. quae cum mihi videretur perobſcura, ut ſemper videri ſolet; Epicuri ex Velleio ſciſcitabar ſententiam. quamobrem, inquit, Vellei, niſi moleſtum eſt, repete quae coe-

peras. repetam vero, quanquam non mihi, ſed tibi hic venit adjutor. ambo enim, inquit arridens, ab eodem Philone nihil ſcire didiciſtis. tum ego, quid didicerimus, Cotta viderit: tu autem nolo exiſtimes, me adjutorem huic veniſſe, ſed auditorem, et quidem aequum, libero judicio, nulla ejuſmodi adſtrictum neceſſitate, ut mihi, velim, nolim, ſit certa quaedam tuenda ſententia. Tum 8 Velleius fidenter ſane, ut ſolent iſti; nihil tam verens, quam ne dubitare aliqua de re videretur: tanquam modo ex deorum concilio, et ex Epicuri intermundiis deſcendiſſet: audite, inquit, non futiles commentitiaſque ſententias, non opificem aedificatoremque mundi, Platonis de Timaeo deum: nec anum fatidicam Stoicorum πρόνοιαν, quam Latine licet Providentiam dicere: neque vero mundum ipſum, animo et ſenſibus praeditum, rotundum, ardentem, volubilem deum: portenta et miracula non diſſerentium philoſophorum, ſed ſomniantium. quibus enim oculis animi intueri potuit veſter Plato fabricam illam tanti operis, qua conſtrui a deo atque aedificari mundum

facit? quae molitio? quae ferramenta? qui vectes? quae machinae? qui miniſtri tanti muneris fuerunt? quemadmodum autem obedire et parere voluntati architecti aër, ignis, aqua, terra potuerunt? unde vero ortae illae quinque formae, ex quibus reliqua formantur, apte cadentes ad animum efficiendum, pariendoſque ſenſus? longum eſt omnia: quae talis ſunt, ut optata magis quam inventa videantur. ſed illa palmaris quidem, quod, qui non modo natum mundum introduxerit, ſed etiam manu paene factum, is eum dixerit fore ſempiternum. hunc cenſes primis, ut dicitur, labris guſtaſſe phyſiologiam, qui quidquam, quod ortum ſit, putet aeternum eſſe poſſe? quae eſt enim coagmentatio non diſſolubilis? aut quid eſt, cujus principium aliquod ſit, nihil ſit extremum? Pronoea vero ſi veſtra eſt, Lucili, eadem requiro, quae paulo ante, miniſtros, machinas, omnem totius operis deſignationem atque apparatum: ſin alia eſt, cur mortalem fecerit mundum, non, quemadmodum Platonicus deus, 9 ſempiternum. Ab utroque autem ſciſcitor, cur mundi aedificatores repente ex-

ſtiterint: innumerabilia ante ſecula dormierint. non enim ſi mundus nullus erat, ſecula non erant. ſecula nunc dico, non ea, quae dierum noctiumque numero annuis curſibus conficiuntur. nam fateor ea ſine mundi converſione effici non potuiſſe. ſed fuit quaedam ab infinito tempore aeternitas, quam nulla temporum circumſcriptio metiebatur: ſpatio tamen, qualis ea fuerit, intelligi non poteſt: quod ne in cogitationem quidem cadit, ut fuerit tempus aliquod, nullum cum tempus eſſet. iſto igitur tam immenſo ſpatio quaero, Balbe, cur Pronoea veſtra ceſſaverit. laboremne fugiebat? at iſte nec attingit deum, nec erat ullus, cum omnes naturae numini divino, caelum, ignes, terrae, maria parerent. quid autem erat, quod concupiſceret deus mundum ſignis et luminibus, tanquam aedilis, ornare? ſi ut deus ipſe melius habitaret: antea videlicet tempore infinito in tenebris, tanquam in gurguſtio, habitaverat. poſt autem varietatene eum delectari putamus, qua caelum et terras exornatas videmus? quae iſta poteſt eſſe oblectatio deo? quae ſi eſſet, non ea tamdiu carere potuiſſet.

Digitized by Google

an haec, ut fere dicitis, hominum cauſa a
deo conſtituta ſunt? ſapientumne? prop-
ter paucos ergo tanta eſt facta rerum mo-
litio. an ſtultorum? at primum cauſa non
fuit, cur de improbis bene mereretur. de-
inde quid eſt aſſecutus, cum omnes ſtulti
ſint ſine dubio miſerrimi; maxime quod
ſtulti ſunt: miſerius enim ſtultitia quid
poſſumus dicere? deinde quod ita multa
ſunt incommoda in vita, ut ea ſapientes
commodorum compenſatione leniant,
ſtulti nec vitare venientia poſſint, nec fer-
10 re praeſentia. Qui vero mundum ip-
ſum animantem ſapientemque eſſe dixe-
runt, nullo modo viderunt animi natu-
ram, intelligentes in quam figuram cade-
re poſſet: de quo dicam equidem paulo
poſt. nunc autem hactenus admirabor e-
orum tarditatem, qui animantem, immor-
talem, et eundem beatum, rotundum eſſe
velint, quod ea forma ullam neget eſſe
pulchriorem Plato. at mihi vel cylindri,
vel quadrati, vel coni, vel pyramidis vi-
detur eſſe formoſior. quae vero tribuitur
vita iſti rotundo deo? nempe ut ea cele-
ritate contorqueatur, cui par nulla ne co-
gitari quidem poſſit. in qua non video,

Digitized by Google

ubinam mens conſtans et vita beata poſſit inſiſtere. quodque in noſtro corpore ſi minima ex parte ſignificetur, moleſtum ſit: cur hoc idem non habeatur moleſtum in deo? terra enim profecto, quoniam pars mundi eſt, pars eſt etiam dei. atqui terrae maximas regiones inhabitabiles atque incultas videmus, quod pars earum appulſu ſolis exarſerit; pars obriguerit nive pruinaque, longinquo ſolis abſceſſu. quae, ſi mundus eſt deus, quoniam partes mundi ſunt, dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda ſunt. atque haec quidem veſtra, Lucili. qualia vero ſint, ab ultimo repetam ſuperiorum. Thales enim Mileſius, qui primus de talibus rebus quaeſivit, aquam dixit eſſe initium rerum: deum autem eam mentem, quae ex aqua cuncta fingeret. ſi dii poſſunt eſſe ſine ſenſu et mente, cur aquae adjunxit, ſi ipſa mens conſtare poteſt vacans corpore? Anaximandri autem opinio eſt, nativos eſſe deos, longis intervallis orientes, occidenteſque, eoſque innumerabiles eſſe mundos. ſed nos deum, niſi ſempiternum, intelligere qui poſſumus? poſt Anaximenes aëra deum ſtatuit, eum-

Digitized by Google

que gigni, eſſeque immenſum, et infini-
tum, et ſemper in motu: quaſi aut aër ſine
ulla forma deus eſſe poſſit, cum praeſertim
deum non modo aliqua, ſed pulcherrima
ſpecie eſſe deceat: aut non omne, quod or-
11 tum ſit, mortalitas conſequatur. Inde
Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene
diſciplinam, primus omnium rerum de-
ſcriptionem et modum, mentis infinitae
vi ac ratione deſignari et confici voluit:
in quo non vidit, neque motum ſenſui
junctum et continentem in infinito ullum
eſſe poſſe: neque ſenſum omnino, quo
non ipſa natura pulſa ſentiret. deinde ſi
mentem iſtam quaſi animal aliquod eſſe
voluit, erit aliquid interius, ex quo illud
animal nominetur. quid autem interius
mente? cingatur igitur corpore externo.
quod quoniam non placet; aperta ſim-
plexque mens, nulla re adjuncta, quae
ſentire poſſit, fugere intelligentiae noſ-
trae vim et notionem videtur. Crotonia-
tes autem Alcmaeo, qui ſoli et lunae reli-
quiſque ſideribus, animoque praeterea,
divinitatem dedit, non ſenſit, ſeſe morta-
libus rebus immortalitatem dare. nam Py-
thagoras, qui cenſuit, animum eſſe per

Digitized by Google

naturam rerum omnem intentum et commeantem, ex quo noſtri animi carperentur, non vidit diſtractione humanorum animorum diſcerpi et lacerari deum: et cum miſeri animi eſſent, quod pleriſque contingeret, tum dei partem eſſe miſeram: quod fieri non poteſt. cur autem quidquam ignoraret animus hominis, ſi eſſet deus? quomodo porro deus iſte, ſi nihil eſſet niſi animus, aut infixus, aut infuſus eſſet in mundo? tum Xenophanes, qui, mente adjuncta, omne praeterea, quod eſſet infinitum, deum voluit eſſe, de ipſa mente item reprehenditur, ut caeteri: de infinitate autem vehementius, in qua nihil neque ſentiens, neque conjunctum poteſt eſſe. nam Parmenides commentitium quiddam coronae ſimilitudine efficit: Stephanen appellat, continentem ardore lucis orbem, qui cingit caelum; quem appellat deum. in quo neque figuram divinam, neque ſenſum quiſquam ſuſpicari poteſt. multa ejuſdem monſtra: quippe qui bellum, qui diſcordiam, qui cupiditatem, caeteraque generis ejuſdem ad deum revocat: quae vel morbo, vel ſomno, vel oblivione, vel vetuſtate delentur.

Digitized by Google

eademque de ſideribus; quae reprehenſa jam in alio, in hoc omittantur. Empedocles autem multa alia peccans, in deorum opinione turpiſſime labitur. quatuor enim naturas, ex quibus omnia conſtare vult, divinas eſſe cenſet: quas et naſci, et exſtingui perſpicuum eſt, et ſenſu omni carere. nec vero Protagoras, qui ſeſe negat omnino de diis habere quod liqueat, ſint, non ſint, qualeſve ſint, quidquam videtur de natura deorum ſuſpicari. quid Democritus, qui tum imagines, earumque circuitus in deorum numero refert: tum illam naturam, quae imagines fundat ac mittat: tum ſcientiam intelligentiamque noſtram: nonne in maximo errore verſatur? cumque idem omnino, quia nihil ſemper ſuo ſtatu maneat, neget eſſe quidquam ſempiternum: nonne deum omnino ita tollit, ut nullam opinionem ejus reliquam faciat. quid aër, quo Diogenes Apolloniates utitur deo, quem ſenſum habere poteſt, aut quam formam dei? jam de Platonis inconſtantia longum eſt dicere: qui in Timaeo patrem hujus mundi nominari neget poſſe: in Legum autem libris, quid ſit omnino deus, inquiri oportere non

Digitized by Google

cenſeat. quod vero ſine corpore ullo de-
um vult eſſe, ut Graeci dicunt ἀσώματον:
id quale eſſe poſſit, intelligi non poteſt.
careat enim ſenſu neceſſe eſt, careat etiam
prudentia, careat voluptate: quae omnia
unà cum deorum notione comprehendi-
mus. idem et in Timaeo dicit et in Legi-
bus, et mundum deum eſſe, et caelum, et a-
ſtra, et terram, et animos, et eos, quos ma-
jorum inſtitutis accepimus: quae et per
ſe ſunt falſa perſpicue, et inter ſeſe vehe-
menter repugnantia. atque etiam Xeno-
phon paucioribus verbis eadem fere pec-
cat. facit enim in iis, quae a Socrate dic-
ta retulit, Socratem diſputantem, formam
dei quaeri non oportere: eundemque et
ſolem et animam deum dicere: et modo
unum, tum autem plures deos. quae ſunt
iiſdem in erratis fere, quibus ea, quae de
Platone dicimus. Atque etiam Antiſ- 13
thenes in eo libro, qui Phyſicus inſcribi-
tur, populares deos multos, naturalem
unum eſſe dicens, tollit vim et naturam
deorum. nec multo ſecus Speuſippus, Pla-
tonem avunculum ſubſequens, et vim
quandam dicens, quâ omnia regantur, e-
amque animalem, evellere ex animis co-

Digitized by Google

natur cognitionem deorum. Ariſtoteles quoque in tertio de Philoſophia libro multa turbat, a magiſtro Platone non diſſentiens. modò enim menti tribuit omnem divinitatem: modò mundum ipſum deum dicit eſſe: modò quendam alium praeficit mundo, eique eas partes tribuit, ut replicatione quadam mundi motum regat, atque tueatur: tum coeli ardorem deum dicit eſſe, non intelligens coelum mundi eſſe partem, quem alio loco ipſe deſignarit deum. quomodo autem coeli divinus ille ſenſus in celeritate tanta conſervari poteſt? ubi deinde illi tot dii, ſi numeramus etiam caelum deum? cum autem ſine corpore idem vult eſſe deum, omni illum ſenſu privat, etiam prudentiâ. quo porro modo mundus moveri carens corpore; aut quomodo ſemper ſe movens, eſſe quietus et beatus poteſt? nec vero ejus condiſcipulus Xenocrates in hoc genere prudentior: in cujus libris, qui ſunt de Natura deorum, nulla ſpecies divina deſcribitur. deos enim octo eſſe dicit: quinque eos, qui in ſtellis vagis nominantur: unum, qui ex omnibus ſideribus, quae infixa caelo ſunt, ex diſper-

Digitized by Google

ſis quaſi membris ſimplex ſit putandus de-
us: ſeptimum, ſolem adjungit: octavam-
que, Lunam: qui quo ſenſu beati eſſe poſ-
ſint, intelligi non poteſt. ex eadem Pla-
tonis ſchola Ponticus Heraclides puerili-
bus fabulis referſit libros: et tamen modo
mundum, tum mentem divinam eſſe pu-
tat: errantibus etiam ſtellis divinitatem
tribuit, ſenſuque deum privat, et ejus for-
mam mutabilem eſſe vult: eodemque in
libro rurſus terram et coelum refert in de-
os. nec vero Theophraſti inconſtantia
ferenda eſt. modo enim menti divinum
tribuit principatum; modo caelo: tum au-
tem ſignis ſideribuſque coeleſtibus. nec
audiendus ejus auditor Strato, is qui phy-
ſicus appellatur: qui omnem vim divinam
in natura ſitam eſſe cenſet, quae cauſas
gignendi, augendi, minuendi habeat; ſed
careat omni ſenſu et figura. Zeno autem 14
(ut jam ad veſtros, Balbe, veniam) natura-
lem legem divinam eſſe cenſet, eamque
vim obtinere recta imperantem, prohiben-
temque contraria. quam legem quomodo
efficiat animantem, intelligere non poſſu-
mus. deum autem animantem certe volu-
mus eſſe. atque hic idem alio loco aethe-

ra,deum dicit: ſi intelligi poteſt nihil ſentiens deus, qui nunquam nobis occurrit neque in precibus, neque in optatis, neque in votis. aliis autem libris rationem quandam, per omnium naturam rerum pertinentem,ut divinam eſſe affectam putat. idem aſtris hoc idem tribuit, tum annis, menſibus, annorumque mutationibus. cum vero Heſiodi Theogoniam interpretatur, tollit omnino inſitas praeceptaſque cognitiones deorum. neque enim Jovem,neque Junonem,neque Veſtam, neque quemquam, qui ita appelletur, in deorum habet numero, ſed rebus inanimis atque mutis per quandam ſignificationem haec docet tributa nomina. cujus diſcipuli Ariſtonis non minus magno in errore ſententia eſt: qui neque formam dei intelligi poſſe cenſeat, neque in diis ſenſum eſſe dicat: dubitetque omnino,deus animans,necne ſit. Cleanthes autem, qui Zenonem audivit unà cum eo, quem proxime nominavi, tum ipſum mundum deum dicit eſſe: tum totius naturae menti atque animo tribuit hoc nomen: tum ultimum, et altiſſimum, atque undique circumfuſum, et extremum om-

Digitized by Google

nia cingentem atque complexum ardorem, qui aether nominetur, certiſſimum deum judicat. idemque quaſi delirans in iis libris, quos ſcripſit contra voluptatem, tum fingit formam quandam et ſpeciem deorum, tum divinitatem omnem tribuit aſtris, tum nihil ratione cenſet eſſe divinius. ita fit, ut deus ille, quem mente noſcimus, atque in animi notione, tamquam in veſtigio, volumus reponere, nuſquam prorſus appareat. At Perſeus, ejuſdem Zenonis auditor, eos dicit eſſe habitos deos, a quibus magna utilitas ad vitae cultum eſſet inventa: ipſaſque res utiles, et ſalutares, deorum eſſe vocabulis nuncupatas: ut ne hoc quidem diceret, illa inventa eſſe deorum, ſed ipſa divina. quo quid abſurdius, quam aut res ſordidas, atque deformes, deorum honore afficere, aut homines jam morte deletos, reponere in deos, quorum omnis cultus eſſet futurus in luctu? jam vero Chryſippus, qui Stoicorum ſomniorum vaferrimus habetur interpres, magnam turbam congregat ignotorum deorum, atque ita ignotorum, ut eos ne conjecturâ quidem informare poſſimus, cum mens noſtra

quidvis videatur cogitatione poſſe depingere. ait enim, vim divinam in ratione eſſe poſitam, et univerſae naturae animo atque mente: ipſumque mundum deum dicit eſſe, et ejus animi fuſionem univerſam: tum ejus ipſius principatum, qui in mente et ratione verſetur, communemque rerum naturam, univerſa atque omnia continentem: tum fatalem umbram, et neceſſitatem rerum futurarum: ignem praeterea, et eum, quem antea dixi, aethera: tum ea, quae naturâ fluerent, atque manarent, ut et aquam, et terram, et aëra; ſolem, lunam, ſidera, univerſitatemque rerum, quâ omnia continerentur; atque homines etiam eos, qui immortalitatem eſſent conſecuti. idemque diſputat, aethera eſſe eum, quem homines Jovem appellarent: quique aër per maria manaret, eum eſſe Neptunum: terramque eam eſſe, quae Ceres diceretur. ſimilique ratione perſequitur vocabula reliquorum deorum. idemque etiam legis perpetuae et aeternae vim, quae quaſi dux vitae et magiſtra officiorum ſit, Jovem dicit eſſe, eandemque fatalem neceſſitatem appellat, ſempiternam rerum futurarum verita-

tem: quorum nihil tale eſt, ut in eo vis
divina ineſſe videatur. et haec quidem in
primo libro de Natura Deorum. in ſe-
cundo autem vult Orphei, Muſaei, Heſi-
odi, Homerique fabellas accommodare
ad ea, quae ipſe primo libro de diis im-
mortalibus dixerit: ut etiam veterrimi
poëtae, qui haec ne ſuſpicati quidem ſint,
Stoici fuiſſe videantur. quem Diogenes
Babylonius conſequens in eo libro, qui
inſcribitur de Minerva, partum Jovis,
ortumque virginis ad phyſiologiam tra-
ducens, disjungit a fabula. Expoſui 16
fere non philoſophorum judicia, ſed de-
lirantium ſomnia. nec enim multo abſur-
diora ſunt ea, quae, poëtarum vocibus
fuſa, ipſa ſuavitate nocuerunt: qui et ira
inflammatos, et libidine furentes induxe-
runt deos: feceruntque, ut eorum bella,
pugnas, praelia, vulnera videremus; o-
dia praeterea, diſſidia, diſcordias, ortus,
interitus, querelas, lamentationes, effu-
ſas in omni intemperantia libidines, adul-
teria, vincula, cum humano genere con-
çubitus, mortaleſque ex immortali pro-
çreatos. cum poëtarum autem errore con-
jungere licet portenta Magorum, Aegyp-

tiorumque in eodem genere dementiam: tum etiam vulgi opiniones, quae in maxima inconſtantia, veritatis ignoratione, verſantur. ea qui conſideret quàm inconſulte ac temere dicantur, venerari Epicurum, et in eorum ipſorum numero, de quibus haec quaeſtio eſt, habere debeat. ſolus enim vidit, primum eſſe deos, quod in omnium animis eorum notionem impreſſiſſet ipſa natura. quae eſt enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat ſine doctrina anticipationem quandam deorum? quam appellat πρόληψιν Epicurus, id eſt, anteceptam animo rei quandam informationem, ſine qua nec intelligi quidquam, nec quaeri, nec diſputari poteſt. cujus rationis vim, atque utilitatem ex illo coeleſti Epicuri, ‘ de ‘ regula, et judicio,’ volumine accepimus.
17 Quod igitur fundamentum hujus quaeſtionis eſt, id praeclare jactum videtis. cum enim non inſtituto aliquo, aut more, aut lege ſit opinio conſtituta, maneatque ad unum omnium firma conſenſio: intelligi neceſſe eſt, eſſe deos, quoniam inſitas eorum, vel potius innatas cognitiones habemus. de quo autem omnium

Digitized by Google

natura conſentit, id verum eſſe neceſſe eſt. eſſe igitur deos confitendum eſt. quod quoniam fere conſtat inter omnes non philoſophos ſolum, ſed etiam indoctos: fateamur conſtare illud etiam, hanc nos habere ſive anticipationem, ut ante dixi, ſive praenotionem deorum. ſunt enim rebus novis nova ponenda nomina, ut Epicurus ipſe πρόληψιν appellavit, quam antea nemo eo verbo nominarat. hanc igitur habemus, ut deos beatos et immortales putemus. quae enim nobis natura informationem deorum ipſorum dedit, eadem inſculpſit in mentibus, ut eos aeternos et beatos haberemus. quod ſi ita eſt, verè expoſita illa ſententia eſt ab Epicuro, ‘ quod aeternum beatumque ſit, id
‘ nec habere ipſum negotii quidquam, nec
‘ exhibere alteri.’ itaque neque ira, neque gratia teneri, quod, quae talia eſſent, imbecilla eſſent omnia. ſi nihil aliud quaereremus, niſi ut deos piè coleremus, et ut ſuperſtitione liberaremur, ſatis erat dictum. nam et praeſtans deorum natura hominum pietate coleretur, cum et aeterna eſſet, et beatiſſima: habet enim venerationem juſtam quidquid excellit. et me-

tus omnis a vi atque ira deorum pulſus eſſet: intelligitur enim, a beata immortalique natura et iram et gratiam ſegregari: quibus remotis, nullos a ſuperis impendere metus. ſed ad hanc confirmandam opinionem inquirit animus et formam, et vitam, et actionem mentis atque agi-
18 tationem in deo. Ac de forma quidem partim natura nos admonet, partim ratio docet. nam a natura habemus omnes omnium gentium ſpeciem nullam aliam, niſi humanam, deorum. quae enim alia forma occurrit unquam aut vigilanti cuiquam, aut dormienti? ſed, ne omnia revocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipſa declarat. nam cum praeſtantiſſimam naturam, vel quia beata eſt, vel quia ſempiterna, convenire videatur eandem eſſe pulcherrimam; quae compoſitio membrorum, quae conformatio lineamentorum, quae figura, quae ſpecies humana poteſt eſſe pulchrior? vos quidem, Lucili, ſoletis, (nam Cotta meus modò hoc, modò illud) cum artificium effingitis, fabricamque divinam, quàm ſint omnia in hominis figura non modo ad uſum, verùm etiam ad venuſtatem apta, deſcri-

Digitized by Google

bere. quod ſi omnium animantium formam vincit hominis figura, deus autem animans eſt: ea figura profecto eſt, quae pulcherrima ſit omnium. quoniamque deos beatiſſimos eſſe conſtat, beatus autem eſſe ſine virtute nemo poteſt, nec virtus ſine ratione conſtare, nec ratio uſquam ineſſe, niſi in hominis figura: hominis eſſe ſpecie deos confitendum eſt. nec tamen ea ſpecies corpus eſt, ſed quaſi corpus: nec habet ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem. haec quanquam et inventa ſunt acutius, et dicta ſubtilius ab Epicuro, quam ut quivis ea poſſit agnoſcere: tamen fretus intelligentia veſtra diſſero brevius, quam cauſa deſiderat. Epicurus autem, qui res occultas et penitus abditas non modo viderit animo, ſed etiam ſic tractet, ut manu, docet eam eſſe vim et naturam deorum, ut primum non ſenſu, ſed mente cernatur: nec ſoliditate quadam, nec ad numerum, ut ea, quae ille propter firmitatem ϛερέμνια appellat, ſed imaginibus, ſimilitudine et tranſitione perceptis: cum infinita ſimillimarum imaginum ſpecies ex innumerabilibus individuis exſiſtat, et ad deos affluat, cum ma-

ximis voluptatibus in eas imagines mentem intentam infixamque noſtram intelligentiam capere, quae ſit et beata natura
19 et aeterna. Summa vero vis infinitatis magna ac diligenti contemplatione digniſſima eſt: in qua intelligi neceſſe eſt, eam eſſe naturam, ut omnia omnibus paribus paria reſpondeant. hanc ἰσονομίαν appellat Epicurus; id eſt, aequabilem tributionem. ex hac igitur illud efficitur, ſi mortalium tanta multitudo ſit, eſſe immortalium non minorem: et ſi, quae interimant, innumerabilia ſint, etiam ea, quae conſervent, infinita eſſe debere. et quaerere a nobis, Balbe, ſoletis, quae vita deorum ſit, quaeque ab iis degatur aetas. ea videlicet, qua nihil beatius, nihil omnibus bonis affluentius cogitari poteſt. nihil enim agit: nullis occupationibus eſt implicatus: nulla opera molitur: ſua ſapientia et virtute gaudet: habet exploratum fore ſe ſemper tum in maximis, tum
20 in aeternis voluptatibus. Hunc deum rite beatum dixerimus; veſtrum vero laborioſiſſimum. ſive enim ipſe mundus deus eſt, quid poteſt eſſe minus quietum, quam nullo puncto temporis intermiſſo

verſari circum axem coeli admirabili celeritate? niſi quietum autem, nihil beatum eſt. ſive in ipſo mundo deus ineſt aliquis, qui regat, qui gubernet, qui curſus aſtrorum, mutationes temporum, rerum viciſſitudines ordineſque conſervet, terras et maria contemplans, hominum commoda vitaſque tueatur: nae ille eſt implicatus moleſtis negotiis et operoſis. nos autem beatam vitam in animi ſecuritate, et in omnium vacatione munerum ponimus. docuit enim nos idem, qui caetera, natura effectum eſſe mundum: nihil opus fuiſſe fabrica; tamque eam rem eſſe facilem, quam vos effici negatis ſine divina poſſe ſolertia, ut innumerabiles natura mundos effectura ſit, efficiat, effecerit. quod quia quemadmodum natura efficere ſine aliqua mente poſſit, non videtis: ut tragici poëtae, cum explicare argumenti exitum non poteſtis, confugitis ad deum. cujus operam profecto non deſideraretis, ſi immenſam et interminatam in omnes partes magnitudinem regionum videretis: in quam ſe injiciens animus et intendens ita late longeque peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi videat, in qua

poſſit inſiſtere. in hac igitur immenſitate latitudinum, longitudinum, altitudinum, infinita vis innumerabilium volitat atomorum: quae, interjecto inani, cohaereſcunt tamen inter ſe, et aliae alias apprehendentes continuantur: ex quo efficiuntur hae rerum formae atque figurae: quas vos effici poſſe ſine follibus et incudibus non putatis. itaque impoſuiſtis in cervicibus noſtris ſempiternum dominum, quem dies et noctes timeremus. quis enim non timeat omnia providentem, et cogitantem, et animadvertentem, et omnia ad ſe pertinere putantem, curioſum, et plenum negotii deum? hinc vobis exſiſtit primum illa fatalis neceſſitas, quam *εἱμαρμένην* dicitis; ut, quidquid accidat, id ex aeterna veritate, cauſarumque continuatione fluxiſſe dicatis. quanti autem haec philoſophia aeſtimanda eſt, cui, tanquam aniculis, et iis quidem indoctis, fato fieri videantur omnia? ſequitur *μαντικὴ* veſtra, quae Latine divinatio dicitur: qua tanta imbueremur ſuperſtitione, ſi vos audire vellemus, ut haruſpices, augures, arioli, vates, et conjectores nobis eſſent colendi. his terroribus

Digitized by Google

ab Epicuro ſoluti, et in libertatem vindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec ſibi fingere ullam moleſtiam, nec alteri quaerere: et pie ſanćteque colimus naturam excellentem atque praeſtantem. ſed elatus ſtudio, vereor, ne longior fuerim. erat autem difficile, rem tantam, tamque praeclaram, inchoatam relinquere. quanquam non tam dicendi ratio mihi habenda fuit, quam audiendi. Tum 21
Cotta comiter, ut ſolebat, atqui, inquit, Vellei, niſi tu aliquid dixiſſes, nihil ſane ex me quidem audire potuiſſes. mihi enim non tam facile in mentem venire ſolet, quare verum ſit aliquid, quam quare falſum. idque cum ſaepe, tum, cùm te audirem paulo ante, contigit. roges me, qualem deorum naturam eſſe ducam: nihil fortaſſe reſpondeam. quaere, putemne talem eſſe, qualis modo a te ſit expoſita: nihil dicam mihi videri minus. ſed antequam aggrediar ad ea, quae a te diſputata ſunt, de te ipſo dicam quid ſentiam. ſaepe enim de L. Craſſo, familiari tuo illo, videor audiſſe, cum te togatis omnibus ſine dubio anteferret, et paucos tecum Epicureos e Graecia compararet,

Digitized by Google

ſed, quod ab eo te mirifice diligi intelligebam, arbitrabar illum propter benevolentiam id uberius dicere. ego autem, etſi vereor laudare praeſentem, judico tamen de re obſcura atque difficili a te dictum eſſe dilucide: neque ſententiis ſolum copioſe, ſed verbis etiam ornatius, quam ſolent veſtri. Zenonem, quem Philo noſter coryphaeum appellare Epicureorum ſolebat; cùm Athenis eſſem, audiebam frequenter, et quidem ipſo auctore Philone: credo, ut facilius judicarem quàm illa bene refellerentur, cum a principe Epicureorum accepiſſem quemadmodum dicerentur. non igitur ille, ut plerique; ſed iſto modo, ut tu, diſtincte, graviter, ornate. ſed quod in illo mihi uſu ſaepe venit, idem modo, cùm te audirem, acciderat, ut moleſte ferrem, tantum ingenium (bonâ veniâ me audies) in tam leves, ne dicam in tam ineptas, ſententias incidiſſe. nec ego nunc ipſe aliquid afferam melius. ut enim modo dixi, omnibus fere in rebus, et maxime in phyſicis, quid non ſit citius, quam quid ſit, dixerim.
22 Roges me, quid aut quale ſit Deus; auctore utar Simonide: de quo cum quaeſiviſ-

ſet hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi cauſa ſibi unum diem poſtulavit. cum idem ex eo poſtridie quaereret, biduum petivit. cum ſaepius duplicaret numerum dierum, admiranſque Hiero requireret, cur ita faceret: quia, quanto, inquit, diutius conſidero, tanto mihi res videtur obſcurior. ſed Simonidem arbitror, (non enim poëta ſolum ſuavis, verùm etiam caeteroqui doctus, ſapienſque traditur) quia multa venirent in mentem acuta atque ſubtilia, dubitantem, quid eorum eſſet veriſſimum, deſperaſſe omnem veritatem. Epicurus vero tuus (nam cum illo malo diſſerere, quam tecum) quid dicit, quod non modo philoſophia dignum eſſet, ſed mediocri prudentia? quaeritur primùm in ea quaeſtione, quae eſt de natura deorum, ſintne dii, necne ſint. difficile eſt negare. credo, ſi in concione quaeratur; ſed in hujuſmodi ſermone et conſeſſu facillimum. itaque ego ipſe pontifex, qui caeremonias religioneſque publicas ſanctiſſime tuendas arbitror, is hoc, quod primum eſt, eſſe deos, perſuaderi mihi non opinione ſolum, ſed etiam ad veritatem plane velim. multa enim occurrunt, quae con-

Digitized by Google

turbent, ut interdum nulli eſſe videantur.
ſed vide, quam tecum agam liberaliter.
quae communia ſunt vobis cum caeteris
philoſophis non attingam, ut hoc ipſum:
placet enim omnibus fere, mihique ipſi in
primis, deos eſſe. itaque non pugno.
rationem tamen eam, quae a te aſſertur,
23 non ſatis firmam puto. Quod enim
omnium gentium generumque homini-
bus ita videretur, id ſatis magnum eſſe ar-
gumentum dixiſti, cur eſſe deos confite-
remur. quod cum leve per ſe, tum etiam
falſum eſt. primum enim unde notae tibi
ſunt opiniones nationum? equidem arbi-
tror multas eſſe gentes ſic immanitate ef-
feratas, ut apud eas nulla ſuſpicio deo-
rum ſit. quid? Diagoras, atheos qui dic-
tus eſt, poſteaque Theodorus, nonne a-
perte deorum naturam ſuſtulerunt? nam
Abderites quidem Protagoras, cujus a te
modo mentio facta eſt, ſophiſtes tempo-
ribus illis vel maximus, cum in principio
libri ſic poſuiſſet, 'De diis neque ut ſint,
'neque ut non ſint, habeo dicere,' Athe-
nienſium juſſu urbe atque agro eſt exter-
minatus, librique ejus in concione com-
buſti. ex quo equidem exiſtimo, tardio-

Digitized by Google

res ad hanc ſententiam profitendam mul-
tos eſſe factos, quippe cum poenam ne
dubitatio quidem effugere potuiſſet. quid
de ſacrilegis, quid de impiis, perjuriſque
dicemus?

Tubulus ſi Lucius unquam,
Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius,

ut ait Lucilius, putaſſet eſſe deos, tam
perjurus, aut tam impurus fuiſſet? non eſt
igitur tam explorata iſta ratio ad id, quod
vultis, confirmandum, quam videtur. ſed
quia commune eſt hoc argumentum alio-
rum etiam philoſophorum, omittam hoc
tempore: ad veſtra propria venire malo.
concedo eſſe deos: doce me igitur, unde
ſint, ubi ſint, quales ſint corpore, animo,
vitâ. haec enim ſcire deſidero. abuteris ad
omnia atomorum regno et licentiâ. hinc,
quodcumque in ſolum venit, ut dicitur,
effingis atque efficis. quae primum nul-
lae ſunt. nihil eſt enim, quod vacet cor-
pore: corporibus autem omnis obſidetur
locus: ita nullum inane, nihil eſſe indi-
viduum poteſt. Haec ego nunc phyſi- 24
corum oracula fundo. vera, an falſa, ne-
ſcio: ſed veri tamen ſimiliora quam veſtra.
iſta enim flagitia Democriti, ſive etiam

ante Leucippi, eſſe corpuſcula quaedam laevia, alia aſpera, rotunda alia, partim autem angulata, curvata quaedam et quaſi adunca: ex his effectum eſſe caelum atque terram, nulla cogente natura, ſed concurſu quodam fortuito. hanc tu opinionem, C. Vellei, uſque ad hanc aetatem perduxiſti, priuſque te quis de omni vitae ſtatu, quam de iſta auctoritate dejecerit. ante enim judicaſti, Epicureum te eſſe oportere, quam iſta cognoviſti. ita neceſſe fuit aut haec flagitia concipere animo, aut ſuſceptae philoſophiae nomen amittere. quid enim mereas, ut Epicureus eſſe deſinas? nihil equidem, inquis, ut rationem vitae beatae, veritatemque deſeram. iſta igitur eſt veritas? nam de vita beata nihil repugno, quam tu ne in Deo quidem eſſe cenſes, niſi plane otio langueat. ſed ubi eſt veritas? in mundis, credo, innumerabilibus, omnibus minimis temporum punctis, aliis naſcentibus, aliis cadentibus: an in individuis corpuſculis, tam praeclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus? ſed oblitus liberalitatis meae, qua tecum paulo ante uti coeperam, plura complector. conce-

Digitized by Google

dam igitur, ex individuis conſtare om-
nia. quid ad rem? deorum enim natura
quaeritur. ſint ſane ex atomis. non igi-
tur aeterni. quod enim ex atomis ſit, id
natum aliquando ſit. ſi natum, nulli dii
ante quam nati. et, ſi ortus eſt deorum,
interitus ſit neceſſe eſt, ut tu paulo ante
de Platonis mundo diſputabas. ubi igitur
illud veſtrum ‘ beatum, et aeternum?’
quibus duobus verbis ſignificatis deum.
quod cum efficere vultis, in dumeta cor-
repitis. ita enim dicebas, non corpus eſ-
ſe in deo, ſed quaſi corpus; nec ſangui-
nem, ſed quaſi ſanguinem. Hoc per- 25
ſaepe facitis, ut, cum aliquid non veriſi-
mile dicatis, et effugere reprehenſionem
velitis, efferatis aliquid, quod omnino
ne fieri quidem poſſit: ut ſatius fuerit il-
lud ipſum, de quo ambigebatur, concede-
re, quam tam impudenter reſiſtere. ve-
lut Epicurus, cum videret, ſi atomi fer-
rentur in locum inferiorem ſuopte pon-
dere, nihil fore in noſtra poteſtate, quod
eſſet earum motus certus et neceſſarius;
invenit quo modo neceſſitatem effugeret;
quod videlicet Democritum fugerat. ait a-
tomum, cùm pondere et gravitate directo

deorſumferatur, declinare paululum. hoc dicere turpius eſt, quam illud, quod vult, non poſſe defendere. idem facit contra dialecticos; a quibus cum traditum ſit, in omnibus disjunctionibus, in quibus, ‘ aut ‘ etiam, aut non,’ poneretur, alterutrum verum eſſe, pertimuit, ne, ſi conceſſum eſſet hujuſmodi aliquid, ‘ Aut vivet cras, ‘ aut non vivet Epicurus,’ alterutrum fieret neceſſarium: totum hoc, ‘ aut etiam, ‘ aut non,’ negavit eſſe neceſſarium. quo quid dici poteſt obtuſius? urgebat Arceſilas Zenonem, cum ipſe falſa omnia diceret, quae ſenſibus viderentur: Zeno autem nonnulla viſa eſſe falſa, non omnia. timuit Epicurus, ne, ſi unum viſum eſſet falſum, nullum eſſet verum: omnes ſenſus veri nuntios dixit eſſe. nihil horum, niſi callide. graviorem enim plagam accipiebat, ut leviorem repelleret. idem facit in natura deorum. dum individuorum corporum concretionem fugit, ne interitus et diſſipatio conſequatur, negat eſſe corpus deorum, ſed tanquam corpus; nec
26. ſanguinem, ſed tanquam ſanguinem. Mirabile videtur, quod non rideat haruſpex, cum haruſpicem viderit. hoc mirabilius,

quod vos inter vos riſum tenere poſſitis. 'Non eſt corpus, ſed quaſi corpus.' hoc intelligerem, quale eſſet, ſi id in ceris fingeretur, aut fictilibus figuris: in deo quid ſit quaſi corpus, aut quaſi ſanguis, intelligere non poſſum. ne tu quidem, Vellei: ſed non vis fateri. iſta enim a vobis quaſi dictata redduntur: quae Epicurus oſcitans hallucinatus eſt, cum quidem gloriaretur, ut videmus in ſcriptis, ſe magiſtrum habuiſſe nullum. quod et non praedicanti tamen facile quidem crederem: ſicut mali aedificii domino glorianti, ſe architectum non habuiſſe. nihil enim olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne e puerilibus quidem diſciplinis. Xenocratem audire potuit: quem virum, dii immortales! et ſunt qui putent audiviſſe: ipſe non vult. credo plus nemini. Pamphilum quendam, Platonis auditorem, ait a ſe Sami auditum. ibi enim adoleſcens habitabat cum patre et fratribus, quod in eam pater ejus Neocles agripeta venerat: ſed, cum agellus eum non ſatis aleret, ut opinor, ludimagiſter fuit. ſed hunc Platonicum mirifice contemnit Epicurus: ita metuit, ne quid unquam didiciſſe vi-

Digitized by Google

deatur. in Nauſiphane Democriteo tene-
tur: quem cum a ſe non neget auditum,
vexat tamen omnibus contumeliis. atqui
ſi haec Democritea non audiſſet, quid au-
dierat? quid eſt in phyſicis Epicuri non a
Democrito? nam etſi quaedam commuta-
vit, ut, quod paulo ante de inclinatione
atomorum dixi; tamen pleraque dicit ea-
dem; atomos, inane, imagines, infini-
tatem locorum, innumerabilitatemque
mundorum, eorum ortus, interitus, om-
nia fere, quibus naturae ratio continetur.
nunc iſtud quaſi corpus et quaſi ſangui-
nem, quid intelligis? ego enim ſcire te
iſta melius, quam me, non fateor ſolum,
ſed etiam facile patior. cum quidem ſemel
dicta ſunt, quid eſt, quod Velleius intel-
ligere poſſit, Cotta non poſſit? itaque cor-
pus quid ſit, ſanguis quid ſit, intelligo:
quaſi corpus, et quaſi ſanguis, quid ſit,
nullo prorſus modo intelligo. neque tu
me celas, ut Pythagoras ſolebat alienos:
nec conſulto dicis occulte, tanquam Hera-
clitus: ſed (quod inter nos licet) ne tu qui-
27 dem intelligis. Illud video pugnare te,
ſpecies ut quaedam ſit deorum, quae nihil
concreti habeat, nihil ſolidi, nihil expreſſi,

Digitized by Google

nihil eminentis,ſitque pura,levis,perlucida. dicemus ergo idem, quod in Venere Coa: corpus illud non eſt, ſed ſimile corpori: nec ille fuſus et candore mixtus rubor ſanguis eſt, ſed quaedam ſanguinis ſimilitudo: ſic in Epicureo deo non res, ſed ſimilitudines rerum eſſe. fac, id, quod ne intelligi quidem poteſt, mihi eſſe perſuaſum: cedo mihi iſtorum adumbratorum deorum lineamenta, atque formas. non deeſt hoc loco copia rationum, quibus docere velitis, humanas eſſe formas deorum: primum, quod ita ſit informatum anticipatumque mentibus noſtris, ut homini,cum de deo cogitet,forma occurrat humana: deinde, ut, quoniam rebus omnibus excellat natura divina, formâ quoque eſſe pulcherrimâ debeat: nec eſſe humanâ ullam pulchriorem. tertiam rationem affertis, quod nulla in alia figura domicilium mentis eſſe poſſit. primum igitur quidque conſideremus quale ſit. arripere enim mihi videmini quaſi veſtro jure rem nullo modo probabilem. quis tam caecus in contemplandis rebus unquam fuit,ut non videret ſpecies iſtas hominum collatas in deos aut conſilio quo-

dam ſapientum, quo facilius animos im-
peritorum ad deorum cultum a vitae pra-
vitate converterent: aut ſuperſtitione,
ut eſſent ſimulacra, quae venerantes, de-
os ipſos ſe adire crederent? auxerunt au-
tem haec eadem poëtae, pictores, opifi-
ces. erat enim non facile, agentes aliquid
et molientes deos in aliarum formarum
imitatione ſervare. acceſſit etiam iſta o-
pinio fortaſſe, quod homini homine ni-
hil pulchrius videatur. ſed tu hoc, phyſi-
ce, non vides, quàm blanda conciliatrix,
et quaſi ſui ſit lena natura? an putas ul-
lam eſſe terra marique belluam, quae non
ſui generis bellua maxime delectetur?
quod ni ita eſſet, cur non geſtiret taurus
equae contrectatione, equus vaccae? an
tu aquilam, aut leonem, aut delphinum
ullam anteferre cenſes figuram ſuae? quid
igitur mirum, ſi hoc eodem modo homi-
ni natura praeſcripſit, ut nihil pulchrius
quam hominem putaret, eam eſſe cauſam,
cur deos hominum ſimiles putaremus?
quid cenſes, ſi ratio eſſet in belluis? non
ſuo quaſque generi plurimum tributuras
28 fuiſſe? At mehercule ego (dicam enim,
ut ſentio) quamvis amem ipſe me, tamen

Digitized by Google

non audeo dicere, pulchriorem eſſe me quam ille fuerit taurus, qui vexit Europam. non enim hoc loco de ingeniis, aut de orationibus noſtris, ſed de ſpecie figuraque quaeritur. quod ſi fingere nobis et jungere formas velimus: qualis ille maritimus Triton pingitur, natantibus invehens belluis, adjunctis humano corpori, nolis eſſe? difficili in loco verſor. eſt enim vis tanta naturae, ut homo nemo velit niſi hominis ſimilis eſſe. et quidem formica formicae. ſed tamen cujus hominis? quotus enim quiſque formoſus eſt? Athenis cum eſſem, e gregibus epheborum vix ſinguli reperiebantur. video, quid arriſeris. ſed tamen ita ſe res habet. deinde nobis, qui concedentibus philoſophis antiquis, adoleſcentulis delectamur, etiam vitia ſaepe jucunda ſunt. naevus in articulo pueri delectat Alcaeum. at eſt corporis macula, naevus. illi tamen hoc lumen videbatur. Q. Catulus, hujus collegae et familiaris noſtri pater, dilexit municipem tuum Roſcium: in quem etiam illud eſt ejus:

Conſtiteram, exorientem auroram forte ſalutans,

Cum ſubito a laeva Roſcius exoritur.
Pace mihi liceat, coeleſtes, dicere veſtrâ,
Mortalis viſus pulchrior eſſe deo.

huic, deo pulchrior: at erat, ſicut hodie
eſt, perverſiſſimis oculis. quid refert, ſi
hoc ipſum ſalſum illi et venuſtum videba-
29 tur? Redeo ad deos. ecquos ſi non
tam ſtrabones, at paetulos eſſe arbitra-
mur? ecquos naevum habere? ecquos ſi-
los, flaccos, frontones, capitones, quae
ſunt in nobis? an omnia emendata in il-
lis? detur id vobis. num etiam eſt una om-
nium facies? nam ſi plures: aliam eſſe alia
pulchriorem neceſſe eſt. igitur aliquis non
pulcherrimus deus. ſi una omnium facies
eſt, florere in coelo Academiam neceſſe eſt.
ſi enim nihil inter deum et deum differt,
nulla eſt apud deos cognitio, nulla percep-
tio. quid, ſi etiam, Vellei, falſum illud om-
nino eſt, nullam aliam nobis de deo cogi-
tantibus ſpeciem, niſi hominis occurrere?
tamenne iſta jam abſurda defendes? nobis
fortaſſe ſic occurrit, ut dicis: Jovem, Ju-
nonem, Minervam, Neptunum, Vulca-
num, Apollinem, reliquos deos, ea facie
novimus, qua pictores, fictoreſque volu-
erunt; neque ſolum facie, ſed etiam or-

Digitized by Google

natu, aetate, veſtitu. at non Aegyptii, nec Syri, nec fere cuncta barbaria. firmiores enim videas apud eos omnes opiniones eſſe de beſtiis quibuſdam, quam apud nos de ſanctiſſimis templis et ſimulacris deorum. etenim fana multa exſpoliata, et ſimulacra deorum de locis ſanctiſſimis ablata videmus a noſtris: at verò ne fando quidem auditum eſt, crocodilum, aut ibim, aut felem violatum ab Aegyptio. quid igitur cenſes? Apim illum, ſanctum Aegyptiorum bovem, nonne deum videri Aegyptiis? tam hercle, quam tibi illam noſtram Soſpitam, quam tu nunquam ne in ſomnis quidem vides, niſi cum pelle caprina, cum haſta, cum ſcutulo, cum calceolis repandis. at non eſt talis Argiva, nec Romana Juno. ergò alia ſpecies Junonis Argivis, alia Lanuvinis. et quidem alia nobis Capitolini, alia Afris Ammonis Jovis. Non pudet igitur phy- 30
ſicum, id eſt ſpeculatorem venatoremque naturae, ab animis conſuetudine imbutis, petere teſtimonium veritatis? iſto enim modo dicere licebit, Jovem ſemper barbatum, Apollinem ſemper imberbem, caeſios oculos Minervae, caeruleos eſſe Nep-

tuni. et quidem Athenis laudamus Vulcanum eum, quem fecit Alcamenes: in quo ſtante atque veſtito leviter apparet claudicatio non deformis. claudum igitur habebimus deum, quoniam de Vulcano ſic accepimus. age et his vocabulis deos eſſe facimus, quibus a nobis nominantur. at primum quot hominum linguae, tot nomina deorum. non enim, ut tu Velleius, quocumque veneris, ſic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hiſpania. deinde nominum non magnus numerus, ne in pontificiis quidem noſtris: deorum autem innumerabilis. an ſine nominibus ſunt? iſtud quidem ita vobis dicere neceſſe eſt: quid enim attinet, cum una facies ſit, plura eſſe nomina? quàm bellum erat, Vellei, confiteri potius neſcire, quod neſcires, quam iſta effutientem nauſeare, atque ipſum ſibi diſplicere? an tu mei ſimilem putas eſſe, aut tui deum? profecto non putas. quid ergo? ſolem dicam, aut lunam, aut coelum, deum? ergo etiam 'beatum.' quibus fruentem voluptatibus? et 'ſapien-'tem.' quî poteſt eſſe in ejuſmodi trunco ſapientia? haec veſtra ſunt. ſi igitur nec

humano viſu, quod docui; nec tali ali-
quo, quod tibi perſuaſum eſt; quid dubi-
tas negare deos eſſe? non audes. ſapien-
ter id quidem. etſi hoc loco non populum
metuis, ſed ipſos deos. novi ego Epicu-
reos omnia ſigilla numerantes: quan-
quam video nonnullis videri, Epicurum,
ne in offenſionem Athenienſium caderet,
verbis reliquiſſe deos, re ſuſtuliſſe. ita-
que in illis ſelectis ejus brevibuſque ſen-
tentiis, quas appellatis *κυρίας δόξας*,
haec, ut opinor, prima ſententia eſt:
‘ quod beatum et immortale eſt, id nec
‘ habet, nec exhibet cuiquam negotium.’
In hac ita expoſita ſententia, ſunt qui ex- 31
iſtiment, quod ille inſcitiâ plane loquen-
di fecerit, feciſſe conſultò. de homine mi-
nime vafro male exiſtimant. dubium eſt
enim, utrum dicat aliquid iſte beatum et
immortale, an, ſi quod ſit, id eſſe immor-
tale. non animadvertunt, hîc eum ambi-
gue locutum eſſe: ſed multis aliis locis, et
illum, et Metrodorum tam aperte, quam
paulo ante te. ille vero deos eſſe putat:
nec quemquam vidi, qui magis ea, quae
timenda eſſe negaret, timeret; mortem
dico, et deos. quibus mediocres homines

Digitized by Google

non ita valde moventur; his ille clamat omnium mortalium mentes eſſe perterritas. tot millia latrocinantur, morte propoſita. alii omnia, quae poſſunt, fana compilant. credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis. ſed, quoniam non audes (jam enim cum ipſo Epicuro loquar) negare eſſe deos: quid eſt, quod te impediat aut ſolem, aut lunam, aut mundum, aut mentem aliquam ſempiternam in deorum natura ponere? nunquam vidi, inquis, animam rationis conſiliique participem in ulla alia, niſi humana figura. quid? ſolis num quidnam, aut lunae, aut quinque errantium ſiderum ſimile vidiſti? ſol, duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, curſus annuos conficit. hujus hanc luſtrationem ejuſdem incenſa radiis menſtruo ſpatio luna complet. quinque autem ſtellae, eundem orbem tenentes, aliae propius a terris, aliae remotius, ab iiſdem principiis, diſparibus temporibus eadem ſpatia conficiunt. num quid tale, Epicure, vidiſti? ne ſit igitur ſol, ne luna, ne ſtellae: quoniam nihil eſſe poteſt, niſi quod attigimus, aut vidimus. quid? deum ipſum numne

vidiſti? cur igitur credis eſſe? tollamus er-
go omnia, quae aut hiſtoria nobis, aut
ratio nova affert. ita ſit, ut mediterranei
mare eſſe non credant. quae ſunt tantae
animi anguſtiae, ut, ſi Seriphi natus eſſes,
nec unquam egreſſus ex inſula, in qua
lepuſculos vulpeculaſque ſaepe vidiſſes,
non crederes leones et pantheras eſſe,
cum tibi, quales eſſent, diceretur: ſi vero
de elephanto quis diceret, etiam rideri te
putares? Et tu quidem, Vellei, non 32
veſtro more, ſed dialecticorum, (quae
funditus gens veſtra non novit) argu-
menti ſententiam concluſiſti. beatos eſſe
deos ſumpſiſti. concedimus. beatum au-
tem ſine virtute neminem eſſe poſſe. id
quoque damus, et libenter quidem. vir-
tutem autem ſine ratione conſtare non
poſſe. conveniat id quoque neceſſe eſt.
adjungis, nec rationem eſſe, niſi in homi-
nis figura. quem tibi hoc daturum putas?
ſi enim ita eſſet, quid opus erat te grada-
tim iſtuc pervenire? ſumpſiſſes tuo jure.
quid autem eſt iſtuc gradatim? nam a bea-
tis ad virtutem, a virtute ad rationem vi-
deo te veniſſe gradibus. a ratione ad hu-
manam figuram quo modo accedis? prae-

Digitized by Google

cipitare iſtuc quidem eſt,non deſcendere. nec vero intelligo,cur maluerit Epicurus deos hominum ſimiles dicere, quam homines deorum. quaeres, quid interſit. ſi enim hoc illi ſimile ſit, eſſe illud huic video. ſed hoc dico, non ab hominibus formae figuram veniſſe ad deos. dii enim ſemper fuerunt, et nati nunquam ſunt, ſi quidem aeterni ſunt futuri: at homines nati. ante igitur humana forma, quam homines, ea, qua erant forma dii immortales. non ergo illorum humana forma, ſed noſtra divina dicenda eſt. verum hoc quidem, ut voletis. illud quaero, quae fuerit tanta fortuna, (nihil enim in rerum natura ratione factum eſſe vultis) ſed tamen quis iſte tantus caſus? unde tam felix concurſus atomorum,ut repente homines deorum forma naſcerentur? ſemina deorum decidiſſe de coelo in terras putamus, et ſic homines patrum ſimiles exſtitiſſe? vellem diceretis: deorum cognationem agnoſcerem non invitus. nihil tale dicitis: ſed caſu eſſe factum, ut deorum ſimiles eſſemus. et nunc argumenta quaerenda ſunt, quibus hoc refellatur? utinam tam facile vera invenire poſſem,

quam falſa convincere. Etenim enu- 33
meraſti memoriter et copioſe (ut mihi quidem admirari liberet, in homine eſſe Romano tantam ſcientiam) uſque a Thale Mileſio de natura deorum philoſophorum ſententias. omneſne tibi illi delirare viſi ſunt, qui ſine manibus et pedibus conſtare deum poſſe decreverunt? ne hoc quidem vos movet, conſiderantes, quae ſit utilitas, quaeque opportunitas in homine membrorum, ut judicetis, membris humanis deos non egere? quid enim pedibus opus eſt ſine ingreſſu? quid manibus, ſi nihil comprehendendum? quid reliqua deſcriptione omnium corporis partium, in qua nihil inane, nihil ſine cauſa, nihil ſupervacaneum eſt? itaque nulla ars imitari ſolertiam naturae poteſt. habebit igitur linguam deus, et non loquetur: dentes, palatum, fauces, nullum ad uſum: quaeque procreationis causâ natura corpori affinxit, ea fruſtra habebit deus: nec externa magis, quam interiora, cor, pulmones, jecur, caetera; quae, detracta utilitate, quid habent venuſtatis? quandoquidem haec eſſe in deo propter pulchritudinem vultis. iſtiſne fidentes ſomniis

non modo Epicurus, et Metrodorus, et Hermachus contra Pythagoram, Platonem, Empedoclemque dixerunt, ſed meretricula etiam Leontium contra Theophraſtum ſcribere auſa ſit: ſcito illa quidem ſermone, et Attico: ſed tamen. tantum Epicuri hortus habuit licentiae! et ſoletis queri. Zeno quidem etiam litigabat. quid dicam Albutium? nam Phaedro nihil elegantius, nihil humanius: ſed ſtomachabatur ſenex, ſi quid aſperius dixeram. cum Epicurus contumelioſiſſime Ariſtotelem vexaverit: Phaedoni Socratico turpiſſime maledixerit: Metrodori, ſodalis ſui, fratrem, Timocratem, quia neſcio quid in philoſophia diſſentiret, totis voluminibus conciderit: in Democritum ipſum, quem ſecutus eſt, fuerit ingratus: Nauſiphanem, magiſtrum ſuum, a quo nihil didicerat, tam male acceperit.

34 Zeno quidem non eos ſolum, qui tum erant, Apollodorum, Syllum, caeteros figebat maledictis; ſed Socratem ipſum, parentem philoſophiae, Latino verbo utens, ſcurram Atticum fuiſſe dicebat: Chryſippum nunquam niſi Cheſippum vocabat. tu ipſe paulo ante, cum tanquam

Digitized by Google

ſenatum philoſophorum recitares, ſummos viros deſipere, delirare, dementes eſſe dicebas. quorum ſi nemo verum vidit de natura deorum, verendum eſt, ne nulla ſit omnino. nam iſta, quae vos dicitis, ſunt tota commentitia, vix digna lucubratione anicularum. non enim ſentitis, quàm multa vobis ſuſcipienda ſint, ſi impetraveritis, ut concedamus eandem eſſe hominum et deorum figuram. omnis cultus et curatio corporis erit eadem adhibenda deo, quae adhibetur homini: ingreſſus, curſus, accubitio, inclinatio, ſeſſio, comprehenſio; ad extremum etiam ſermo et oratio. nam quod et mares deos et foeminas eſſe dicitis, quid ſequatur videtis. equidem mirari ſatis non poſſum, unde ad iſtas opiniones veſter ille princeps venerit. ſed clamare non deſinitis, retinendum hoc eſſe, deus ut beatus immortaliſque ſit. quid autem obſtat, quominus ſit beatus, ſi non ſit bipes? aut iſta ſive Beatitas, ſive Beatitudo dicenda eſt, (utrumque omnino durum, ſed uſu mollienda nobis verba ſunt) verum ea, quaecumque eſt, cur aut in ſolem illum, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem

Digitized by Google

aeternam, figura membriſque corporis vacuam, cadere non poteſt? nihil aliud dicis, niſi, nunquam vidi ſolem aut mundum beatum. quid? mundum, praeter hunc, unquamne vidiſti? negabis. cur igitur non ſexcenta millia eſſe mundorum, ſed innumerabilia auſus es dicere? ratio docuit. ergo hoc te ratio non docebit, cum praeſtantiſſima natura quaeratur, eaque beata et aeterna, quae ſola divina natura ſunt; ut immortalitate vincimur ab ea natura, ſic animi praeſtantia vinci: atque ut animi, item corporis? cur igitur, cum caeteris rebus inferiores ſimus, forma pares ſumus? ad ſimilitudinem enim deo propius accedebat humana virtus, quam figura. An quidquam tam puerile dici poteſt, (ut eundem locum diutius urgeam) quam ſi ea genera belluarum, quae in rubro mari Indiave gignantur, nulla eſſe dicamus? atqui ne curioſiſſimi quidem homines exquirendò audire tam multa poſſunt, quam ſunt multa, quae terra, mari, paludibus, fluminibus exſiſtunt. quae negemus eſſe, quia nunquam vidimus. ipſa vero quàm nihil ad rem pertinet, quae vos delectat

Digitized by Google

maxime, ſimilitudo? quid? canis nonne ſimilis lupo? atque, ut Ennius,

Simia quàm ſimilis, turpiſſima beſtia, nobis?

at mores in utroque diſpares. elephanto belluarum nulla prudentior. at figura quae vaſtior? de beſtiis loquor. quid? inter ipſos homines nonne et ſimillimis formis diſpares mores, et moribus figura diſſimilis? etenim ſi ſemel, Vellei, ſuſcipimus genus hoc argumenti, attende quo ſerpat. tu enim ſumebas, niſi in hominis figura rationem ineſſe non poſſe. ſumet alius, niſi in terreſtri: niſi in eo, qui natus ſit: niſi in eo, qui adoleverit: niſi in eo, qui didicerit: niſi in eo, qui ex animo conſtet, et corpore caduco, et infirmo: poſtremo niſi in homine atque mortali. quod ſi in omnibus his rebus obſiſtis, quid eſt, quod te una forma conturbet? his enim omnibus, quae propoſui, adjunctis, in homine rationem eſſe et mentem videbas. quibus detractis, deum tamen noſſe te dicis, modo lineamenta maneant. hoc eſt non conſiderare, ſed quaſi ſortiri, quid loquare. niſi forte ne hoc quidem attendis, non modo in homine, ſed etiam in arbore,

Digitized by Google

quidquid ſupervacaneum ſit, aut uſum
non habeat, obſtare. quàm moleſtum eſt
uno digito plus habere? quid ita? quia
nec ſpeciem,nec uſum alium quinque de-
ſiderant. tuus autem deus non digito uno
redundat, ſed capite, collo, cervicibus,
lateribus, alvo, tergo, poplitibus, mani-
bus, pedibus, feminibus, cruribus. ſi ut
immortalis ſit, quid haec ad vitam mem-
bra pertinent? quid ipſa facies? magis il-
la, cerebrum, cor, pulmones, jecur: haec
enim ſunt domicilia vitae. oris quidem
habitus ad vitae firmitatem nihil perti-
36 net. At eos vituperabas, qui ex ope-
ribus magnificis atque praeclaris, cum
ipſum mundum, cum ejus membra, coe-
lum, terras, maria, cumque horum inſig-
nia, ſolem, lunam, ſtellaſque vidiſſent,
cumque temporum maturitates, mutati-
ones, viciſſitudineſque cognoviſſent, ſuſ-
picati eſſent aliquam excellentem eſſe
praeſtantemque naturam, quae haec fe-
ciſſet, moveret,regeret, gubernaret. qui,
etiam ſi aberrant a conjectura, video ta-
men quid ſequantur. tu quod opus tan-
dem magnum et egregium habes, quod
effectum divina mente videatur, ex quo

Digitized by Google

eſſe deos ſuſpicere? habebam, inquis, in animo inſitam informationem quandam dei; et barbati quidem Jovis, galeatae Minervae. num igitur eſſe tales putas? quanto melius haec vulgus imperitorum? qui non membra ſolum hominis deo tribuant, ſed uſum etiam membrorum. dant enim arcum, ſagittas, haſtam, clypeum, fuſcinam, fulmen: et, ſi, actiones quae ſint deorum, non vident, nihil agentem tamen deum non queunt cogitare. ipſi, qui irridentur, Aegyptii, nullam belluam, niſi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, conſecraverunt. velut ibes maximam vim ſerpentium conficiunt, cum ſint aves excelſae, cruribus rigidis, corneo proceroque roſtro: avertunt peſtem ab Aegypto, cum volucres angues ex vaſtitate Libyae vento Africo invectas interficiunt atque conſumunt: ex quo fit, ut illae nec morſu vivae noceant, nec odore mortuae. poſſum de ichneumonum utilitate, de crocodilorum, de felium dicere: ſed nolo eſſe longus. ita concludam tamen belluas a barbaris propter beneficium conſecratas: veſtrorum deorum non modo beneficium nullum exſtare, ſed ne

37 factum quidem omnino. Nihil habet, inquit, negotii. profecto Epicurus, quaſi pueri delicati, nihil ceſſatione melius exiſtimat. at ipſi tamen pueri, etiam cum ceſſant, exercitatione aliqua ludicra delectantur: deum ſic feriatum volumus ceſſatione torpere, ut, ſi ſe commoverit, vereamur ne beatus eſſe non poſſit. haec oratio non modo deos ſpoliat motu et actione divina, ſed etiam homines inertes efficit; ſi quidem agens aliquid, ne deus quidem, eſſe beatus poteſt. verùm ſit ſane, ut vultis, deus, effigies hominis et imago. quod ejus eſt domicilium? quae ſedes? qui locus? quae deinde actio vitae? quibus rebus, id quod vultis, beatus eſt? utatur enim ſuis bonis oportet et fruatur, qui beatus futurus eſt. nam locus quidem iis etiam naturis, quae ſine animis ſunt, ſuus eſt cuique proprius, ut terra infimum teneat, hanc inundet aqua; ſuperior aëri; ignibus altiſſima ora reddatur. beſtiarum autem terrenae ſunt aliae, partim aquatiles, aliae quaſi ancipites, in utraque ſede viventes: ſunt quaedam etiam, quae igne naſci putentur, appareantque in ardentibus fornacibus ſaepe volitan-

Digitized by Google

tes. quaero igitur, veſter deus primùm
ubi habitet: deinde quae cauſa eum loco
moveat; ſi modò movetur aliquando:
poſtremo, cum hoc proprium ſit animan-
tium, ut aliquid appetant, quod ſit natu-
rae accommodatum; deus quid appetat:
ad quam denique rem motu mentis ac ra-
tionis utatur. poſtremo, quo modo bea-
tus ſit, quo modo aeternus. quidquid e-
nim horum attigeris, ulcus eſt. ita male
inſtituta ratio exitum reperire non po-
teſt. ſic enim dicebas, ſpeciem dei perci-
pi cogitatione, non ſenſu: nec eſſe in ea
ullam ſoliditatem, neque eandem ad nu-
merum permanere, eamque eſſe ejus vi-
ſionem, ut ſimilitudine et tranſitione cer-
natur, neque deficiat unquam ex infinitis
corporibus ſimilium acceſſio: ex eoque fi-
eri, ut in haec intenta mens noſtra beatam
illam naturam et ſempiternam putet.
Hoc, per ipſos deos, de quibus loquimur, 38
quale tandem eſt? nam ſi tantummodo ad
cogitationem valent, nec ullam habent
ſoliditatem, nec eminentiam; quid inter-
eſt, utrum de hippocentauro, an de deo
cogitemus? omnem etiam talem confor-
mationem animi caeteri philoſophi mo-

Digitized by Google

tum inanem vocant: vos autem adventum in animos et introitum imaginum dicitis. ut igitur Tib. Gracchum cum videor concionantem in Capitolio videre, de M. Octavio deferentem ſitellam, tum eum motum animi dico eſſe inanem: tu autem et Gracchi et Octavii imagines remanere, quae, in Capitolium cum pervenerint, tum ad animum meum referantur: hoc idem fieri in deo, cujus crebra facie pellantur animi; ex quo eſſe beati atque aeterni intelligantur. fac imagines eſſe, quibus pulſentur animi. ſpecies duntaxat objicitur quaedam: num etiam cur ea beata ſit? cur aeterna? quae autem iſtae imagines veſtrae, aut unde? a Democrito omnino haec licentia. ſed et ille reprehenſus a multis eſt, nec vos exitum reperitis: totaque res vacillat et claudicat. nam quid eſt, quod minus probari poſſit, quam omnium in me incidere imagines, Homeri, Archilochi, Romuli, Numae, Pythagorae, Platonis, nec ex forma, qua illi fuerunt? quomodo ergo illi? et quorum imagines? Orpheum poëtam docet Ariſtoteles nunquam fuiſſe, et hoc Orphicum carmen Pythagorei ferunt cujuſdam fuiſſe

Digitized by Google

Cercopis. at Orpheus, id eſt, imago ejus, ut vos vultis, in animum meum ſaepe incurrit. quid, quod ejuſdem hominis in meum aliae, aliae in tuum? quid, quod earum rerum, quae nunquam omnino fuerunt, neque eſſe potuerunt, ut Scyllae, ut Chimaerae? quid, quod hominum, locorum, urbium earum, quas nunquam vidimus? quid, quod ſimul ac mihi colliſitum eſt, praeſtò eſt imago? quid, quod etiam ad dormientem veniunt invocatae? Tota res, Vellei, nugatoria eſt. vos au- 39
tem non modo oculis imagines, ſed etiam animis inculcatis. tanta eſt impunitas garriendi. at quàm licenter? 'fluentium frequenter tranſitio fit viſionum, ut 'e multis una videatur.' puderet me dicere non intelligere, ſi vos ipſi intelligeretis, qui iſta defenditis. quo modo enim probas, continenter imagines ferri? aut, ſi continenter, quo modo aeternae? 'innumerabilitas, inquis, ſuppeditat atomorum.' num eadem ergo iſta facient, ut ſint omnia ſempiterna? confugis ad aequilibritatem: ſic enim ἰσονομίαν, ſi placet, appellemus: et ais, 'quoniam ſit 'natura mortalis, immortalem etiam eſſe

'oportere.' iſto modo, quoniam homines mortales ſunt, ſint aliqui immortales: et quoniam naſcuntur in terra, naſcantur et in aqua: et quia ſunt quae interimant, ſint quae conſervent. ſint ſane: ſed ea conſervent, quae ſunt. deos iſtos non ſentio. omnis tamen iſta rerum effigies ex individuis quo modo corporibus oritur? quae etiam ſi eſſent, quae nulla ſunt; pellere ſe ipſa, et agitari inter ſe concurſu fortaſſe poſſent: formare, figurare, colorare, animare non poſſent. nullo igitur modo immortalem deum efficitis.
40 Videamus nunc de beato. ſine virtute certe nullo modo. virtus autem actuoſa: et deus veſter nihil agens: expers virtutis igitur: ita, ne beatus quidem. quae ergo vita? ſuppeditatio, inquis, bonorum, nullo malorum interventu. quorum tandem bonorum? voluptatum, credo: nempe ad corpus pertinentium. nullam enim noviſtis, niſi profectam a corpore et redeuntem ad corpus, animi voluptatem. non arbitror te, Vellei, ſimilem eſſe Epicureorum reliquorum: quos pudeat earum Epicuri vocum, quibus ille teſtatur, ſe ne intelligere quidem ullum

bonum, quod ſit ſejunctum a delicatis et obſcoenis voluptatibus: quas quidem non erubeſcens perſequitur omnes nominatim. quem cibum igitur, aut quas potiones, aut quas vocum aut florum varietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos, ut eos perfundas voluptatibus? at poëtae quidem nectar, ambroſiam, epulas comparant, et aut Juventatem, aut Ganymedem pocula miniſtrantem. tu autem, Epicure, quid facies? neque enim unde habeat iſta deus tuus video: nec quo modo utatur. locupletior igitur hominum natura ad beate vivendum eſt, quam deorum, quod pluribus generibus fruitur voluptatum. at has leviores ducis voluptates, quibus quaſi titillatio (Epicuri enim hoc verbum eſt) ſenſibus adhibetur. quouſque ludis? nam Philo etiam noſter ferre non poterat, adſpernari Epicureos molles et delicatas voluptates. ſumma enim memoria pronuntiabat plurimas Epicuri ſententias, his ipſis verbis, quibus erant ſcriptae. Metrodori vero, qui eſt Epicuri collega ſapientiae, multa impudentiora recitabat. accuſat enim Timocratem, fratrem ſuum, Metrodorus, quod dubi-

Digitized by Google

tet omnia, quae ad beatam vitam perti-
neant, ventre metiri : neque id ſemel di-
cit, ſed ſaepius. annuere te video : nota
enim tibi ſunt. proferrem libros, ſi ne-
gares. neque nunc reprehendo, quod ad
voluptatem omnia referantur : alia eſt ea
quaeſtio: ſed doceo, deos veſtros eſſe vo-
luptatis expertes : ita veſtro judicio ne
1 beatos quidem. At dolore vacant. ſa-
tin' eſt id ad illam abundantem bonis vi-
tam beatiſſimam? cogitat, inquiunt, aſſi-
due beatum eſſe ſe : habet enim nihil ali-
ud, quod agitet in mente. comprehende
igitur animo, et propone ante oculos,
deum nihil in omni aeternitate, niſi, ‘ Mi-
‘ hi pulchre eſt, ’ et, ‘ Ego beatus ſum,’
cogitantem. nec tamen video, quo mo-
do non vereatur iſte deus beatus, ne in-
tereat, cum ſine ulla intermiſſione pulſe-
tur, agiteturque incurſione atomorum
ſempiterna, cumque ex ipſo imagines
ſemper affluant. ita nec beatus eſt veſter
deus, nec aeternus. at etiam de ſanctita-
te, de pietate adverſus deos, libros ſcrip-
ſit Epicurus. at quo modo in his loqui-
tur? ut Coruncanium, aut Scaevolam,
pontifices maximos, te audire dicas: non

Digitized by Google

eum, qui ſuſtulerit omnem funditus religionem: nec manibus, ut Xerxes, ſed rationibus deorum immortalium templa et aras everterit. quid eſt enim, cur deos ab hominibus colendos dicas, cum dii non modo homines non colant, ſed omnino nihil curent, nihil agant? at eſt eorum eximia quaedam praeſtanſque natura, ut ea debeat ipſa per ſe ad ſe colendam elicere ſapientem. an quidquam eximium poteſt eſſe in ea natura, quae ſua voluptate laetans, nihil nec actura ſit unquam, neque agat, neque egerit? quae porro pietas ei debetur, a quo nihil acceperis? aut quid omnino, cujus nullum meritum ſit, ei deberi poteſt? eſt enim pietas juſtitia adverſum deos: cum quibus quid poteſt nobis eſſe juris, cum homini nulla cum deo ſit communitas? ſanctitas autem eſt ſcientia colendorum deorum: qui quamobrem colendi ſunt, non intelligo, nullo nec accepto ab iis, nec ſperato bono. Quid eſt autem, quod deos 41
veneremur propter admirationem ejus naturae, in qua egregium nihil videmus? nam ſuperſtitione, quod gloriari ſoletis, facile eſt liberari, cum ſuſtuleris omnem

Digitized by Google

vim deorum. niſi forte Diagoram, aut Theodorum, qui omnino deos eſſe negabant, cenſes ſuperſtitioſos eſſe potuiſſe. ego ne Protagoram quidem: cui neutrum liquerit, nec eſſe deos, nec non eſſe. horum enim ſententiae omnium non modo ſuperſtitionem tollunt, in qua ineſt timor inanis deorum: ſed etiam religionem, quae deorum cultu pio continetur. quid? ii, qui dixerunt, totam de diis immortalibus opinionem fictam eſſe ab hominibus ſapientibus reipublicae cauſa, ut, quos ratio non poſſet, eos ad officium religio duceret, nonne omnem religionem funditus ſuſtulerunt? quid Prodicus Chius? qui ea, quae prodeſſent hominum vitae, deorum in numero habita eſſe dixit, quam tandem religionem reliquit? quid? qui aut fortes, aut claros, aut potentes viros tradunt poſt mortem ad deos veniſſe, eoſque eſſe ipſos, quos nos colere, precari, venerarique ſoleamus, nonne expertes ſunt religionum omnium? quae ratio maxime tractata ab Euhemero eſt: quem noſter et interpretatus et ſecutus eſt, praeter caeteros, Ennius. ab Euhemero autem et mortes et ſepulturae

Digitized by Google

demonſtrantur deorum. utrum igitur hic confirmaſſe religionem videtur, an penitus totam ſuſtuliſſe? omitto Eleuſinam ſanctam illam et auguſtam,

Ubi initiantur gentes orarum ultimae.

praetereo Samothraciam, eaque, quae

Lemni nocturno aditu occulta coluntur
Silveſtribus ſepibus denſa.

quibus explicatis ad rationemque revocatis, rerum magis natura cognoſcitur, quam deorum. Mihi quidem etiam Democritus, vir magnus in primis, cujus fontibus Epicurus hortulos ſuos irrigavit, nutare videtur in natura deorum. tum enim cenſet imagines divinitate praeditas ineſſe univerſitati rerum: tum principia, menteſque, quae ſunt in eodem univerſo, deos eſſe dicit: tum animantes imagines, quae vel prodeſſe nobis ſolent, vel nocere: tum ingentes quaſdam imagines, tantaſque, ut univerſum mundum complectantur extrinſecus. quae quidem omnia ſunt patriâ Democriti, quam Democrito digniora. quis enim iſtas imagines comprehendere animo poteſt? quis admirari? quis aut cultu, aut religione dignas judicare? Epicurus vero ex ani-

mis hominum extraxit radicitus religionem, cum diis immortalibus et opem et gratiam ſuſtulit. cum enim optimam et praeſtantiſſimam naturam dei dicit eſſe, negat idem eſſe in deo gratiam; tollit id, quod maxime proprium eſt optimae praeſtantiſſimaeque naturae. quid enim eſt melius, aut quid praeſtantius bonitate et beneficentia? qua cum carere deum vultis, neminem deo nec deum, nec hominem carum, neminem ab eo amari, neminem diligi vultis. ita fit, ut non modo homines a diis, ſed ipſi dii inter ſe ab aliis
44 alii negligantur. Quanto Stoici melius, qui a vobis reprehenduntur? cenſent autem, ſapientes ſapientibus etiam ignotis eſſe amicos. nihil eſt enim virtute amabilius: quam qui adeptus erit, ubicumque erit gentium, a nobis diligetur. vos autem quid mali datis, cum in imbecillitate gratificationem et benevolentiam ponitis? ut enim omittam vim et naturam deorum: ne homines quidem cenſetis, niſi imbecilli eſſent, futuros beneficos et benignos fuiſſe. nulla eſt caritas naturalis inter bonos? carum ipſum verbum eſt amoris: ex quo amicitiae nomen eſt duc-

Digitized by Google

tum: quam ſi ad fructum noſtrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus; non erit iſta amicitia, ſed mercatura quaedam utilitatum ſuarum. prata, et arva, et pecudum greges diliguntur iſto modo, quod fructus ex eis capiuntur. hominum caritas et amicitia gratuita eſt. quanto igitur magis deorum? qui, nulla re egentes, et inter ſe diligunt, et hominibus conſulunt. quod ni ita ſit, quid veneramur, quid precamur deos? cur ſacris pontifices, cur auſpiciis augures praeſunt? quid optamus a diis immortalibus? quid vovemus? at etiam liber eſt Epicuri de ſanctitate. ludimur ab homine non tam faceto, quam ad ſcribendi licentiam libero. quae enim poteſt eſſe ſanctitas, ſi dii humana non curant? quae autem animans natura, nihil curans? verius eſt igitur nimirum illud, quod familiaris omnium noſtrûm Poſidonius diſſeruit in libro quinto de Natura deorum, nullos eſſe deos Epicuro videri: quaeque is de diis immortalibus dixerit, invidiae deteſtandae gratia dixiſſe. neque enim tam deſipiens fuiſſet, ut homunculi ſimilem deum fingeret, lineamentis duntaxat extremis, non habitu ſolido; membris

hominis praeditum omnibus, uſu membrorum ne minimo quidem; exilem quendam atque perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, omnino nihil curantem, nihil agentem. quae natura primum nulla eſſe poteſt: idque videns Epicurus, re tollit, oratione relinquit deos. deinde, ſi maxime talis eſt deus, ut nulla gratia, nulla hominum caritate teneatur: valeat. quid enim dicam, propitius ſit? eſſe enim propitius poteſt nemini, quoniam, ut dicitis, omnis in imbecillitate eſt et gratia, et caritas.

Digitized by Google

DE
NATURA DEORUM,
AD M. BRUTUM,
LIBER SECUNDUS.

QUAE cum Cotta dixiſſet, tum Velleius, nae ego, inquit, incautus, qui cum Academico, et eodem rhetore congredi conatus ſum. nam neque indiſertum Academicum pertimuiſſem, nec ſine iſta philoſophia rhetorem, quamvis eloquentem. neque enim flumine conturbor inanium verborum, nec ſubtilitate ſententiarum, ſi orationis eſt ſiccitas. tu autem, Cotta, utraque re valuiſti. corona tibi, et judices defuerunt. ſed ad iſta aliàs. nunc Lucilium, ſi ipſi commodum eſt, audiamus. tum Balbus, eundem equidem mallem audire Cottam, dum, qua eloquentia falſos deos ſuſtulit, eadem veros inducat. eſt enim et philoſophi, et pontificis,

Digitized by Google

et Cottae, de diis immortalibus habere non errantem et vagam, ut Academici, ſed, ut noſtri, ſtabilem certamque ſententiam. nam contra Epicurum ſatis ſuperque dictum eſt. ſed aveo audire, tu ipſe, Cotta, quid ſentias. an, inquit, oblitus es, quod initio dixerim, facilius me, talibus praeſertim de rebus, quid non ſentirem, quam quid ſentirem, poſſe dicere? quod ſi haberem aliquid, quod liqueret, tamen te viciſſim audire vellem, cum ipſe tam multa dixiſſem. tum Balbus, geram tibi morem, et agam quam breviſſime potero. etenim, convictis Epicuri erroribus, longa de mea diſputatione detracta oratio eſt. omnino dividunt noſtri totam iſtam de diis immortalibus quaeſtionem in partes quatuor. primum docent eſſe deos: deinde, quales ſint: tum, mundum ab his adminiſtrari: poſtremo, conſulere eos rebus humanis. nos autem hoc ſermone, quae priora duo ſunt, ſumamus: tertium, et quartum, quia majora ſunt, puto eſſe in aliud tempus differenda. minime vero, inquit Cotta: nam et otioſi ſumus, et iis de rebus agimus, quae ſunt
2 etiam negotiis anteponendae. Tum Lu-

eam pugnam ludis Olympiae, memoriae proditum eſt. ſaepe Faunorum voces exauditae, ſaepe viſae formae deorum, quemvis, non aut hebetem aut impium, deos praeſentes eſſe confiteri coëgerunt. Praedictiones vero et praeſenſiones re- 3 rum futurarum quid aliud declarant, niſi hominibus ea, quae ſint, oſtendi, monſtrari, portendi, praedici? ex quo illa oſtenta, monſtra, portenta, prodigia dicuntur. quod ſi ea ficta credimus licentia fabularum, Mopſum, Tireſiam, Amphiaraum, Calchantem, Helenum; quos tamen augures ne ipſae quidem fabulae adſciviſſent, ſi res omnino repudiarent: ne domeſticis quidem exemplis docti numen deorum comprobabimus? nihil nos P. Claudii, bello Punico primo, temeritas movebit, qui etiam per jocum deos irridens, cum cavea liberati pulli non paſcerentur, mergi eos in aquam juſſit; ‘ut ‘biberent, quoniam eſſe nollent.’ qui riſus, claſſe devicta, multas ipſi lacrymas, magnam populo Romano cladem attulit. quid? collega ejus Junius, eodem bello, nonne tempeſtate claſſem amiſit, cum auſpiciis non paruiſſet? itaque P. Claudius

Digitized by Google

a populo condemnatus eſt: Junius necem ſibi ipſe conſcivit. C. Flaminium Coelius religione neglecta cecidiſſe apud Thraſimenum ſcribit cum magno reipublicae vulnere. quorum exitio intelligi poteſt, eorum imperiis rempublicam amplificatam, qui religionibus paruiſſent. et, ſi conferre volumus noſtra cum externis, caeteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur: religione, id eſt, cultu deorum, multo ſuperiores. an Attii Navii lituus ille, quo ad inveſtigandum ſuem regiones vineae terminavit, contemnendus eſt? crederem, niſi ejus augurio rex Hoſtilius maxima bella geſſiſſet. ſed negligentia nobilitatis, augurii diſciplina omiſſa, veritas auſpiciorum ſpreta eſt, ſpecies tantum retenta. itaque maximae reipublicae partes, in his bella, quibus reipublicae ſalus continetur, nullis auſpiciis adminiſtrantur; nulla peremnia ſervantur, nulla ex acuminibus; nulli viri vocantur, ex quo in procinctu teſtamenta perierunt. tum enim bella gerere noſtri duces incipiunt, cum auſpicia poſuerunt. at vero apud majores tanta religionis vis fuit, ut quidam imperatores eti-

am ſeipſos diis immortalibus capite vela-
to verbis certis pro republica devove-
rent. multa ex Sibyllinis vaticinationi-
bus, multa ex haruſpicum reſponſis com-
memorare poſſumus, quibus ea confir-
mentur, quae dubia nemini debent eſſe.
Atqui et noſtrorum augurum, et Etruſ- 4
corum, et haruſpicum diſciplinam P.Sci-
pione, C. Figulo conſulibus res ipſa pro-
bavit. quos cum Tib. Gracchus conſul
iterum crearet, primus rogatorum,ut eos
retulit,ibidem eſt repente mortuus.Grac-
chus cum comitia nihilominus peregiſſet,
remque illam in religionem populo ve-
niſſe ſentiret, ad ſenatum retulit. ſena-
tus, quos ád ſoleret, referendum cenſuit.
haruſpices introducti reſponderunt, non
fuiſſe juſtum comitiorum rogatorem.tum
Gracchus, ut e patre audiebam, incenſus
ira, itane vero? ego non juſtus, qui et
conſul rogavi, et augur, et auſpicatò? an
vos Tuſci ac barbari auſpiciorum populi
Romani jus tenetis, et interpretes eſſe
comitiorum poteſtis?itaque tum illos ex-
ire juſſit, poſt autem ex provincia literas
ad collegium miſit, ſe,cum legeret libros,
recordatum eſſe vitio ſibi tabernaculum

Digitized by Google

captum fuiſſe in hortis Scipionis, quod, cum pomoerium poſtea intraſſet, habendi ſenatus causâ, in redeundo, cum idem pomoerium tranſiret, auſpicari eſſet oblitus: itaque vitio creatos conſules eſſe. augures rem ad ſenatum: ſenatus, ut abdicarent: conſules abdicaverunt. quae quaerimus exempla majora? vir ſapientiſſimus, atque haud ſcio an omnium praeſtantiſſimus, peccatum ſuum, quod celari poſſet, confiteri maluit, quam haerere in republica religionem: conſules ſummum imperium ſtatim deponere, quam id tenere punctum temporis contra religionem. magna augurum auctoritas. quid haruſpicum ars, nonne divina? haec innumerabilia ex eodem genere qui videat, nonne cogatur confiteri deos eſſe? quorum enim interpretes ſunt, eos ipſos eſſe certe neceſſe eſt: deorum autem interpretes ſunt: deos igitur eſſe fateamur. at fortaſſe non omnia eveniunt, quae praedicta ſunt. ne aegri quidem quia non omnes convaleſcunt, idcirco ars nulla medicina eſt. ſigna oſtenduntur a diis rerum futurarum. in his ſi qui erraverunt, non deorum natura, ſed hominum conjectura peccavit.

Digitized by Google

itaque inter omnes omnium gentium conſtat (omnibus enim innatum eſt, et in animo quaſi inſculptum) eſſe deos. Quales ſint, varium eſt: eſſe nemo negat. Cleanthes quidem noſter quatuor de cauſis dixit in animis hominum informatas deorum eſſe notiones. primam poſuit eam, de qua modo dixi, quae orta eſſet ex praeſenſione rerum futurarum. alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quae percipiuntur coeli temperatione, foecunditate terrarum, aliarumque commoditatum complurium copia. tertiam, quae terreret animos fulminibus, tempeſtatibus, nimbis, nivibus, grandinibus, vaſtitate, peſtilentia, terrae motibus, et ſaepe fremitibus, lapideiſque imbribus, et guttis imbrium quaſi cruentis: tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus: tum, praeter naturam, hominum pecudumque portentis: tum facibus viſis coeleſtibus: tum ſtellis iis, quas Graeci cometas, noſtri cincinnatas vocant, quae nuper bello Octaviano magnarum fuerunt calamitatum praenuntiae: tum ſole geminato, quod, ut e patre audivi, Tuditano et Aquilio conſulibus,

evenerat; quo quidem anno P. Africanus ſol alter exſtinctus eſt. quibus exterriti homines vim quandam eſſe coeleſtem et divinam ſuſpicati ſunt. quartam cauſam eſſe, eamque vel maximam, aequabilitatem motus, converſionem coeli: ſolis, lunae, ſiderumque omnium diſtinctionem, utilitatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum adſpectus ipſe ſatis indicaret, non eſſe ea fortuita. ut ſi quis in domum aliquam, aut in gymnaſium, aut in forum venerit, cum videat omnium rerum rationem, modum, diſciplinam, non poſſit ea ſine cauſa fieri judicare, ſed eſſe aliquem intelligat, qui praeſit, et cui pareatur: multo magis in tantis motionibus tantiſque viciſſitudinibus, tam multarum rerum atque tantarum ordinibus, in quibus nihil unquam immenſa et infinita vetuſtas mentita ſit, ſtatuat neceſſe eſt, ab aliqua mente tantos naturae motus gubernari.
6 Chryſippus quidem, quanquam eſt acerrimo ingenio, tamen ea dicit, ut ab ipſa natura didiciſſe, non ut ipſe reperiſſe videatur. ſi enim, inquit, eſt aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod vis, quod po-

Digitized by Google

teſtas humana efficere non poſſit: eſt certe id, quod illud efficit, homine melius. atqui res coeleſtes, omneſque eae, quarum eſt ordo ſempiternus, ab homine confici non poſſunt. eſt igitur id, quo illa conficiantur, homine melius. id autem quid potius dixeris, quam deum? etenim ſi dii non ſunt, quid eſſe poteſt in rerum natura homine melius? in eo enim ſolo ratio eſt, qua nihil poteſt eſſe praeſtantius. eſſe autem hominem, qui nihil in omni mundo melius eſſe quam ſe putet, deſipientis arrogantiae eſt. ergo eſt aliquid melius. eſt igitur profecto deus. an vero, ſi domum magnam pulchramque videris, non poſſis adduci, ut, etiam ſi dominum non videas, muribus illam et muſtelis aedificatam putes: tantum vero ornatum mundi, tantam varietatem pulchritudinemque rerum coeleſtium, tantam vim et magnitudinem maris atque terrarum, ſi tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, nonne plane deſipere videare? an ne hoc quidem intelligimus, omnia ſupera eſſe meliora? terram autem eſſe infimam, quam craſſiſſimus circumfundat aër? ut ob eam ipſam cauſam, quod etiam

quibuſdam regionibus atque urbibus contingere videmus, hebetiora ut ſint hominum ingenia propter coeli pleniorem naturam, hoc idem generi humano evenerit, quod in terra, hoc eſt, in craſſiſſima regione mundi, collocati ſint. et tamen ex ipſa hominum ſolertia eſſe aliquam mentem, et eam quidem acriorem et divinam, exiſtimare debemus. unde enim hanc homo arripuit? ut ait apud Xenophontem Socrates. quin et humorem, et calorem, qui eſt fuſus in corpore, et terrenam ipſam viſcerum ſoliditatem, animum denique illum ſpirabilem ſi quis quaerat unde habemus, apparet: quod aliud a terra ſumpſimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aëre eo,

7 quem ſpiritu ducimus. Illud autem, quod vincit haec omnia, rationem dico, et, ſi placet, pluribus verbis, mentem, conſilium, cogitationem, prudentiam, ubi invenimus? unde ſuſtulimus? an caetera mundus habebit omnia, hoc unum, quod plurimi eſt, non habebit? atqui certe nihil omnium rerum melius eſt mundo, nihil praeſtabilius, nihil pulchrius: nec ſolum nihil eſt, ſed ne cogitari

quidem quidquam melius poteſt. et, ſi ratione et ſapientia nihil eſt melius, neceſſe eſt haec ineſſe in eo, quod optimum eſſe concedimus. quid vero? tanta rerum conſentiens, conſpirans, continuata cognatio, quem non coget ea, quae dicuntur a me, comprobare? poſſetne uno tempore florere, deinde viciſſim horrere terra? aut, tot rebus ipſis ſe immutantibus, ſolis acceſſus diſceſſuſque ſolſtitiis brumiſque cognoſci? aut aeſtus maritimi, fretorumque anguſtiae, ortu aut obitu lunae commoveri? aut una totius coeli converſione curſus aſtrorum diſpares conſervari? haec ita fieri omnibus inter ſe concinentibus mundi partibus profecto non poſſent, niſi ea uno divino et continuato ſpiritu continerentur. atque haec cum uberius diſputantur et fuſius, ut mihi eſt in animo facere, facilius effugiunt Academicorum calumniam. cum autem, ut Zeno ſolebat, brevius anguſtiuſque concluduntur: tum apertiora ſunt ad reprehendendum. nam ut profluens amnis aut vix aut nullo modo; concluſa autem aqua facile corrumpitur: ſic orationis flumine reprehenſoris vitia diluuntur; anguſtia autem conclu-

Digitized by Google

ſae orationis non facile ſe ipſa tutatur. haec enim, quae dilatantur a nobis, Ze-
8 no ſic premebat. Quod ratione utitur, id melius eſt quam id, quod ratione non utitur. nihil autem mundo melius. ratione igitur mundus utitur. ſimiliter effici poteſt, ſapientem eſſe mundum: ſimiliter, beatum: ſimiliter, aeternum. omnia enim haec meliora ſunt quam ea, quae ſunt his carentia: nec mundo quidquam melius: ex quo efficitur, eſſe mundum deum. idemque hoc modo: Nullius ſenſu carentis pars aliqua poteſt eſſe ſentiens. mundi autem partes ſentientes ſunt. non igitur caret ſenſu mundus. pergit idem et urget anguſtius: Nihil, inquit, quod animi, quodque rationis eſt expers, id generare ex ſe poteſt animantem compotemque rationis. mundus autem generat animantes compoteſque rationis. animans eſt igitur mundus compoſque rationis. idemque ſimilitudine, ut ſaepe ſolet, rationem concluſit hoc modo: si ex oliva modulate canentes tibiae naſcerentur; num dubitares, quin ineſſet in oliva tibicinis quaedam ſcientia? quid, ſi platani fidiculas ferrent numeroſe ſonantes? idem ſcilicet

Digitized by Google

cenſeres, in platanis ineſſe muſicam. cur
igitur mundus non animans ſapienſque
judicetur, cum ex ſe procreet animantes
atque ſapientes? Sed quoniam coepi 9
ſecus agere, atque initio dixeram: nega-
ram enim hanc primam partem egere o-
ratione, quod eſſet omnibus perſpicuum,
deos eſſe: tamen id ipſum rationibus phy-
ſicis confirmari volo. ſic enim res ſe ha-
bet, ut omnia, quae alantur et creſcant,
contineant in ſe vim caloris: ſine qua ne-
que ali poſſent, neque creſcere. nam om-
ne, quod eſt calidum et igneum, cietur et
agitur motu ſuo. quod autem alitur et
creſcit, motu quodam utitur certo et ae-
quabili: qui quamdiu remanet in nobis,
tamdiu ſenſus et vita remanet; refrigera-
to autem et exſtincto calore occidimus
ipſi, et exſtinguimur. quod quidem Cle-
anthes his etiam argumentis docet, quan-
ta vis inſit caloris in omni corpore. ne-
gat enim ullum eſſe cibum tam gravem,
quin is die et nocte concoquatur: cujus
etiam in reliquiis ineſt calor iis, quas na-
tura reſpuerit. jam vero venae et arteriae
micare non deſinunt, quaſi quodam igneo
motu: animadverſumque ſaepe eſt, cum

Digitized by Google

cor animantis alicujus evulſum, ita mobiliter palpitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. omne igitur, quod vivit, ſive animal, ſive terrâ editum, id vivit propter incluſum in eo calorem. ex quo intelligi debet, eam caloris naturam vim habere in ſe vitalem per omnem mundum pertinentem. atque id facilius cernemus, toto genere hoc igneo, quod tranat omnia, ſubtilius explicato. omnes igitur partes mundi tangam, quae maximo calore fultae ſuſtinentur. quod primum in terrena natura perſpici poteſt. nam et lapidum conflictu atque tritu elici ignem videmus: et recenti foſſione

terram fumare calentem;

atque etiam ex puteis jugibus aquam calidam trahi, et id maxime hibernis fieri temporibus, quod magna vis, terrae cavernis, contineatur caloris: eaque hieme ſit denſior: ob eamque cauſam calorem

10 inſitum in terris contineat arctius. Longa eſt oratio, multaeque rationes, quibus doceri poſſit, omnia, quae terra concipiat, ſemina, quaeque ipſa ex ſe generata ſtirpibus infixa contineat, ea temperatione caloris et oriri, et augeſcere. atque

Digitized by Google

aquae etiam admiſtum eſſe calorem primum ipſe liquor, tum aquae declarat effuſio: quae neque conglaciaret frigoribus, neque nive pruinaque concreſceret, niſi eadem ſe admiſto calore liquefacta et dilapſa diffunderet. itaque et aquilonibus reliquiſque frigoribus adjectis dureſcit humor: et idem viciſſim mollitur tepefactus, et tabeſcit calore. atque etiam maria agitata ventis ita tepeſcunt, ut intelligi facile poſſit, in tantis illis humoribus incluſum eſſe calorem. nec enim ille externus et adventitius habendus eſt tepor, ſed ex intimis maris partibus agitatione excitatus: quod noſtris quoque corporibus contingit, cum motu atque exercitatione recaleſcunt. ipſe vero aër, qui natura eſt maxime frigidus, minime eſt expers caloris. ille vero et multo quidem calore admiſtus eſt: ipſe enim oritur ex reſpiratione aquarum. earum enim quaſi vapor quidam aër habendus eſt. is autem exſiſtit motu ejus caloris, qui aquis continetur: quam ſimilitudinem cernere poſſumus in iis aquis, quae efferveſcunt ſubditis ignibus. jam vero reliqua quarta pars mundi, ea et ipſa tota natura fer-

Digitized by Google

vida eſt, et caeteris naturis omnibus ſalutarem impertit et vitalem calorem. ex quo concluditur, cum omnes mundi partes ſuſtineantur calore, mundum etiam ipſum ſimili parique natura in tanta diuturnitate ſervari: eoque magis, quod intelligi debet, calidum illud atque igneum ita in omni fuſum eſſe natura, ut in eo inſit procreandi vis et cauſa gignendi, a quo et animantia omnia, et ea, quorum ſtirpes terra continentur, et naſci ſit neceſſe, et augeſcere. Natura eſt igitur, quae contineat mundum omnem, eumque tueatur, et ea quidem non ſine ſenſu atque ratione. omnem enim naturam neceſſe eſt, quae non ſolitaria ſit, neque ſimplex, ſed cum alio juncta atque connexa, habere aliquem in ſe principatum, ut in homine mentem, in bellua quiddam ſimile mentis, unde oriantur rerum appetitus. in arborum autem et earum rerum, quae gignuntur e terra, radicibus ineſſe principatus putatur. principatum autem id dico, quod Graeci ἡγεμονικὸν vocant: quo nihil in quoque genere nec poteſt nec debet eſſe praeſtantius. itaque neceſſe eſt, illud etiam, in quo ſit totius naturae principatus,

Digitized by Google

eſſe omnium optimum, omniumque rerum poteſtate dominatuque digniſſimum. videmus autem, in partibus mundi (nihil eſt enim in omni mundo, quod non pars univerſi ſit) ineſſe ſenſum et rationem. in ea parte igitur, in qua mundi ineſt principatus, haec ineſſe neceſſe eſt, et acriora quidem atque majora. quocirca ſapientem eſſe mundum neceſſe eſt: naturamque eam, quae res omnes complexa teneat, perfectione rationis excellere, eoque deum eſſe mundum, omnemque vim mundi natura divina contineri. atque etiam mundi ille fervor purior, perlucidior, mobiliorque multo, ob eaſque cauſſas aptior ad ſenſus commovendos, quam hic noſter calor; quo haec, quae nota nobis ſunt, retinentur et vigent. abſurdum eſt igitur dicere, cum homines beſtiaeque hoc calore teneantur, et propterea moveantur ac ſentiant, mundum eſſe ſine ſenſu: qui integro, et puro, et libero, eodemque acerrimo et mobiliſſimo ardore teneatur. praeſertim cum is ardor, qui eſt mundi, non agitatus ab alio, neque externo pulſu, ſed per ſe ipſe ac ſua ſponte moveatur. nam quid poteſt eſſe mundo valentius,

Digitized by Google

quod pellat atque moveat calorem eum,
2 quo ille teneatur? Audiamus enim Platonem, quaſi quendam deum philoſophorum: cui duo placet eſſe motus, unum ſuum, alterum externum: eſſe autem divinius, quod ipſum ex ſe ſua ſponte moveatur, quam quod pulſu agitetur alieno. hunc autem motum in ſolis animis eſſe ponit, ab hiſque principium motus eſſe ductum putat. quapropter, quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur, is autem ardor non alieno impulſu, ſed ſua ſponte movetur: animus ſit neceſſe eſt. ex quo efficitur, animantem eſſe mundum. atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo ineſſe intelligentiam, quod certe eſt mundus melior quam ulla natura. ut enim nulla pars corporis noſtri eſt, quae non ſit minor quam noſmetipſi ſumus; ſic mundum univerſum pluris eſſe neceſſe eſt, quam partem aliquam univerſi. quod ſi ita eſt, ſapiens ſit mundus neceſſe eſt: nam ni ita eſſet, hominem, qui eſt mundi pars, quoniam rationis eſt particeps, pluris eſſe quam mundum omnem oporteret. atque etiam ſi a primis inchoatiſque naturis ad ultimas perfec-

taſque volumus procedere, ad deorum naturam perveniamus neceſſe eſt. primo enim animadvertimus, a natura ſuſtineri ea, quae gignuntur e terra, quibus natura nihil tribuit amplius, quam ut ea alendo atque augendo tueretur. beſtiis autem ſenſum et motum dedit, et cum quodam appetitu acceſſum ad res ſalutares, a peſtiferis receſſum: hoc homini amplius, quòd addidit rationem, qua regerentur animi appetitus, qui tum remitterentur, tum continerentur. Quartus autem eſt 13
gradus et altiſſimus eorum, qui natura boni ſapienteſque gignuntur: quibus a principio innaſcitur ratio recta conſtanſque, quae ſupra hominem putanda eſt, deoque tribuenda, id eſt, mundo: in quo neceſſe eſt perfectam illam atque abſolutam ineſſe rationem. neque enim dici poteſt, in ulla rerum inſtitutione non eſſe aliquid extremum atque perfectum. ut enim in vite, ut in pecude (niſi quae vis obſtitit) videmus naturam ſuo quodam itinere ad ultimum pervenire: atque ùt pictura et fabrica, caeteraeque artes habent quendam abſoluti operis effectum: ſic in omni natura, ac multo etiam

Digitized by Google

magis, neceſſe eſt abſolvi aliquid ac perfici. etenim caeteris naturis multa externa, quo minus perficiantur, poſſunt obſiſtere: univerſam autem naturam nulla res poteſt impedire; propterea quod omnes naturas ipſa cohibet et continet. quocirca neceſſe eſt eſſe quartum illum et altiſſimum gradum, quo nulla vis poſſit accedere. is autem eſt gradus, in quo rerum omnium natura ponitur; quae quoniam talis eſt, ut praeſit omnibus, et eam nulla res poſſit impedire, neceſſe eſt, intelligentem eſſe mundum, et quidem etiam ſapientem. quid autem eſt inſcitius, quam eam naturam, quae omnes res ſit complexa, non optimam dici: aut, cum ſit optima, non primùm animantem eſſe, deinde rationis et conſilii compotem, poſtremo ſapientem? quî enim poteſt aliter eſſe optima? neque enim, ſi ſtirpium ſimilis ſit, aut etiam beſtiarum, optima putanda ſit potius quam deterrima: nec vero, ſi rationis particeps ſit, nec ſit tamen a principio ſapiens, non ſit deterior mundi potius quam humana conditio. homo enim ſapiens fieri poteſt: mundus autem, ſi in aeterno praeteriti temporis ſpatio

Digitized by Google

fuit inſipiens, nunquam profecto ſapien-
tiam conſequetur. ita erit homine dete-
rior. quod quoniam abſurdum eſt, et ſa-
piens a principio mundus, et deus haben-
dus eſt. neque eſt quidquam aliud, prae-
ter mundum, cui nihil abſit: quodque
undique aptum atque perfectum exple-
tumque ſit omnibus ſuis numeris et par-
tibus. Scitè enim Chryſippus, ut cly- 14
pei causâ, involucrum; vaginam autem,
gladii: ſic, praeter mundum, caetera om-
nia aliorum causâ eſſe generata: ut eas
fruges atque fructus, quos terra gignit,
animantium causâ; animantes autem,
hominum; ut equum, vehendi causâ; a-
randi, bovem; venandi et cuſtodiendi,
canem. ipſe autem homo ortus eſt ad
mundum contemplandum, et imitandum:
nullo modo perfectus, ſed eſt quaedam
particula perfecti. ſed mundus, quoniam
omnia complexus eſt, nec eſt quidquam,
quod non inſit in eo, perfectus undique
eſt. quid igitur poteſt ei deeſſe, quod eſt
optimum? nihil autem eſt mente et rati-
one melius. ergo haec mundo deeſſe non
poſſunt. bene igitur idem Chryſippus,
qui, ſimilitudines adjungens, omnia in

Digitized by Google

perfectis et maturis docet eſſe meliora, ut in equo quam in equulo; in cane quam in catulo; in viro quam in puero. item, quod in omni mundo optimum ſit, id in perfecto aliquo atque abſoluto eſſe debere. eſt autem nihil mundo perfectius: nihil virtute melius. igitur mundi eſt propria virtus. nec vero hominis natura perfecta eſt; et efficitur tamen in homine virtus. quanto igitur in mundo facilius? eſt ergo in eo virtus: ſapiens eſt igitur; et propterea deus. Atque hac mundi divinitate perſpecta, tribuenda eſt ſideribus eadem divinitas: quae ex mobiliſſima puriſſimaque aetheris parte gignuntur; neque ulla praeterea ſunt admiſta natura, totaque ſunt calida atque perlucida: ut ea quoque rectiſſime et animantia eſſe, et ſentire atque intelligere dicantur. atque ea quidem tota eſſe ignea duorum ſenſuum teſtimonio confirmari Cleanthes putat, tactus et oculorum. nam ſolis candor illuſtrior quam ullus ignis, quippe qui immenſo mundo tam longe lateque colluceat: et is ejus tactus eſt, non ut tepefaciat ſolum, ſed etiam ſaepe comburat: quorum neutrum faceret, niſi eſſet igne-

us. ergo, inquit, cum ſol igneus ſit, oceanique alatur humoribus, quia nullus ignis ſine paſtu aliquo poſſit permanere: neceſſe eſt, aut ei ſimilis ſit igni, quem adhibemus ad uſum atque ad victum; aut ei, qui corporibus animantium continetur. atque hic noſter ignis, quem uſus vitae requirit, confector eſt et conſumptor omnium, idemque, quocumque invaſit, cuncta diſturbat ac diſſipat. contra ille corporeus, vitalis et ſalutaris, omnia conſervat, alit, auget, ſuſtinet, ſenſuque afficit. negat ergo eſſe dubium, horum ignium ſol utri ſimilis ſit, cum is quoque efficiat, ut omnia floreant,et in ſuo quaeque genere pubeſcant. quare cum ſolis ignis ſimilis eorum ignium ſit, qui ſunt in corporibus animantium, ſolem quoque animantem eſſe oportet, et quidem reliqua aſtra, quae oriantur in ardore coeleſti, qui aether, vel coelum nominatur. cum igitur aliorum animantium ortus in terra ſit,aliorum in aqua,in aëre aliorum: abſurdum eſſe Ariſtoteli videtur, in ea parte, quae ſit ad gignenda animalia aptiſſima, animal gigni nullum putare. ſidera autem aethereum locum obtinent:

qui quoniam tenuiſſimus eſt, et ſemper agitatur et viget: neceſſe eſt, quod animal in eo gignatur, id et ſenſu acerrimo, et mobilitate celerrima eſſe. quare cum in aethere aſtra gignantur, conſentaneum eſt, in iis ſenſum ineſſe et intelligentiam. ex quo efficitur, in deorum numero aſtra
16 eſſe ducenda. Etenim licet videre acutiora ingenia et ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolant eas, in quibus aër ſit purus ac tenuis, quam illorum, qui utantur craſſo coelo atque concreto. quin etiam cibo, quo utare, intereſſe aliquid ad mentis aciem putant. probabile eſt igitur, praeſtantem intelligentiam in ſideribus eſſe, quae et aetheream mundi partem incolant, et marinis terreniſque humoribus, longo intervallo extenuatis, alantur. ſenſum autem aſtrorum atque intelligentiam maxime declarat ordo eorum atque conſtantia. nihil eſt enim, quod ratione et numero moveri poſſit ſine conſilio: in quo nihil eſt temerarium, nihil varium, nihil fortuitum. ordo autem ſiderum, et in omni aeternitate conſtantia, neque naturam ſignificat, eſt enim plena rationis; neque fortunam, quae amica

varietati conſtantiam reſpuit. ſequitur ergo, ut ipſa ſua ſponte, ſuo ſenſu, ac divinitate moveantur. nec vero Ariſtoteles non laudandus in eo, quod omnia, quae moventur, aut natura moveri cenſuit, aut vi, aut voluntate. moveri autem ſolem, et lunam, et ſidera omnia. quae autem natura moverentur, haec aut pondere deorſum, aut levitate in ſublime ferri: quorum neutrum aſtris contingeret, propterea quod eorum motus in orbem circumque ferretur. nec vero dici poteſt vi quadam majore fieri, ut contra naturam aſtra moveantur. quae enim poteſt major eſſe? reſtat igitur, ut motus aſtrorum ſit voluntarius. quae qui videat, non indocte ſolum, verum etiam impie faciat, ſi deos eſſe neget. nec ſane multum intereſt, utrum id neget; an eos omni procuratione atque actione privet. mihi enim, qui nihil agit, eſſe omnino non videtur. eſſe igitur deos ita perſpicuum eſt, ut, id qui neget, vix eum ſanae mentis exiſtimem.

17 Reſtat, ut, qualis eorum natura ſit, conſideremus: in quo nihil eſt difficilius, quam a conſuetudine oculorum aciem mentis abducere. ea difficultas in-

Digitized by Google

duxit, et vulgo imperitos, et ſimiles philoſophos imperitorum, ut, niſi figuris hominum conſtitutis, nihil poſſent de diis immortalibus cogitare. cujus opinionis levitas confutata a Cotta non deſiderat orationem meam. ſed cum talem eſſe deum certa notione animi praeſentiamus, primùm ut ſit animans, deinde ut in omni natura nihil eo ſit praeſtantius: ad hanc praeſenſionem, notionemque noſtram, nihil video quod potius accommodem, quam ut primùm hunc ipſum mundum, quo nihil fieri excellentius poteſt, animantem eſſe et deum judicem. hîc quam volet Epicurus jocetur, homo non aptiſſimus ad jocandum, minimeque reſpiciens patriam: et dicat, ſe non poſſe intelligere, qualis ſit volubilis et rotundus deus: tamen ex hoc, quod ipſe etiam probat, nunquam me movebit. placet enim illi eſſe deos, quia neceſſe ſit praeſtantem eſſe aliquam naturam, qua nihil ſit melius. mundo autem certe nihil eſt melius. nec dubium, quin, quod animans ſit, habeatque ſenſum, et rationem, et mentem, id ſit melius, quam id, quod his careat. ita efficitur, animantem, ſen-

Digitized by Google

sûs, mentis, rationis mundum eſſe com-
potem. qua ratione, deum eſſe mundum,
concluditur. ſed haec paulo poſt facilius
cognoſcentur ex iis rebus ipſis, quas mun-
dus efficit. Interea, Vellei, noli, quae- 18
ſo, prae te ferre, vos plane expertes eſſe
doctrinae. conum tibi ais, et cylindrum,
et pyramidem pulchriorem, quam ſphae-
ram, videri. novum etiam oculorum ju-
dicium habetis. ſed ſint iſta pulchriora,
duntaxat adſpectu: quod mihi tamen ip-
ſum non videtur: quid enim pulchrius ea
figura, quae ſola omnes alias figuras com-
plexa continet, quaeque nihil aſperitatis
habere, nihil offenſionis poteſt, nihil in-
ciſum angulis, nihil anfractibus, nihil e-
minens, nihil lacunoſum? cumque duae
formae praeſtantes ſint, ex ſolidis, glo-
bus (ſic enim σφαῖραν interpretari pla-
cet), ex planis autem, circulus, aut orbis,
qui κύκλος Graece dicitur; his duabus
formis contingit ſolis, ut omnes earum
partes ſint inter ſe ſimillimae, a medioque
tantum abſit extremum, quantum idem
a ſummo. quo nihil fieri poteſt aptius.
ſed ſi haec non videtis, quia nunquam e-
ruditum illum pulverem attigiſtis: ne

hoc quidem phyſici intelligere potuiſtis, hanc aequalitatem motus, conſtantiamque ordinum in alia figura non potuiſſe ſervari? itaque nihil poteſt eſſe indoctius, quam quod a vobis affirmari ſolet. nec enim hunc ipſum mundum pro certo rotundum eſſe dicitis: nam poſſe fieri, ut ſit aliâ figurâ: innumerabileſque mundos, alios aliarum eſſe formarum. quae, ſi bis bina quot eſſent, didiciſſet Epicurus, certe non diceret. ſed dum palato, quid ſit optimum, judicat, coeli palatum (ut ait
19 Ennius) non ſuſpexit. Nam, cum duo
ſint genera ſiderum: quorum alterum, ſpatiis immutabilibus ab ortu ad occaſum commeans, nullum unquam curſus ſui veſtigium inflectat: alterum autem continuas converſiones duas iiſdem ſpatiis curſibuſque conficiat: ex utraque re et mundi volubilitas, quae niſi in globoſa forma eſſe non poſſet, et ſtellarum rotundi ambitus cognoſcuntur: primuſque ſol, qui aſtrorum obtinet principatum, ita movetur, ut cum terras larga luce compleverit, eaſdem modo his, modo illis ex partibus opacet. ipſa enim umbra terrae ſoli officiens noctem efficit: nocturnorum

Digitized by Google

autem ſpatiorum eadem eſt aequabilitas, quae diurnorum; ejuſdemque ſolis tum acceſſus modici, tum receſſus, et frigoris et caloris modum temperant: circuitus enim ſolis orbium v. et lx. et ccc. quarta fere diei parte addita, converſionem conficiunt annuam: inflectens autem ſol curſum tum ad ſeptemtriones, tum ad meridiem, aeſtates et hiemes efficit, et ea duo tempora, quorum alterum hiemi ſeneſcenti adjunctum eſt, alterum aeſtati. ita ex quatuor temporum mutationibus, omnium, quae terra marique gignuntur, initia, cauſaeque ducuntur. jam ſolis annuos curſus ſpatiis menſtruis luna conſequitur: cujus tenuiſſimum lumen facit proximus acceſſus ad ſolem, digreſſus autem longiſſimus quiſque pleniſſimum. neque ſolum ejus ſpecies ac forma mutatur, tum creſcendo, tum defectibus in initia recurrendo, ſed etiam regio, quae tum eſt aquilonalis, tum auſtralis. in lunae quoque curſu eſt et brumae quaedam, et ſolſtitii ſimilitudo: multaque ab ea manant, et fluunt, quibus et animantes alantur, augeſcantque; et pubeſcant, maturitatemque aſſequantur, quae

20 oriuntur e terra. Maxime vero ſunt admirabiles motus earum quinque ſtellarum, quae falsò vocantur errantes. nihil enim errat, quod in omni aeternitate conſervat progreſſus et regreſſus, reliquoſque motus conſtantes, et ratos. quod eo eſt admirabilius in his ſtellis, quas dicimus, quia tum occultantur, tum rurſus aperiuntur, tum abeunt, tum recedunt, tum antecedunt, tum ſubſequuntur, tum celerius moventur, tum tardius, tum omnino ne moventur quidem, ſed ad quoddam tempus inſiſtunt. quarum ex diſparibus motionibus magnum annum mathematici nominaverunt, qui tum efficitur, cum ſolis, et lunae, et quinque errantium ad eandem inter ſe comparationem confectis omnium ſpatiis eſt facta converſio. quae quam longa ſit, magna quaeſtio eſt: eſſe vero certam et definitam neceſſe eſt. nam eam, quae Saturni ſtella dicitur, *φαίνων*-que a Graecis nominatur, quae a terra abeſt plurimum, XXX. fere annis curſum ſuum conficit. in quo curſu multa mirabiliter efficiens, tum antecedendo, tum retardando, tum veſpertinis temporibus deliteſcendo, tum

matutinis rurſum ſe aperiendo, nihil immutat ſempiternis ſeculorum aetatibus, quin eadem iiſdem temporibus efficiat. infra autem hanc propius a terra Jovis ſtella fertur, quae φαέθων dicitur: eaque eundem XII. ſignorum orbem annis XII. conficit, eaſdemque, quas Saturni ſtella, efficit in curſu varietates. huic autem proximum inferiorem orbem tenet πυρόεις, quae ſtella Martis appellatur: eaque IIII. et XX. menſibus, VI. ut opinor, diebus minus, eundem luſtrat orbem, quem duae ſuperiores. infra hanc autem ſtella Mercurii eſt. ea ςίλβων appellatur a Graecis: quae anno fere vertente ſigniferum luſtrat orbem, neque a ſole longius unquam unius ſigni intervallo diſcedit, tum antevertens, tum ſubſequens. infima eſt quinque errantium, terraeque proxima, ſtella Veneris, quae φωσφόρος Graece, Lucifer Latine dicitur, cum antegreditur ſolem: cum ſubſequitur autem, Heſperos. ea curſum anno conficit, et latitudinem luſtrans ſigniferi orbis, et longitudinem: quod idem faciunt ſtellae ſuperiores: neque unquam ab ſole duorum ſignorum intervallo lon-

gius diſcedit, tum antecedens, tum ſub-
21 ſequens. Hanc igitur in ſtellis con-
ſtantiam, hanc tantam tam variis curſi-
bus in omni aeternitate convenientiam
temporum, non poſſum intelligere ſine
mente, ratione, conſilio. quae cum in ſi-
deribus ineſſe videamus, non poſſumus
ea ipſa non in deorum numero reponere.
nec vero ſtellae eae, quae inerrantes vo-
cantur, non ſignificant eandem mentem,
atque prudentiam; quarum eſt quotidia-
na, conveniens, conſtanſque converſio:
nec habent aethereos curſus, neque coelo
inhaerentes, ut plerique dicunt phyſicae
rationis ignari. non eſt enim aetheris ea
natura, ut vi ſua ſtellas complexa contor-
queat. nam tenuis, ac perlucens, et ae-
quabili calore ſuffuſus aether, non ſatis
aptus ad ſtellas continendas videtur. ha-
bent igitur ſuam ſphaeram ſtellae iner-
rantes, ab aetherea conjunctione ſecre-
tam, et liberam. earum autem perennes
curſus atque perpetui, cum admirabili in-
credibilique conſtantia, declarant in his
vim, et mentem eſſe divinam: ut, haec
ipſa qui non ſentiat deorum vim habere,
is nihil omnino ſenſurus eſſe videatur.

Digitized by Google

nulla igitur in coelo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec vanitas ineſt: contraque omnis ordo, veritas, ratio, conſtantia. quaeque his vacant, ementita, et falſa, plenaque erroris eunt circum terras, infra lunam; quae omnium ultima eſt, in terriſque verſatur. coeleſtem ergo admirabilem ordinem, incredibilemque conſtantiam, ex qua conſervatio et ſalus omnium omnis oritur, qui vacare mente putat, is ipſe mentis expers habendus eſt. haud ergo, ut opinor, erravero, ſi a principe inveſtigandae veritatis, hujus diſputationis principium duxero. Ze- 22
no igitur ita naturam definit, ut eam dicat, ignem eſſe artificioſum ad gignendum progredientem via. cenſet enim artis maxime proprium eſſe creare et gignere; quodque in operibus noſtrarum artium manus efficiat, id multo artificioſius naturam efficere, id eſt, ut dixi, ignem artificioſum, magiſtrum artium reliquarum. atque hac quidem ratione omnis natura artificioſa eſt, quod habet quaſi viam quandam, et ſectam, quam ſequatur. ipſius vero mundi, qui omnia complexu ſuo coërcet et continet, natura non

artificioſa ſolum, ſed plane artifex ab eodem Zenone dicitur, conſultrix et provida utilitatum, opportunitatumque omnium. atque ut caeterae naturae ſuis ſeminibus quaeque gignuntur, augeſcunt, continentur, ſic natura mundi omnes motus habet voluntarios, conatuſque, et appetitiones, quas ὁρμὰς Graeci vocant, et his conſentaneas actiones ſic adhibet, ut noſmetipſi, qui animis movemur et ſenſibus. talis igitur mens mundi cum ſit, ob eamque cauſam vel prudentia, vel providentia appellari recte poſſit, (Graece enim πρόνοια dicitur) haec potiſſimum providet, et in his maxime eſt occupata, primum ut mundus quam aptiſſimus ſit ad permanendum, deinde ut nulla re egeat, maxime autem ut in eo eximia pul-
23 chritudo ſit, atque omnis ornatus. Dictum eſt de univerſo mundo: dictum eſt etiam de ſideribus: ut jam propemodum appareat multitudo nec ceſſantium deorum, nec ea, quae agant, molientium cum labore operoſo ac moleſto. non enim venis, et nervis, et oſſibus continentur, nec iis eſcis aut potionibus veſcuntur, ut aut nimis acres, aut nimis concretos hu-

mores colligant: nec iis corporibus ſunt, ut aut caſus, aut ictus extimeſcant, aut morbos metuant ex defatigatione membrorum. quae verens Epicurus monogrammos deos, et nihil agentes commentus eſt. illi autem pulcherrima forma praediti, puriſſimaque in regione coeli collocati, ita feruntur, moderanturque curſus, ut ad omnia conſervanda et tuenda conſenſiſſe videantur. multae autem aliae naturae deorum ex magnis beneficiis eorum non ſine cauſa, et a Graeciae ſapientibus, et a majoribus noſtris conſtitutae, nominataeque ſunt. quidquid enim magnam utilitatem generi afferret humano, id non ſine divina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. itaque tum illud, quod erat a deo natum, nomine ipſius dei nuncupabant: ut cum fruges Cererem appellamus, vinum autem Liberum: ex quo illud Terentii,

Sine Cerere et Libero friget Venus.

tum autem res ipſa, in qua vis ineſt major aliqua, ſic appellatur, ut ea ipſa vis nominetur deus, ut Fides, ut Mens: quas in Capitolio dedicatas videmus proxime a M. Aemilio Scauro; ante autem ab Ati-

lio Calatino erat Fides conſecrata. vides
Virtutis templum, vides Honoris a M.
Marcello renovatum; quod multis ante
annis erat bello Liguſtico a Q. Maximo
dedicatum. quid Opis? quid Salutis? quid
Concordiae? Libertatis? Victoriae? qua-
rum omnium rerum quia vis erat tanta,
ut ſine deo regi non poſſet, ipſa res deo-
rum nomen obtinuit. quo ex genere,
Cupidinis, et Voluptatis, et Lubentinae
Veneris vocabula conſecrata ſunt, vitio-
ſarum rerum, neque naturalium: quan-
quam Velleius aliter exiſtimat: ſed tamen
ea ipſa vitia naturam vehementius ſaepe
pulſant. utilitatum igitur magnitudine
conſtituti ſunt ii dii, qui utilitates quaſque
gignebant. atque his quidem nominibus,
quae paulo ante dicta ſunt a me, quae vis
24 ſit, in quoque declaratur deo. Suſce-
pit autem vita hominum, conſuetudoque
communis, ut beneficiis excellentes viros
in coelum fama ac voluntate tollerent.
hinc Hercules, hinc Caſtor et Pollux,
hinc Aeſculapius, hinc Liber etiam: hunc
dico Liberum Semele natum, non eum,
quem noſtri majores auguſte ſancteque
Liberum cum Cerere et Libera conſecra-

Digitized by Google

verunt: quod quale ſit, ex myſteriis intelligi poteſt. ſed quod ex nobis natos liberos appellamus, idcirco Cerere nati nominati ſunt Liber et Libera: quod in Libera ſervant, in Libero non item. hinc etiam Romulus, quem quidam eundem eſſe Quirinum putant, quorum cum remanerent animi, atque aeternitate fruerentur, dii rite ſunt habiti: cum et optimi eſſent, et aeterni. alia quoque ex ratione, et quidem phyſica, magna fluxit multitudo deorum: qui induti ſpecie humana fabulas poëtis ſuppeditaverunt, hominum autem vitam ſuperſtitione omni referſerunt. atque hic locus a Zenone tractatus, poſt a Cleanthe, et Chryſippo, pluribus verbis explicatus eſt. nam vetus haec opinio Graeciam opplevit, exſectum Caelum a filio Saturno, vinctum autem Saturnum ipſum a filio Jove. phyſica ratio non inelegans incluſa eſt in impias fabulas. coeleſtem enim, altiſſimam aethereamque naturam, id eſt, igneam, quae per ſeſe omnia gigneret, vacare voluerunt ea parte corporis, quae conjunctione alterius egeret ad procreandum. Saturnum autem eum eſſe voluerunt, qui 25

curſum et converſionem ſpatiorum ac temporum contineret, qui deus Graece id ipſum nomen habet. *κρόνος* enim dicitur, qui eſt idem *χρόνος*, id eſt, ſpatium temporis. Saturnus autem eſt appellatus, quod ſaturetur annis. ex ſe enim natos comeſſe fingitur ſolitus, quia conſumit aetas temporum ſpatia, anniſque praeteritis inſaturabiliter expletur. vinctus eſt autem a Jove, ne immoderatos curſus haberet, atque ut eum ſiderum vinclis alligaret. ſed ipſe Jupiter, id eſt, 'juvans 'pater,' quem converſis caſibus appellamus a juvando Jovem, a poëtis 'pater 'divumque hominumque' dicitur: a majoribus autem noſtris 'optimus, maxi- 'mus;' et quidem ante optimus, id eſt, beneficentiſſimus, quam maximus, quia majus eſt, certeque gratius, prodeſſe omnibus, quam opes magnas habere. hunc igitur Ennius, ut ſupra dixi, nuncupat ita dicens,

Adſpice hoc ſublime candens, quem invocant omnes Jovem.

planiuſque alio loco idem:

Cui, quod in me eſt, exſecrabor hoc, quod lucet, quidquid eſt.

Digitized by Google

hunc etiam augures noſtri; cum dicunt, 'Jove fulgente, tonante:' dicunt enim, 'coelo fulgente, tonante.' Euripides autem, ut multa praeclare, ſic hoc breviter:

Vides ſublime fuſum, immoderatum aethera,
Qui tenero terram circumjectu amplectitur:
Hunc ſummum habeto divum: hunc perhibeto Jovem.

Aër autem, ut Stoici diſputant, interjec- 25
tus inter mare et coelum, Junonis nomine conſecratur: quae eſt ſoror et conjux Jovis, quod ei ſimilitudo eſt aetheris, et cum eo ſumma conjunctio. effoeminarunt autem eum, Junonique tribuerunt, quod nihil eſt eo mollius. ſed Junonem a 'juvando' credo nominatam. aqua reſtabat et terra, ut eſſent ex fabulis tria regna diviſa. datum eſt igitur Neptuno, altero Jovis, ut volunt, fratri, maritimum omne regnum: nomenque productum, ut Portunus a 'portu,' ſic Neptunus á 'nando,' paulum primis literis immutatis. terrena autem vis omnis atque natura Diti patri dedicata eſt: qui Dives, ut apud Graecos Πλούτων, quia et recidant

Digitized by Google

omnia in terras, et oriantur e terris. is rapuit Proſerpinam, quod Graecorum nomen eſt: ea enim eſt, quae Περσεφόνη Graece nominatur: quam frugum ſemen eſſe volunt, abſconditamque quaeri a matre fingunt. mater autem eſt a gerendis frugibus Ceres, tanquam Geres: caſuque prima litera itidem immutata, ut a Graecis. nam ab illis quoque Δημήτηρ, quaſi Γημήτηρ, nominata eſt. jam qui 'magna verteret,' Mavors: Minerva autem, quae vel 'mi-
7 'nueret, vel minaretur.' Cumque in omnibus rebus vim haberent maximam prima, et extrema, principem in ſacrificando Janum eſſe voluerunt: quod ab 'eundo' nomen eſt ductum: ex quo tranſitiones perviae, Jani: foreſque in liminibus profanarum aedium, Januae nominantur. nam Veſtae nomen a Graecis: ea eſt enim, quae ab illis Ἑστία dicitur. vis autem ejus ad aras, et focos pertinet. itaque in ea dea, quae eſt rerum cuſtos intimarum, omnis et precatio, et ſacrificatio extrema eſt. nec longe abſunt ab hac vi dii Penates, ſive a 'penu' ducto nomine, (eſt enim omne, quo veſcuntur homines, 'penus') ſive ab eo, quod 'pe-

Digitized by Google

'nitus inſident:' ex quo etiam 'penetra-'les' a poëtis vocantur. jam Apollinis nomen eſt Graecum: quem ſolem eſſe volunt. Dianam autem, et Lunam eandem eſſe putant: cum Sol dictus ſit, vel quia ſolus ex omnibus ſideribus eſt tantus, vel quia, cum eſt exortus, obſcuratis omnibus ſolus apparet: Luna a 'lucendo' nominata ſit. eadem eſt enim Lucina. itaque, ut apud Graecos Dianam, eamque Luciferam, ſic apud noſtros Junonem Lucinam in pariendo invocant: quae eadem Diana omnivaga dicitur, non à 've-'nando, ſed quod in ſeptem numeratur tanquam vagantibus. Diana dicta, quia noctu quaſi diem efficeret. adhibetur autem ad partus, quod ii matureſcunt aut ſeptem nonnunquam, aut plerumque novem lunae curſibus: qui quia menſa ſpatia conficiunt, Menſes nominantur. concinneque, ut multa, Timaeus; qui cum in hiſtoria dixiſſet, qua nocte natus Alexander eſſet, eadem Dianae Epheſiae templum deflagraviſſe, adjunxit, 'minime 'id eſſe mirandum, quod Diana, cum in 'partu Olympiadis adeſſe voluiſſet, abfu-'iſſet domo.' quae autem dea ad res om-

Digitized by Google

nes veniret, Venerem noſtri nominave-
runt, atque ex ea potius venuſtas, quam
28 Venus ex venuſtate. Videtiſne igitur,
ut a phyſicis rebus, bene, atque utiliter
inventis, tracta ratio ſit ad commentitios
et fictos deos? quae res genuit falſas opi-
niones, erroreſque turbulentos, et ſuper-
ſtitiones paene aniles. et formae enim
nobis deorum, et aetates, et veſtitus, or-
natuſque noti ſunt: genera praeterea,
conjugia, cognationes, omniaque tra-
ducta ad ſimilitudinem imbecillitatis hu-
manae. nam et perturbatis animis indu-
cuntur: accipimus enim deorum cupidi-
tates, aegritudines, iracundias: nec ve-
ro, ut fabulae ferunt, dii bellis praeliiſque
caruerunt: nec ſolum, ut apud Home-
rum, cum duos exercitus contrarios alii
dii ex alia parte defenderent, ſed etiam,
ut cum Titanis, ut cum Gigantibus, pro-
pria bella geſſerunt. haec et dicuntur, et
creduntur ſtultiſſime, et plena ſunt futi-
litatis, ſummaeque levitatis. ſed tamen,
his fabulis ſpretis, ac repudiatis, deus
pertinens per naturam cujuſque rei, ‘ per
‘ terras’ Ceres, ‘ per maria’ Neptunus,
alii per alia, poterunt intelligi: qui, qua-

Digitized by Google

leſque ſint, quoque eos nomine conſue-
tudo nuncupaverit, quos deos et venera-
ri, et colere debemus. cultus autem deo-
rum eſt optimus, idemque caſtiſſimus, at-
que ſanctiſſimus, pleniſſimuſque pietatis,
ut eos ſemper pura, integra, incorrupta
et mente, et voce veneremur. non enim
philoſophi ſolum, verum etiam majores
noſtri ſuperſtitionem a religione ſepara-
verunt. nam qui totos dies precabantur,
et immolabant, ut ſui ſibi liberi ſuperſti-
tes eſſent, 'ſuperſtitioſi' ſunt appellati:
quod nomen poſtea latius patuit. qui au-
tem omnia, quae ad cultum deorum per-
tinerent, diligenter retractarent, et tan-
quam relegerent, ſunt dicti 'religioſi,' ex
relegendo, ut 'elegantes' ex eligendo,
tanquam a diligendo 'diligentes,' ex in-
telligendo 'intelligentes.' his enim in
verbis omnibus ineſt vis legendi eadem,
quam in religioſo. ita factum eſt in ſu-
perſtitioſo, et religioſo, alterum vitii no-
men, alterum laudis. ac mihi videor ſa-
tis, et eſſe deos, et quales eſſent, oſten-
diſſe. Proximum eſt, ut doceam, deo- 29
rum providentia mundum adminiſtrari.
magnus ſane locus, et a veſtris, Cotta,

vexatus: ac nimirum vobiſcum omne certamen eſt. nam vobis, Vellei, minus notum eſt, quemadmodum quidque dicatur. veſtra enim ſolum legitis, veſtra amatis: caeteros causâ incognitâ condemnatis. velut a te ipſo, heſterno die, dictum eſt, anum fatidicam πρόνοιαν a Stoicis induci, id eſt, Providentiam. quod eo errore dixiſti, quia exiſtimas ab his providentiam fingi quaſi quandam deam ſingularem, quae mundum omnem gubernet et regat: ſed id praeciſe dicitur. ut, ſi quis dicat, Athenienſium rempublicam conſilio regi, deſit illud, Areopagi: ſic, cum dicimus, providentia mundum adminiſtrari, deeſſe arbitror, deorum. plene autem, et perfecte ſic dici exiſtimato, providentia deorum mundum adminiſtrari. ita ſalem iſtum, quo caret veſtra natio, in irridendis nobis nolitote conſumere: et mehercle, ſi me audiatis, ne experiamini quidem. non decet: non datum eſt: non poteſtis. nec vero hoc in te uno convenit, moribus domeſticis, ac noſtrorum hominum urbanitate limato; ſed cum in reliquos veſtros, tum in eum maxime, qui iſta peperit, hominem ſine arte, ſine

Digitized by Google

literis, inſultantem in omnes, ſine acumine ullo, ſine auctoritate, ſine lepore. Di- 30
co igitur providentia deorum mundum, et omnes mundi partes, et initio conſtitutas eſſe, et omni tempore adminiſtrari; eamque diſputationem tres in partes noſtri fere dividunt: quarum pars prima eſt, quae ducitur ab ea ratione, quae docet eſſe deos: quo conceſſo confitendum eſt, eorum conſilio mundum adminiſtrari. ſecunda eſt autem, quae docet omnes res ſubjectas eſſe naturae ſentienti, ab eaque omnia pulcherrime geri: quo conſtituto, ſequitur ab animantibus principiis eam eſſe generatam. tertius locus eſt, qui ducitur ex admiratione rerum coeleſtium, atque terreſtrium. primum igitur aut negandum eſt deos eſſe, quod Democritus ſimulacra, et Epicurus imagines inducens, quodam pacto negat: aut, qui deos eſſe concedant, iis fatendum eſt, eos aliquid agere, idque praeclarum. nihil eſt autem praeclarius mundi adminiſtratione. deorum igitur conſilio adminiſtratur. quod ſi aliter eſt, aliquid profecto ſit neceſſe eſt melius, et majore vi praeditum, quam deos, quale id cumque eſt, ſive inanima natura, ſive

Digitized by Google

neceſſitas vi magna incitata, haec pul-
cherrima opera efficiens, quae videmus.
non eſt igitur natura deorum praepotens,
neque excellens, ſi quidem ea ſubjecta eſt
ei vel neceſſitati, vel naturae, qua coelum,
maria, terrae regantur. nihil autem eſt
praeſtantius deo. ab eo igitur neceſſe eſt
mundum regi. nulli igitur eſt naturae o-
bediens, aut ſubjectus deus. omnem er-
go regit ipſe naturam. etenim ſi concedi-
mus, intelligentes eſſe deos, concedi-
mus etiam providentes, et rerum quidem
maximarum. ergo utrum ignorant, quae
res maximae ſint, quoque hae modo trac-
tandae et tuendae; an vim non habent,
qua tantas res ſuſtineant et gerant? at et
ignoratio rerum, aliena naturae deorum
eſt; et ſuſtinendi muneris propter imbe-
cillitatem difficultas, minime cadit in
majeſtatem deorum. ex quo efficitur
id, quod volumus, deorum providentia
31 mundum adminiſtrari. Atque neceſſe
eſt, cum ſint dii, ſi modo ſint, ut pro-
fecto ſunt, animantes eſſe, nec ſolum a-
nimantes, ſed etiam rationis compotes,
inter ſeque quaſi civili conciliatione et
ſocietate conjunctos, unum mundum, ut

communnem rempublicam atque urbem aliquam regentes. ſequitur, ut eadem ſit in his, quae in genere humano, ratio, eadem veritas utrobique ſit, eademque lex: quae eſt recti praeceptio, pravique depulſio. ex quo intelligitur, prudentiam quoque, et mentem a diis ad homines perveniſſe: ob eamque cauſam majorum inſtitutis mens, fides, virtus, concordia, conſecratae et publice dedicatae ſunt. quae quî convenit penes deos eſſe negare, cum eorum auguſta et ſancta ſimulacra veneremur? quod ſi ineſt in hominum genere mens, fides, virtus, concordia: unde haec in terras, niſi a ſuperis, defluere potuerunt? cumque ſit in nobis conſilium, ratio, prudentia: neceſſe eſt, deos haec ipſa habere majora, nec habere ſolum, ſed etiam his uti in maximis et optimis rebus. nihil autem eſt nec majus, nec melius mundo. neceſſe eſt ergo eum deorum conſilio et providentia adminiſtrari. poſtremo cum ſatis docuerimus, hos eſſe deos, quorum inſignem vim et illuſtrem faciem videremus, ſolem dico, et lunam, et vagas ſtellas, et inerrantes, et coelum, et mundum ipſum, et earum rerum vim,

quae ineſſent in omni mundo cum mag-
no uſu et commoditate generis humani:
efficitur, omnia regi divina mente atque
providentia. ac de prima quidem parte
32 ſatis dictum eſt. Sequitur, ut doceam,
omnia ſubjecta eſſe naturae, eaque ab ea
pulcherrime regi. ſed quid ſit ipſa natu-
ra, explicandum eſt ante breviter, quo
facilius id, quod docere volumus, intelli-
gi poſſit. namque alii naturam cenſent eſ-
ſe vim quandam ſine ratione, cientem mo-
tus in corporibus neceſſarios: alii autem,
vim participem rationis, atque ordinis;
tanquam via progredientem, declaran-
temque, quid cujuſque rei cauſa efficiat,
quid ſequatur; cujus ſolertiam nulla ars,
nulla manus, nemo opifex conſequi poſſit
imitando. ſeminis enim vim eſſe tantam,
ut id quanquam ſit perexiguum, tamen ſi
inciderit in concipientem comprehen-
dentemque naturam, nactumque ſit ma-
teriam, qua ali augerique poſſit, ita fin-
gat et efficiat in ſuo quidque genere; par-
tim ut tantummodo per ſtirpes alantur
ſuas, partim ut moveri etiam, et ſentire,
et appetere poſſint, et ex ſeſe ſimilia ſui
gignere. ſunt autem qui omnia naturae

nomine appellent, ut Epicurus, qui ita dividit, omnium, quae ſint, naturam eſſe corpora, et inane, quaeque his accidant. ſed nos cum dicimus natura conſtare, adminiſtrarique mundum, non ita dicimus, ut glebam, aut fragmentum lapidis, aut aliquid ejuſmodi, nulla cohaerendi natura, ſed ut arborem, ut animal, in quibus nulla temeritas, ſed ordo apparet, et artis quaedam ſimilitudo. Quod ſi ea, 33
quae a terra ſtirpibus continentur, arte naturae vivunt et vigent: profecto ipſa terra eadem vi continetur et arte naturae, quippe quae gravidata ſeminibus, omnia pariat et fundat ex ſeſe, ſtirpes amplexa alat et augeat, ipſaque alatur viciſſim a ſuperis externiſque naturis. ejuſdemque exſpirationibus aër alitur, et aether, et omnia ſupera. ita, ſi terra naturâ tenetur et viget, eadem ratio in reliquo mundo eſt. ſtirpes enim terrae inhaerent, animantes autem adſpiratione aëris ſuſtinentur: ipſeque aër nobiſcum videt, nobiſcum audit, nobiſcum ſonat. nihil enim eorum ſine eo fieri poteſt. quin etiam movetur nobiſcum: quacumque enim imus, quacumque movemur, videtur qua-

ſi locum dare et cedere. quaeque in medium locum mundi, qui eſt infimus, et quae a medio in ſuperum, quaeque converſione rotunda circum medium feruntur, ea continentem mundi efficiunt, unamque naturam. et cum quatuor ſint genera corporum, viciſſitudine eorum mundi continuata natura eſt. nam ex terra aqua: ex aqua oritur aër: ex aëre aether: deinde retrorſum viciſſim ex aethere aër: ex aëre aqua: ex aqua terra infima. ſic naturis his, ex quibus omnia conſtant, ſurſum, deorſum, ultro, citroque commeantibus, mundi partium conjunctio continetur. quae aut ſempiterna ſit neceſſe eſt, hoc eodem ornatu, quem videmus: aut certe perdiuturna, permanens ad longinquum et immenſum paene tempus. quorum utrumvis ut ſit, ſequitur, natura mundum adminiſtrari. quae enim claſſium navigatio, aut quae inſtructio exercitus, aut rurſus (ut ea, quae natura efficit, conferamus) quae procreatio vitis aut arboris, quae porro animantis figura, conformatioque membrorum, tantam naturae ſolertiam ſignificat, quantam ipſe mundus? aut igitur nihil eſt, quod ſenti-

ente natura regatur, aut mundum regi confitendum eſt. etenim qui reliquas naturas omnes, earumque ſemina contineat, quî poteſt ipſe non natura adminiſtrari? ut, ſi qui dentes et pubertatem natura dicat exſiſtere: ipſum autem hominem, cui ea exſiſtant, non conſtare natura: non intelligat ea quae efferant aliquid ex ſeſe perfectiores habere naturas, quam ea, quae ex iis efferantur. Omnium 34
autem rerum quae natura adminiſtrantur, ſeminator et ſator, et parens, ut ita dicam, atque educator et altor eſt mundus: omniaque, ſicut membra et partes ſuas, nutricatur et continet. quod ſi mundi partes natura adminiſtrantur, neceſſe eſt mundum ipſum natura adminiſtrari: cujus quidem adminiſtratio nihil habet in ſe, quod reprehendi poſſit. ex iis enim naturis, quae erant, quod effici potuit optimum, effectum eſt. doceat ergo aliquis potuiſſe melius. ſed nemo unquam docebit: et, ſi quis corrigere aliquid volet, aut deterius faciet, aut id, quod fieri non potuit, deſiderabit. quod ſi omnes mundi partes ita conſtitutae ſunt, ut neque ad uſum meliores potuerint eſſe, ne-

Digitized by Google

que ad ſpeciem pulchriores: videamus u-
trum ea fortuitá ſint, an eo ſtatu, quo co-
haerere nullo modo potuerint, niſi ſenſu
moderante, divinaque providentia. ſi
ergo meliora ſunt ea, quae naturâ, quam
illa quae arte perfecta ſunt; nec ars effi-
cit quidquam ſine ratione: ne natura qui-
dem rationis expers eſt habenda. quî igi-
tur convenit, ſignum aut tabulam pictam
cum adſpexeris, ſcire adhibitam eſſe ar-
tem: cumque procul curſum navigii vide-
ris, non dubitare quin id ratione atque
arte moveatur: aut cum ſolarium vel de-
ſcriptum, aut ex aqua contemplere, in-
telligere declarari horas arte, non caſu:
mundum autem, qui et has ipſas artes, et
earum artifices, et cuncta complectatur,
conſilii et rationis eſſe expertem putare?
35 Quod ſi in Scythiam, aut in Britanniam,
ſphaeram aliquis tulerit hanc, quam nu-
per familiaris noſter effecit Poſidonius,
cujus ſingulae converſiones idem effici-
unt in ſole, et in luna, et in quinque ſtel-
lis errantibus, quod efficitur in coelo ſin-
gulis diebus et noctibus: quis in illa bar-
barie dubitet, quin ea ſphaera ſit perfecta
ratione? hi autem dubitant de mundo,

ex quo et oriuntur, et fiunt omnia, caſune ipſe ſit effectus, aut neceſſitate aliqua, an ratione ac mente divina: et Archimedem arbitrantur plus valuiſſe in imitandis ſphaerae converſionibus, quam naturam in efficiendis, praeſertim cum multis partibus ſint illa perfecta, quam haec ſimulata, ſolertius. atque ille apud Accium paſtor, qui navem nunquam ante vidiſſet, ut procul divinum et novum vehiculum Argonautarum e monte conſpexit, primo admirans et perterritus, hoc modo loquitur:

Tanta moles labitur
Fremebunda ex alto, ingenti ſonitu et ſpiritu:
Prae ſe undas volvit: vortices vi ſuſcitat,
Ruit prolapſa: pelagus reſpergit, reflat.
Ita dum interruptum credas nimbum volvier,
Dum quod ſublime ventis expulſum rapi
Saxum, aut procellis, vel globoſos turbines
Exſiſtere ictos undis concurſantibus:
Niſi quas terreſtres Pontus ſtrages conciet:

Aut forte Triton fuſcina evertens ſpecus,
Subter radices penitus undanti in freto
Molem ex profundo ſaxeam ad coelum vomit.

dubitat primo, quae ſit ea natura, quam cernit ignotam: idemque, juvenibus viſis, auditoque nautico cantu,

Sicut inciti, atque alacres roſtris perfremunt
Delphini - - - -

item alia multa:

- - - - Silvani melo
Conſimilem ad aures cantum et auditum refert.

ergo ut hic primo adſpectu inanimum quiddam ſenſuque vacuum ſe putat cernere; poſt autem ſignis certioribus, quale ſit id, de quo dubitaverat, incipit ſuſpicari: ſic philoſophi debuerunt, ſi forte eos primus adſpectus mundi conturbaverat, poſtea, cum vidiſſent motus ejus finitos et aequabiles, omniaque ratis ordinibus moderata, immutabilique conſtantia, intelligere ineſſe aliquem non ſolum habitatorem in hac coeleſti ac divina domo, ſed etiam rectorem, et moderatorem,

Digitized by Google

et tanquam architectum tanti operis, tan-
tique muneris. Nunc autem mihi vi- 36
dentur ne ſuſpicari quidem, quanta ſit admirabilitas coeleſtium rerum atque terreſtrium. principio enim terra ſita in media parte mundi, circumfuſa undique eſt hàc animabili ſpirabilique natura, cui nomen eſt Aër, Graecum illud quidem, ſed receptum jam tamen uſu a noſtris: tritum eſt enim pro Latino. hunc rurſus amplectitur immenſus aether, qui conſtat ex altiſſimis ignibus. mutuemur hoc quoque verbum, dicaturque tam Aether Latine, quam dicitur Aër: etſi interpretatur Pacuvius:

Hoc, quod memoro, noſtri coelum,
Graii perhibent aethera.

quaſi vero non Graius hoc dicat. at Latine loquitur. ſi quidem nos non quaſi Graece loquentem audiamus. docet idem alio loco:

Graiugena de iſto aperit ipſa oratio.

ſed ad majora redeamus. ex aethere igitur innumerabiles flammae ſiderum exſiſtunt: quorum eſt princeps ſol, omnia clariſſima luce colluſtrans, multis partibus major, atque amplior, quam terra

univerſa: deinde reliqua ſidera magnitu-
dinibus immenſis. atque hi tanti ignes,
tamque multi, non modo nihil nocent
terris, rebuſque terreſtribus, ſed ita pro-
ſunt, ut ſi mota loco ſint, conflagrare ter-
ras neceſſe ſit a tantis ardoribus, mode-
37 ratione et temperatione ſublata. Hic
ego non mirer eſſe quemquam, qui ſibi
perſuadeat, corpora quaedam ſolida at-
que individua vi et gravitate ferri, mun-
dumque effici ornatiſſimum, et pulcherri-
mum ex eorum corporum concurſione
fortuita? hoc qui exiſtimat fieri potuiſſe,
non intelligo, cur non idem putet, ſi in-
numerabiles unius et viginti formae lite-
rarum vel aureae, vel quales libet, aliquò
conjiciantur, poſſe ex his in terram ex-
cuſſis annales Ennii, ut deinceps legi poſ-
ſint, effici: quod neſcio an ne in uno qui-
dem verſu poſſit tantum valere fortuna.
iſti autem quemadmodum aſſeverant, ex
corpuſculis non colore, non qualitate ali-
qua, quam ποιότητα Graeci vocant, non
ſenſu praeditis, ſed concurrentibus teme-
re atque caſu, mundum eſſe perfectum?
vel innumerabiles potius in omni puncto
temporis alios naſci, alios interire? quod

ſi mundum efficere poteſt concurſus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non poteſt? quae ſunt minus operoſa, et multo quidem faciliora. certe ita temere de mundo effutiunt, ut mihi quidem nunquam hunc admirabilem coeli ornatum, qui locus eſt proximus, ſuſpexiſſe videantur. praeclare ergo Ariſtoteles, ' ſi eſſent, inquit, qui ſub
' terra ſemper habitaviſſent, bonis et il-
' luſtribus domiciliis, quae eſſent ornata
' ſignis atque picturis, inſtructaque rebus
' iis omnibus, quibus abundant ii qui be-
' ati putantur, nec tamen exiſſent un-
' quam ſupra terram: accepiſſent autem
' famâ et auditione eſſe quoddam numen,
' et vim deorum: deinde aliquo tempore,
' patefactis terrae faucibus, ex illis abdi-
' tis ſedibus evadere in haec loca quae
' nos incolimus, atque exire potuiſſent:
' cum repente terram, et maria, coelum-
' que vidiſſent: nubium magnitudinem,
' ventorumque vim cognoviſſent, adſpex-
' iſſentque ſolem, ejuſque tum magnitu-
' dinem, pulchritudinemque, tum etiam
' efficientiam cognoviſſent, quod is diem
' efficeret, toto coelo luce diffuſa: cum

‘ autem terras nox opacaſſet, tum coe-
‘ lum totum cernerent aſtris diſtinctum
‘ et ornatum, lunaeque luminum varie-
‘ tatem tum creſcentis, tum ſeneſcentis,
‘ eorumque omnium ortus et occaſus,
‘ atque in omni aeternitate ratos immu-
‘ tabileſque curſus: haec cum viderent,
‘ profecto et eſſe deos, et haec tanta ope-
38 ‘ ra deorum eſſe arbitrarentur.’ At-
que haec quidem ille. nos autem tene-
bras cogitemus tantas, quantae quon-
dam eruptione Aetnaeorum ignium fini-
timas regiones obſcuraviſſe dicuntur, ut
per biduum nemo hominem homo agnoſ-
ceret: cum autem tertio die ſol illuxiſſet,
tum ut revixiſſe ſibi viderentur. quod ſi
hoc idem ex aeternis tenebris continge-
ret, ut ſubito lucem adſpiceremus: quae-
nam ſpecies coeli videretur? ſed aſſiduita-
te quotidiana, et conſuetudine oculorum,
aſſueſcunt animi: neque admirantur, ne-
que requirunt rationes earum rerum,
quas ſemper vident: proinde quaſi novi-
tas nos magis, quam magnitudo rerum
debeat ad exquirendas cauſas excitare.
quis enim hunc hominem dixerit, qui
cum tam certos coeli motus, tam ratos

aſtrorum ordines, tamque omnia inter ſe connexa et apta viderit, neget in his ullam ineſſe rationem, eaque caſu fieri dicat, quae quanto conſilio gerantur, nullo conſilio aſſequi poſſumus? an cum machinatione quadam moveri aliquid videmus, ut ſphaeram, ut horas, ut alia permulta: non dubitamus, quin illa opera ſint rationis: cum autem impetum coeli admirabili cum celeritate moveri vertique videamus, conſtantiſſime conficientem viciſſitudines anniverſarias, cum ſumma ſalute et conſervatione rerum omnium: dubitamus, quin ea non ſolum ratione fiant, ſed etiam excellenti quadam divinaque ratione? licet enim jam, remota ſubtilitate diſputandi, oculis quodammodo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas divina providentia dicimus conſtitutas. Ac principio terra 39
univerſa cernatur, locata in media mundi ſede, ſolida et globoſa, et undique ipſa in ſeſe nutibus ſuis conglobata, veſtita floribus, herbis, arboribus, frugibus: quorum omnium incredibilis multitudo inſatiabili varietate diſtinguitur. adde huc fontium gelidas perennitates, liquoreſ-

que perlucidos amnium, riparum veſtitus viridiſſimos, ſpeluncarum concavas altitudines, ſaxorum aſperitates, impendentium montium altitudines, immenſitateſque camporum: adde etiam reconditas auri, argentique venas, infinitamque vim marmoris. quae vero, et quàm varia genera beſtiarum vel cicurum, vel ferarum? qui volucrum lapſus, atque cantus? qui pecudum paſtus? quae vita ſilveſtrium? quid jam de hominum genere dicam? qui quaſi cultores terrae conſtituti, non patiuntur eam nec immanitate belluarum efferari, nec ſtirpium aſperitate vaſtari: quorumque operibus agri, inſulae, littoraque collucent, diſtincta tectis et urbibus. quae ſi, ut animis, ſic oculis videre poſſemus, nemo cunctam intuens terram, de divina ratione dubitaret. at vero quanta maris eſt pulchritudo? quae ſpecies univerſi? quae multitudo, et varietas inſularum? quae amoenitates orarum et littorum? quot genera, quamque diſparia partim ſubmerſarum, partim fluitantium et innantium belluarum, partim ad ſaxa nativis teſtis inhaerentium? ipſum autem mare ſic terram

appetens littoribus alludit, ut una ex du-
abus naturis conflata videatur. exinde
mari finitimus aër die et nocte diſtingui-
tur: iſque tum fuſus, et extenuatus ſub-
lime fertur: tum autem concretus, in
nubes cogitur: humoremque colligens
terram auget imbribus: tum effluens huc
et illuc, ventos efficit. idem annuas fri-
gorum, et calorum facit varietates: idem-
que et volatus alitum ſuſtinet, et ſpiritu
ductus alit et ſuſtentat animantes. Re- 40
ſtat ultimus, et a domiciliis noſtris altiſ-
ſimus, omnia cingens, et coërcens coeli
complexus, qui idem aether vocatur, ex-
trema ora et determinatio mundi: in quo
cum admirabilitate maxima igneae for-
mae curſus ordinatos definiunt. e qui-
bus ſol, cujus magnitudine multis parti-
bus terra ſuperatur, circum eam ipſam
volvitur, iſque oriens et occidens, diem
noctemque conficit: et modo accedens,
tum autem recedens, binas in ſingulis an-
nis reverſiones ab extremo contrarias fa-
cit: quarum intervallo tum quaſi triſti-
tia quaedam contrahit terram, tum vi-
ciſſim laetificat, ut cum coelo hilarata vi-
deatur. luna autem, quae eſt, ut oſten-

Digitized by Google

dunt mathematici, major quam dimidia pars terrae, iiſdem ſpatiis vagatur, quibus ſol: ſed tum congrediens cum ſole, tum digrediens, et eam lucem, quam a ſole accepit, mittit in terras, et varias ipſa mutationes lucis habet: atque etiam tum ſubjecta atque oppoſita ſoli, radios ejus et lumen obſcurat: tum ipſa incidens in umbram terrae, cum eſt e regione ſolis, interpoſitu interjectuque terrae, repente deficit. iiſdemque ſpatiis hae ſtellae, quas vagas dicimus, circum terram feruntur, eodemque modo oriuntur, et occidunt: quarum motus tum incitantur, tum retardantur, ſaepe etiam inſiſtunt. quo ſpectaculo nihil poteſt admirabilius eſſe, nihil pulchrius. ſequitur ſtellarum inerrantium maxima multitudo: quarum ita deſcripta diſtinctio eſt, ut ex notarum figurarum ſimilitudine no-
41 mina invenerint. Atque hoc loco me intuens, utar, inquit, carminibus Arati, eis, quae a te admodum adoleſcentulo converſa, ita me delectant, quia Latina ſunt, ut multa ex iis memoria teneam. ergo, ut oculis aſſidue videmus ſine ulla mutatione, aut varietate,

Digitized by Google

Caetera labuntur celeri coeleſtia motu,
Cum coeloque ſimul noctesque, dieſque feruntur.

quorum contemplatione nullius expleri poteſt animus, naturae conſtantiam videre cupientis.

Extremuſque adeo duplici de cardine vertex
Dicitur eſſe polus.

hunc circum ἄρκτοι duae feruntur, nunquam occidentes.

Ex his altera apud Graios Cynoſura vocatur,
Altera dicitur eſſe Helice.

cujus quidem clariſſimas ſtellas totis noctibus cernimus,

Quas noſtri ſeptem ſoliti vocitare Triones.

paribuſque ſtellis ſimiliter diſtinctis eundem coeli verticem luſtrat parva Cynoſura.

Hac fidunt duce nocturna Phoenices in alto.
Sed prior illa magis ſtellis diſtincta refulget,
Et late prima confeſtim a nocte videtur.
Haec vero parva eſt: ſed nautis uſus in hac eſt.

Digitized by Google

Nam curſu interiore brevi convertitur orbe.

42 Et quo ſit earum ſtellarum admirabilior adſpectus,

Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,
Torvu' Draco ſerpit ſubter, ſupraque revolvens
Seſe, conficienſque ſinus e corpore flexos.

ejus cum totius eſt praeclara ſpecies, in primis ſuſpicienda eſt figura capitis, atque ardor oculorum.

Huic non una modo caput ornans ſtella relucet,
Verum tempora ſunt duplici fulgore notata,
E trucibuſque oculis duo fervida lumina flagrant,
Atque uno mentum radianti ſidere lucet:
Obſtipum caput, et tereti cervice reflexum.
Obtutum in cauda majoris figere dicas.

et reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cernimus.

Digitized by Google

Hoc caput hic paulùm ſeſe, ſubitoque recondit,
Ortus ubi, atque obitus parte admiſcentur in una.

id autem caput,

Attingens defeſſa velut moerentis imago
Vertitur,

quam quidem Graeci

Engonaſin vocitant, genibus quia nixa feratur.
Hic illa eximio poſita eſt fulgore corona.

atque haec quidem a tergo: propter caput autem Anguitenens:

Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graii.
Hic preſſu duplici palmarum continet anguem,
Ejus et ipſe manet religatus corpore toto:
Namque virum medium ſerpens ſub pectora cingit.
Ille tamen nitens graviter veſtigia ponit,
Atque oculos urget pedibus, pectuſque Nepai.

ſeptem triones autem ſequitur

Arctophylax, vulgo qui dicitur eſſe Bootes:

Digitized by Google

Quod quaſi temone adjunctam prae ſe
quatit Arctum.
dein quae ſequuntur. huic enim Booti
ſubter praecordia fixa videtur
Stella micans radiis, Arcturus nomine
claro:
cui ſubjecta fertur,
Spicum illuſtre tenens ſplendenti cor-
pore virgo.

43 Atque ita demetata ſigna ſunt, ut in tan-
tis deſcriptionibus divina ſolertia appa-
reat.

Et natos Geminos inviſes ſub caput
Arcti.
Subjectus mediae eſt cancer, pedibuſque
tenetur
Magnu' Leo, tremulam quatiens e cor-
pore flammam.
auriga
Sub laeva Geminorum obductus parte
feretur.
Adverſum caput huic Helice truculenta
tuetur.
At Capra laevum humerum clara obti-
net.
tum quae ſequuntur,

Digitized by Google

Verum haec eſt magno, atque illuſtri
praedita ſigno.
Contra Haedi exiguum jaciunt mortalibus ignem.

cujus ſub pedibus

Corniger eſt valido connixus corpore Taurus.

ejus caput ſtellis conſperſum eſt frequentibus.

Has Graeci ſtellas, Hyadas vocitare ſuerunt:

a pluendo; ὕειν enim eſt 'pluere:' noſtri imperite 'ſuculas:' quaſi a ſuibus eſſent, non ab Imbribus nominatae. minorem autem Septentrionem Cepheus paſſis palmis tergo ſubſequitur.

namque ipſum ad tergum Cynoſurae vertitur Arcti.

hunc antecedit

Obſcura ſpecie ſtellarum Caſſiopea.
Hanc autem illuſtri verſatur corpore propter
Andromeda, aufugiens adſpectum moeſta parentis.
Huic Equus ille jubam quatiens fulgore micanti,
Summum contingit caput alvo: ſtellaque jungens

Digitized by Google

Una, tenet duplices communi lumine formas,
Aeternum ex aſtris cupiens connectere nodum.
Exin contortis Aries cum cornibus haeret.
quem propter
Piſces, quorum alter paulum praelabitur ante,
Et magis horriferis aquilonis tangitur auris.
44 Ad pedes Andromedae Perſeus deſcribitur,
Quem ſumma ab regione aquilonis flamina pulſant.
At propter laevum genus omni ex parte locatas
Parvas Vergilias tenui cum luce videbis.
Inde Fides leviter poſita, et connexa videtur.
Inde eſt ales avis lato ſub tegmine coeli.
capiti autem Equi proximat Aquarii dextra, totuſque deinceps Aquarius.
Tum gelidum valido de pectore frigus anhelans,
Corpore ſemifero magno Capricornus in orbe.

Digitized by Google

Quem cum perpetuo veſtivis lumine Titan,
Brumali flectens contorquet tempore currum.

hinc autem adſpicitur,

Ut ſeſe oſtendens emergit Scorpius alte
Poſteriore trahens flexum vi corporis arcum,
Quem propter nitens pennis convolvitur ales.
At propter ſe Aquila ardenti cum corpore portat.

deinde Delphinus.

Exinde Orion obliquo corpore nitens.

quem ſubſequens,

Fervidus ille Canis ſtellarum luce refulget.

poſt lepus ſubſequitur,

Curriculum nunquam defeſſo corpore ſedans.
At Canis ad caudam ſerpens prolabitur Argo.
Hanc Aries tegit, et ſquamoſo corpore Piſces,
Fluminis illuſtri tangentem corpore ripas,

quem longe ſerpentem, et manantem adſpicies:

Digitized by Google

proceraque Vincla videbis,
Quae retinent Piſces caudarum a parte locata.
Inde Nepae cernes propter fulgentis acumen,
Aram, quam flatu permulcet ſpiritus auſtri.
propter quae Centaurus
Cedit, Equi partes properans ſubmergere Chelis.
Hic dextram porgens, quadrupes qua vaſta tenetur,
Tendit, et illuſtrem truculentus caedit ad aram,
Hic ſeſe infernis e partibus erigit Hydra:
cujus longe corpus eſt fuſum:
In medioque ſinu fulgens Cratera relucet.
Extremam nitens plumato corpore Corvus
Roſtro tundit: et hic Geminis eſt ille ſub ipſis
Ante canem, Graio Procyon qui nomine fertur.
haec omnis deſcriptio ſiderum, atque hic tantus coeli ornatus, ex corporibus huc

Digitized by Google

et illuc caſu, et temere concurſantibus
potuiſſe effici, cuiquam ſano videri po-
teſt? aut vero alia quae natura, mentis
et rationis expers, haec efficere potuit,
quae non modo ut fierent, ratione e-
guerunt, ſed intelligi qualia ſint, ſine
ſumma ratione non poſſunt? Nec ve- 45
ro haec ſolum admirabilia, ſed nihil ma-
jus, quam quod ita ſtabilis eſt mundus,
atque ita cohaeret ad permanendum, ut
nihil ne excogitari quidem poſſit apti-
us. omnes enim partes ejus undique me-
dium locum capeſſentes, nituntur aequa-
liter. maxime autem corpora inter ſe
juncta permanent, cum quodam quaſi
vinculo circumdata colligantur: quod
facit ea natura, quae per omnem mundum
omnia mente et ratione conficiens fundi-
tur, et ad medium rapit, et convertit ex-
trema. quocirca ſi mundus globoſus eſt,
ob eamque cauſam omnes ejus partes un-
dique aequabiles, ipſae per ſe, atque in-
ter ſe continentur: contingere idem ter-
rae neceſſe eſt, ut, omnibus ejus partibus
in medium vergentibus, (id autem medi-
um, infimum in ſphaera eſt) nihil inter-
rumpat, quo labefactari poſſit tanta con-

Digitized by Google

tentio gravitatis et ponderum. eademque ratione mare, cum ſupra terram ſit, medium tamen terrae locum expetens, conglobatur undique aequabiliter, neque redundat unquam, neque effunditur. huic autem continens aër, fertur ille quidem levitate ſublimis, ſed tamen in omnes partes ſe ipſe fundit. itaque et mari continuatus, et junctus eſt, et natura fertur ad coelum: cujus tenuitate et calore temperatus, vitalem et ſalutarem ſpiritum praebet animantibus. quem complexa ſumma pars coeli, quae aether dicitur, et ſuum retinet ardorem tenuem, et nulla admiſtione concretum, et cum aëris ex-
46 tremitate conjungitur. In aethere autem aſtra volvuntur: quae ſe et nixu ſuo conglobata continent: et forma ipſa, figuraque, ſua momenta ſuſtentant. ſunt enim rotunda: quibus formis, ut ante dixiſſe videor, minime noceri poteſt. ſunt autem ſtellae naturâ flammeae. quocirca terrae, maris, aquarum vaporibus aluntur iis, qui a ſole ex agris tepefactis, et ex aquis excitantur: quibus altae, renovataeque ſtellae, atque omnis aether, refundunt eadem, et rurſum trahunt indi-

dem, nihil ut fere intereat, aut admodum paululum, quod aſtrorum ignis, et aetheris flamma conſumat. ex quo eventurum noſtri putant id, de quo Panaetium addubitare dicebant, ut ad extremum omnis mundus igneſceret, cùm humore conſumpto, neque terra ali poſſet, neque remearet aër; cujus ortus, aqua omni exhauſta, eſſe non poſſet: ita relinqui nihil praeter ignem: a quo rurſum animante, ac deo renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur. nolo in ſtellarum ratione multus vobis videri, maximeque earum, quae errare dicuntur. quarum tantus eſt concentus ex diſſimillimis motibus, ut, cum ſumma Saturni refrigeret, media Martis incendat, his interjecta Jovis illuſtret, et temperet, infraque Martem duae Soli obediant, ipſe Sol mundum omnem ſua luce compleat, ab eoque Luna illuminata graviditates, et partus afferat, maturitateſque gignendi. quae copulatio rerum, et quaſi conſentiens ad mundi incolumitatem coagmentatio naturae, quem non movet; hunc horum nihil unquam reputaviſſe certò ſcio. Age, 47
ut a coeleſtibus rebus ad terreſtres venia-

mus: quid eſt in his, in quo non naturae ratio intelligentis appareat? principio, eorum, quae gignuntur e terra, ſtirpes, et ſtabilitatem dant iis, quae ſuſtinent, et ex terra ſuccum trahunt, quo alantur ea, quae radicibus continentur: obducunturque libro, aut cortice trunci, quo ſint a frigoribus et caloribus tutiores. jam vero vites ſic claviculis adminicula, tanquam manibus, apprehendunt, atque ſe ita erigunt, ut animantes. quin etiam a caulibus, braſſicisque, ſi prope ſati ſint, ut a peſtiferis et nocentibus refugere dicuntur, nec eos ulla ex parte contingere. animantium vero quanta varietas eſt? quanta ad eam rem vis, ut in ſuo quaeque genere permaneant? quarum aliae coriis tectae ſunt, aliae villis veſtitae, aliae ſpinis hirſutae: pluma alias, alias ſquama videmus obductas: alias eſſe cornibus armatas, alias habere effugia pennarum. paſtum autem animantibus large et copioſe natura eum, qui cuique aptus erat, comparavit. enumerare poſſum ad eum paſtum capeſſendum, conficiendumque, quae ſit in figuris animantium, et quam ſolers, ſubtiliſque deſcriptio partium,

Digitized by Google

quamque admirabilis fabrica membrorum. omnia enim, quae quidem intus incluſa ſunt, ita nata, atque ita locata ſunt, ut nihil eorum ſupervacaneum ſit, nihil ad vitam retinendam non neceſſarium. dedit autem eadem natura belluis et ſenſum, et appetitum; ut altero conatum haberent ad naturales paſtus capeſſendos, altero ſecernerent peſtifera a ſalutaribus. jam vero alia animalia gradiendo, alia ſerpendo ad paſtum accedunt, alia volando, alia nando: cibumque partim oris hiatu, et dentibus ipſis capeſſunt, partim unguium tenacitate arripiunt, partim aduncitate roſtrorum: alia carpunt, alia vorant, alia mandunt. atque etiam aliorum ea eſt humilitas, ut cibum terreſtrem roſtris facile contingant. quae autem altiora ſunt, ut anſeres, ut cygni, ut grues, ut cameli; adjuvantur proceritate collorum. manus etiam data elephantis, quia propter magnitudinem corporis difficiles aditus habebant ad paſtum. At quibus beſtiis erat is 48
cibus, ut alius generis beſtiis veſcerentur, aut vires natura dedit, aut celeritatem. data eſt quibuſdam etiam machinatio quaedam atque ſolertia: ut in araneolis,

Digitized by Google

aliae quaſi rete texunt, ut ſi quid inhaeſerit, conficiant: aliae autem ut ex inopinato obſervant, et ſi quid incidit, arripiunt, idque conſumunt. pinna vero (ſic enim Graece dicitur) duabus grandibus patula conchis, cum parva ſquilla quaſi ſocietatem coit comparandi cibi. itaque cum piſcieuli parvi in concham hiantem innataverint, tum admonita a ſquilla pinna morſu comprimit conchas. ſic diſſimillimis beſtiolis communiter cibus quaeritur. in quo admirandum eſt, congreſſune aliquo inter ſe, an jam inde ab ortu naturae ipſae congregatae ſint. eſt etiam admiratio nonnulla in beſtiis aquatilibus iis, quae gignuntur in terra: veluti crocodili, fluviatileſque teſtudines, quaedamque ſerpentes ortae extra aquam, ſimul ac primum niti poſſunt, aquam perſequuntur. quin etiam anatum ova gallinis ſaepe ſupponimus; e quibus pulli orti primum aluntur ab iis, ut a matribus, a quibus excluſi fotique ſunt: deinde eas relinquunt, et effugiunt ſequentes, cum primum aquam, quaſi naturalem domum, videre potuerunt. tantam ingenuit animantibus conſervandi ſui natura cuſto-

diam. Legi etiam ſcriptum, eſſe avem 49
quandam, quae Platalea nominaretur: eam ſibi cibum quaerere advolantem ad eas aves, quae ſe in mari mergerent: quae cum emerſiſſent, piſcemque cepiſſent, uſque eo premere earum capita mordicus, dum illae captum amitterent; id quod ipſa invaderet. eademque haec avis ſcribitur conchis ſe ſolere complere, eaſque, cum ſtomachi calore concoxerit, evomere, atque ita eligere ex iis, quae ſunt eſculenta. ranae autem marinae dicuntur obruere ſeſe arena ſolere, et moveri prope aquam: ad quas, quaſi ad eſcam, piſces cum acceſſerint, confici a ranis, atque conſumi. milvo eſt quoddam bellum quaſi naturale cum corvo. ergo alter alterius, ubicumque nactus eſt, ova frangit. illud vero ab Ariſtotele animadverſum, a quo pleraque, quis poteſt non mirari? grues cum loca calidiora petentes maria tranſmittant, trianguli efficere formam. ejus autem ſummo angulo aër ab iis adverſus pellitur: deinde ſenſim ab utroque latere, tanquam remis, ita pennis curſus avium levatur. baſis autem trianguli, quam grues efficiunt, ea tanquam a puppi, ventis

adjuvatur: haeque in tergo praevolan-
tium colla et capita reponunt. quod quia
ipſe dux facere non poteſt, quia non ha-
bet ubi nitatur, revolat, ut ipſe quoque
quieſcat. in ejus locum ſuccedit ex iis,
quae acquierunt: eaque viciſſitudo in
omni curſu conſervatur. multa ejuſ-
modi proferre poſſum: ſed genus ipſum
videtis. jam vero illa etiam notiora,
quanto ſe opere cuſtodiant beſtiae, ut in
paſtu circumſpectent, ut in cubilibus de-
50 liteſcant: atque illa mirabilia. Quid
ea, quae nuper, id eſt paucis ante ſeculis,
medicorum ingeniis reperta ſunt? vomi-
tione canes, purgatione autem alvos ibes
Aegyptiae curant. auditum eſt, panthe-
ras, quae in Barbaria venenata carne ca-
perentur, remedium quoddam habere;
quo cum eſſent uſae, non morerentur:
capras autem in Creta feras, cum eſſent
confixae venenatis ſagittis, herbam quae-
rere, quae dictamnus vocaretur, quam cum
guſtaviſſent, ſagittas excidere dicunt e
corpore. cervaeque paulo ante partum
perpurgant ſe quadam herbula, quae Se-
ſelis dicitur. jam illa cernimus, ut con-
tra metum et vim ſuis ſe armis quaeque

defendat. cornibus tauri, apri dentibus, morſu leones; aliae fuga ſe, aliae occultatione tutantur: atramenti effuſione ſepiae, torpore torpedines. multae etiam inſectantes odoris intolerabili foeditate depellunt. Ut vero perpetuus mundi 51
eſſet ornatus, magna adhibita cura eſt a providentia deorum, ut ſemper eſſent et beſtiarum genera, et arborum, omniumque rerum, quae altae aut radicibus a terra, aut ſtirpibus continerentur. quae quidem omnia eam vim ſeminis habent in ſe, ut ex uno plura generentur: idque ſemen incluſum eſt in intima parte earum baccarum, quae ex quaque ſtirpe funduntur: iiſdemque ſeminibus et homines affatim veſcuntur, et terrae ejuſdem generis ſtirpium renovatione complentur. quid loquar, quanta ratio in beſtiis ad perpetuam conſervationem earum generis appareat? nam primum aliae mares, aliae foeminae ſunt: quod perpetuitatis cauſa machinata natura eſt. deinde partes corporis et ad procreandum, et ad concipiendum aptiſſimae: et in mare, et in foemina commiſcendorum corporum mirae libidines. cum autem in locis ſemen

Digitized by Google

inſedit, rapit omnem fere cibum ad ſeſe;
eoque ſeptum fingit animal: quod cum
ex utero elapſum excidit;in iis animanti-
bus, quae lacte aluntur, omnis fere cibus
matrum lacteſcere incipit: eaque, quae
paulo ante nata ſunt, ſine magiſtro, du-
ce natura, mammas appetunt, earumque
ubertate ſaturantur. atque ut intelliga-
mus, nihil horum eſſe fortuitum, et haec
omnia eſſe opera providae ſolertiſque
naturae: quae multiplices foetus procre-
ant, ut ſues, ut canes, his mammarum
data eſt multitudo: quas eaſdem paucas
habent eae beſtiae, quae pauca gignunt.
quid dicam, quantus amor beſtiarum ſit
in educandis, cuſtodiendiſque iis, quae
procreaverunt, uſque ad eum finem,dum
poſſint ſe ipſa defendere? etſi piſces, ut
aiunt, ova cum genuerunt, relinquunt.
facile enim illa aqua et ſuſtinentur,et foe-
52 tum fundunt. Teſtudines autem, et
crocodilos dicunt, cum in terra partum
ediderint, obruere ova,deinde diſcedere:
ita et naſcuntur, et educantur ipſa per ſe-
ſe. jam gallinae, aveſque reliquae,et qui-
etum requirunt ad pariendum locum, et
cubilia ſibi, nidoſque conſtruunt, eoſque

Digitized by Google

quam poſſunt molliſſime ſubſternunt, ut quam facillime ova ſerventur. ex quibus pullos cum excluſerint, ita tuentur, ut et pennis foveant, ne frigore laedantur; et, ſi eſt calor a ſole, ſe opponant. cum autem pulli pennulis uti poſſunt, tum volatus eorum matres proſequuntur; reliqua cura liberantur. accedit etiam ad nonnullorum animantium, et earum rerum, quas terra gignit, conſervationem et ſalutem, hominum etiam ſolertia, et diligentia. nam multae et pecudes, et ſtirpes ſunt, quae ſine procuratione hominum ſalvae eſſe non poſſunt. magnae etiam opportunitates ad cultum hominum atque abundantiam, aliae aliis in locis reperiuntur. Aegyptum Nilus irrigat, et, cum tota aeſtate obrutam oppletamque tenuit, tum recedit, mollitoſque et oblimatos agros ad ferendum relinquit. Meſopotamiam fertilem efficit Euphrates; in quam quotannis quaſi novos agros invehit. Indus vero, qui eſt omnium fluminum maximus, non aqua ſolum agros laetificat et mitigat, ſed eos etiam conſerit: magnam enim vim ſeminum ſecum frumenti ſimilium dicitur deportare. multa-

que alia in aliis locis commemorabilia proferre poſſum: multos fertiles agros, alios aliorum fructuum. Sed illa quanta benignitas naturae, quod tam multa ad veſcendum, tam varia, tamque jucunda gignit? neque ea uno tempore anni: ut ſemper et novitate delectemur, et copia. quàm tempeſtivos autem dedit, quàm ſalutares non modo hominum, ſed etiam pecudum generi, iis denique omnibus, quae oriuntur e terra, ventos Eteſias? quorum flatu nimii temperantur calores: ab iiſdem etiam maritimi curſus celeres, et certi diriguntur. multa praetereunda ſunt: et tamen multa dicuntur. enumerari enim non poſſunt fluminum opportunitates: aeſtus maritimi, tum accedentes, tum recedentes: montes veſtiti, atque ſilveſtres: ſalinae ab ora maritima remotiſſimae: medicamentorum ſalutarium pleniſſimae terrae: artes denique innumerabiles, ad victum et ad vitam neceſſariae. jam diei noctiſque viciſſitudo conſervat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quieſcendi. ſic undique omni ratione concluditur, mente conſilioque divino omnia in hoc mundo ad ſa-

Digitized by Google

lutem omnium, conſervationemque admirabiliter adminiſtrari. ſin quaeret quiſpiam, cujuſnam causâ tantarum rerum molitio facta ſit: arborumne et herbarum? quae quanquam ſine ſenſu ſunt, tamen a natura ſuſtinentur. at id quidem abſurdum eſt. an beſtiarum? nihilo probabilius, deos mutarum et nihil intelligentium causâ tantum laboraſſe. quorum igitur causâ quis dixerit effectum eſſe mundum? eorum ſcilicet animantium, quae ratione utuntur. hi ſunt dii, et homines: quibus profecto nihil eſt melius. ratio eſt enim, quae praeſtat omnibus. ita fit credibile, deorum et hominum causâ factum eſſe mundum, quaeque in eo mundo ſint omnia. faciliuſque intelligetur, a diis immortalibus hominibus eſſe proviſum, ſi erit tota hominis fabricatio perſpecta, omniſque humanae naturae figura, atque perfectio. nam cum tribus rebus animantium vita teneatur, cibo, potione, ſpiritu: ad haec omnia percipienda os eſt aptiſſimum, quod adjunctis naribus ſpiritu augetur. Dentibus autem in ore conſtructis manditur, atque ab his extenuatur et molitur cibus.

Digitized by Google

eorum adverſi acuti morſu dividunt eſcas, intimi autem conficiunt, qui genuini vocantur: quae confectio etiam a lingua adjuvari videtur. linguam autem ad radices ejus haerens excipit ſtomachus: quo primum illabuntur ea, quae accepta ſunt. oris utraque ex parte tonſillas attingens, palato extremo atque intimo terminatur. atque is agitatione et motibus linguae cum depulſum, et quaſi detruſum cibum accepit, depellit. ipſius autem partes eae, quae ſunt infra id, quod devoratur, dilatantur: quae autem ſupra, contrahuntur. ſed cum aſpera arteria (ſic enim a medicis appellatur) oſtium habeat, adjunctum linguae radicibus, paulo ſupra quam ad linguam ſtomachus annectitur, eaque ad pulmones uſque pertineat, excipiatque animam eam, quae ducta ſit ſpiritu, eandemque a pulmonibus reſpiret, et reddat: tegitur quodam quaſi operculo, quod ob eam cauſam datum eſt, ne, ſi quid in eam cibi forte incidiſſet, ſpiritus impediretur. ſed cum alvi natura, ſubjecta ſtomacho, cibi et potionis ſit receptaculum: pulmones autem, et cor extrinſecus ſpiritum adducant: in alvo mul-

Digitized by Google

ta ſunt mirabiliter effecta, quae conſtant
fere e nervis. eſt autem multiplex, et tor-
tuoſa, arcetque, et continet, ſive illud a-
ridum eſt, ſive humidum, quod recidit,
ut id mutari et concoqui poſſit: eaque tum
adſtringitur, tum relaxatur, atque omne,
quod accepit, cogit et confundit: ut faci-
le et calore, quem multum habet exterendo
cibo, et praeterea ſpiritu omnia cocta,
atque confecta in reliquum corpus divi-
dantur. In pulmonibus autem ineſt 55
raritas quaedam, et aſſimilis ſpongiis
mollitudo, ad hauriendum ſpiritum aptiſ-
ſima: qui tum ſe contrahunt adſpirantes,
tum ſpiritu dilatant, ut frequenter duca-
tur cibus animalis, quo maxime aluntur
animantes. ex inteſtinis autem, et alvo,
ſecretus a reliquo cibo ſuccus is, quo ali-
mur, permanat ad jecur per quaſdam a
medio inteſtino uſque ad portas jecoris
(ſic enim appellant) ductas et directas vi-
as, quae pertinent ad jecur, eique adhae-
rent. atque inde aliae pertinentes ſunt,
per quas cadit cibus a jecore dilapſus. ab
eo cibo cum eſt ſecreta bilis, iique humo-
res, qui ex renibus profunduntur, reli-
qua ſe in ſanguinem vertunt, ad eaſdem-

Digitized by Google

que portas jecoris conſtituunt, ad quas omnes ejus viae pertinent: per quas lapſus cibus in hoc ipſo loco in eam venam, quae cava appellatur, confunditur, perque eam ad cor confectus jam coactuſque perlabitur: a corde autem in totum corpus diſtribuitur per venas admodum multas, in omnes partes corporis pertinentes. quemadmodum autem reliquiae cibi depellantur, tum adſtringentibus ſe inteſtinis, tum relaxantibus, haud ſane difficile dictu eſt: ſed tamen praetereundum eſt, ne quid habeat injucunditatis oratio. illa potius explicetur incredibilis fabrica naturae. nam quae ſpiritu in pulmones anima ducitur, ea caleſcit primum ab eo ſpiritu, deinde contagione pulmonum: ex eaque pars redditur reſpirando, pars concipitur cordis parte quadam, quam ventriculum cordis appellant: cui ſimilis alter adjunctus eſt, in quem ſanguis a jecore per venam illam cavam influit. eoque modo ex his partibus, et ſanguis per venas in omni corpore diffunditur, et ſpiritus per arterias. utraeque autem crebrae, multaeque, toto corpore intextae, vim quandam incredibilem artificioſi operis

Digitized by Google

divinique teſtantur. quid dicam de oſſi-
bus? quae ſubjecta corpori mirabiles
commiſſuras habent, et ad ſtabilitatem
aptas, et ad artus finiendos accommodatas, et ad motum, et ad omnem corporis actionem. huc adde nervos, a quibus
artus continentur; eorumque implicationem toto corpore pertinentem: qui,
ſicut venae et arteriae, a corde tractae et
profectae, in corpus omne ducuntur.
Ad hanc providentiam naturae tam dili- 56
gentem tamque ſolertem adjungi multa
poſſunt, e quibus intelligatur, quantae
res hominibus a deo, quamque eximiae
tributae ſint: qui primum eos humo excitatos, celſos, et erectos conſtituit, ut
deorum cognitionem, coelum intuentes,
capere poſſent. ſunt enim e terra homines, non ut incolae atque habitatores,
ſed quaſi ſpectatores ſuperarum rerum
atque coeleſtium, quarum ſpectaculum
ad nullum aliud genus animantium pertinet. ſenſus autem, interpretes ac nuntii rerum, in capite, tanquam in arce,
mirifice ad uſus neceſſarios et facti, et
collocati ſunt. nam oculi, tanquam ſpeculatores, altiſſimum locum obtinent:

Digitized by Google

ex quo plurima conſpicientes fungantur
ſuo munere. et aures cum ſonum perci-
pere debeant, qui natura in ſublime fer-
tur; recte in altis corporum partibus col-
locatae ſunt. itemque nares, eo quod
omnis odor ad ſupera fertur, recte ſurſum
ſunt: et quod cibi et potionis judicium
magnum earum eſt, non ſine cauſa vici-
nitatem oris ſecutae ſunt. jam guſtatus,
qui ſentire eorum, quibus veſcimur, ge-
nera deberet, habitat in ea parte oris, qua
eſculentis et pôtulentis iter natura pate-
fecit. tactus autem toto corpore aequa-
biliter fuſus eſt, ut omnes ictus, omneſ-
que nimios et frigoris et caloris appulſus
ſentire poſſimus. atque, ut in aedificiis
architecti avertunt ab oculis et naribus
dominorum ea, quae profluentia neceſſa-
rio tetri eſſent aliquid habitura: ſic na-
tura res ſimiles procul amandavit a ſen-
57 ſibus. Quis vero opifex, praeter na-
turam, qua nihil poteſt eſſe callidius, tan-
tam ſolertiam perſequi potuiſſet in ſenſi-
bus? quae primum oculos membranis
tenuiſſimis veſtivit et ſepſit: quas pri-
mum perlucidas fecit, ut per eas cerni
poſſet; firmas autem, ut continerentur.

Digitized by Google

ſed lubricos oculos fecit et mobiles, ut et declinarent, ſi quid noceret: et adſpectum, quo vellent, facile converterent. acieſque ipſa, qua cernimus, quae pupula vocatur, ita parva eſt, ut ea, quae nocere poſſint, facile vitet. palpebraeque, quae ſunt tegmenta oculorum, molliſſimae tactu, ne laederent aciem, aptiſſime factae et ad claudendas pupulas, ne quid incideret, et ad aperiendas: idque providit, ut identidem fieri poſſet cum maxima celeritate. munitaeque ſunt palpebrae tanquam vallo pilorum: quibus, et apertis oculis, ſi quid incideret, repelleretur; et ſomno conniventibus, cum oculis ad cernendum non egeremus, ut qui, tanquam involuti, quieſcerent. latent praeterea utiliter, et excelſis undique partibus ſepiuntur. primum enim ſuperiora, ſuperciliis obducta, ſudorem a capite et a fronte defluentem repellunt. genae deinde ab inferiore parte tutantur ſubjectae, leviterque eminentes. naſus ita locatus eſt, ut quaſi murus oculis interjectus eſſe videatur. auditus autem ſemper patet: ejus enim ſenſu etiam dormientes egemus: a quo cum ſonus

Digitized by Google

eſt acceptus, etiam e ſomno excitamur. flexuoſum iter habet, ne quid intrare poſſit, ſi ſimplex et directum pateret. proviſum etiam, ut, ſi qua minima beſtiola conaretur irrumpere, in ſordibus aurium, tanquam in viſco, inhaereſceret. extra autem eminent, quae appellantur aures, et tegendi cauſa factae, tutandique ſenſus; et ne adjectae voces laberentur, atque errarent, priuſquam ſenſus ab his pulſus eſſet. ſed duros et quaſi corneolos habent introitus, multiſque cum flexibus, quod his naturis relatus amplificatur ſonus. quocirca et in fidibus teſtudine reſonatur, aut cornu: et ex tortuoſis locis et incluſis referuntur ampliores. ſimiliter nares, quae ſemper propter neceſſarias utilitates patent, contractiores habent introitus, ne quid in eas, quod noceat, poſſit pervadere: humoremque ſemper habent ad pulverem, multaque alia depellenda non inutilem. guſtatus praeclare ſeptus eſt. ore enim continetur, et ad uſum apte, et ad incolumitatis cuſtodiam.

58 Omniſque ſenſus hominum multo antecellit ſenſibus beſtiarum. primum enim oculi in iis artibus, quarum judicium eſt

Digitized by Google

oculorum, in pictis, fictis, caelatiſque
formis, in corporum etiam motione, at-
que geſtu multa cernunt ſubtilius. colo-
rum etiam, et figurarum venuſtatem, at-
que ordinem, et, ut ita dicam, decenti-
am oculi judicant: atque etiam alia ma-
jora. nam et virtutes, et vitia cognoſ-
cunt: iratum, propitium: laetantem, do-
lentem: fortem, ignavum: audacem, ti-
midumque cognoſcunt. aurium item eſt
admirabile quoddam, artificioſumque ju-
dicium, quo judicatur et in vocis, et in
tibiarum, nervorumque cantibus varie-
tas ſonorum, intervalla, diſtinctio, et vo-
cis genera permulta: canorum, fuſcum:
laeve, aſperum: grave, acutum: flexibi-
le, durum: quae hominum ſolum auribus
judicantur. nariumque item, et guſtandi
pariter et tangendi magna judicia ſunt.
ad quos ſenſus capiendos et perfruendos
plures etiam, quam vellem, artes reper-
tae ſunt. perſpicuum eſt enim, quo com-
poſitiones unguentorum, quo ciborum
conditiones, quo corporum lenocinia
proceſſerint. Jam vero animum ip- 59
ſum, mentemque hominis, rationem, con-
ſilium, prudentiam, qui non divina cura

Digitized by Google

perfecta eſſe perſpicit, is ipſis rebus mihi videtur carere. de quo dum diſputarem, tuam mihi dari velim, Cotta, eloquentiam. quo enim tu illa modo diceres? quanta primum intelligentia, deinde conſequentium rerum cum primis conjunctio et comprehenſio eſſet in nobis: ex quo videlicet, quid ex quibuſque rebus efficiatur, idque ratione, concludimus: ſingulaſque res definimus, circumſcripteque complectimur: ex quo ſcientia intelligitur quam vim habeat, qualis ſit: qua ne in deo quidem eſt res ulla praeſtantior. quanta vero illa ſunt, quae vos Academici infirmatis et tollitis, quod et ſenſibus, et animo ea, quae extra ſunt, percipimus, atque comprehendimus! ex quibus collatis inter ſe et comparatis, artes quoque efficimus, partim ad uſum vitae, partim ad oblectationem neceſſarias. jam vero domina rerum (ut vos ſoletis dicere) eloquendi vis, quam eſt praeclara, quamque divina! quae primum efficit, ut ea, quae ignoramus, diſcere, et ea, quae ſcimus, alios docere poſſimus. deinde hac cohortamur, hac perſuademus, hac conſolamur afflictos, hac deducimus perterritos a timore, hac ge-

Digitized by Google

ſtientes comprimimus, hac cupiditates, iracundiaſque reſtinguimus. haec nos iuris, legum, urbium ſocietate devinxit: haec a vita immani et fera ſegregavit. ad uſum autem orationis incredibile eſt, niſi diligenter attenderis, quanta opera machinata natura ſit. primum enim a pulmonibus arteria uſque ad os intimum pertinet: per quam vox, principium a mente ducens, percipitur, et funditur. deinde in ore ſita lingua eſt, finita dentibus. ea vocem immoderate profuſam fingit, et terminat: quae ſonos vocis diſtinctos et preſſos efficit, cum et ad dentes, et ad alias partes pellit oris. itaque plectri ſimilem linguam noſtri ſolent dicere: chordarum dentes, nares cornibus iis, qui ad nervos reſonant in cantibus. Quam 60

vero aptas, quamque multarum artium miniſtras manus natura homini dedit! digitorum enim contractio facilis, faciliſque porrectio, propter molles commiſſuras, et artus, nullo in motu laborat. itaque ad pingendum, ad fingendum, ad ſcalpendum, ad nervorum eliciendos ſonos ac tibiarum, apta manus eſt, admotione digitorum. atque haec oblectatio-

nis: illa neceſſitatis; cultus dico agrorum, extructionesque tectorum, tegumenta corporum vel texta, vel ſuta, omnemque fabricam aeris, et ferri: ex quo intelligitur, ad inventa animo, percepta ſenſibus, adhibitis opificum manibus omnia nos conſecutos, ut tecti, ut veſtiti, ut ſalvi eſſe poſſimus; urbes, muros, domicilia, delubra haberemus. jam vero operibus hominum, id eſt, manibus, cibi etiam varietas invenitur, et copia. nam et agri multa ferunt manu quaeſita, quae vel ſtatim conſumantur, vel mandentur condita vetuſtati. et praeterea veſcimur beſtiis et terrenis, et aquatilibus, et volatilibus, partim capiendo, partim alendo. efficimus etiam domitu noſtro quadrupedum vectiones: quorum celeritas atque vis nobis ipſis affert vim et celeritatem. nos onera quibuſdam beſtiis, nos juga imponimus: nos elephantorum acutiſſimis ſenſibus, nos ſagacitate canum ad utilitatem noſtram abutimur: nos e terrae cavernis ferrum elicimus, rem ad colendos agros neceſſariam: nos aeris, argenti, auri venas, penitus abditas, invenimus, et ad uſum aptas, et ad ornatum decoras: at-

Digitized by Google

borum autem confectione, omnique materia, et culta, et ſilveſtri, partim ad calefaciendum corpus, igni adhibito, et ad mitigandum cibum utimur, partim ad aedificandum, ut tectis ſepti frigora caloreſque pellamus. magnos vero uſus affert ad navigia facienda, quorum curſibus ſuppeditantur omnes undique ad vitam copiae: quaſque res violentiſſimas natura genuit, earum moderationem nos ſoli habemus, maris atque ventorum, propter nauticarum rerum ſcientiam: plurimiſque maritimis rebus fruimur, atque utimur. terrenorum item commodorum omnis eſt in homine dominatus. nos campis, nos montibus fruimur: noſtri ſunt amnes, noſtri lacus: nos fruges ſerimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus terris foecunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus, avertimus: noſtris denique manibus in rerum natura quaſi alteram naturam efficere conamur. Quid vero? hominum ratio non in coelum uſque penetravit? ſoli enim ex animantibus nos aſtrorum ortus, obitus, curſuſque cognovimus: ab hominum genere finitus eſt dies, menſis, annus: de-

fectiones ſolis,et lunae,cognitae,praedictaeque in omne poſterum tempus, quae, quantae, quando futurae ſint. quae contuens animus, accipit ab his cognitionem deorum; ex qua oritur pietas: cui conjuncta juſtitia eſt, reliquaeque virtutes: e quibus vita beata exſiſtit par et ſimilis deorum: nulla re, niſi immortalitate, quae nihil ad bene vivendum pertinet, cedens coeleſtibus. quibus rebus expoſitis ſatis docuiſſe videor, hominis natura quanto omnes anteiret animantes. ex quo debet intelligi, nec figuram, ſitumque membrorum, nec ingenii mentiſque vim talem effici potuiſſe fortuna. reſtat, ut doceam, atque aliquando perorem, omnia, quae ſint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum cauſa facta eſſe, et parata.

62 Principio ipſe mundus deorum, hominumque cauſa factus eſt: quaeque in eo ſunt omnia, ea parata ad fructum hominum, et inventa ſunt. eſt enim mundus quaſi communis deorum atque hominum domus, aut urbs utrorumque. ſoli enim ratione utentes, jure ac lege vivunt. ut igitur Athenas et Lacedaemonem, Athenienſium Lacedaemoniorumque cauſa

putandum eſt conditas eſſe: omniaque, quae ſint in his urbibus, eorum populorum recte eſſe dicuntur: ſic quaecumque ſunt in omni mundo, deorum atque hominum putanda ſunt. jam vero circuitus ſolis et lunae, reliquorumque ſiderum, quanquam etiam ad mundi cohaerentiam pertinent, tamen et ſpectaculum hominibus praebent: nulla eſt enim inſatiabilior ſpecies, nulla pulchrior, et ad rationem ſolertiamque praeſtantior: eorum enim curſus dimetati, maturitates temporum, et varietates, mutationeſque cognovimus. quae ſi hominibus ſolis nota ſunt, hominum facta eſſe cauſa judicanda ſunt. terra vero foeta frugibus, et vario leguminum genere, quae cum maxima largitate fundit, ea ferarumne, an hominum cauſa gignere videtur? quid de vitibus, olivetiſque dicam? quarum uberrimi laetiſſimique fructus nihil omnino ad beſtias pertinent. neque enim ſerendi, neque colendi, nec tempeſtive demetendi, percipiendique fructus, neque condendi ac reponendi ulla pecudum ſcientia eſt: earumque omnium rerum, hominum eſt et uſus, et cura.

Ut fides igitur et tibias eorum 63

cauſa factas dicendum eſt, qui illis uti poſſunt; ſic ea, quae diximus, iis ſolis confitendum eſt eſſe parata, qui utuntur. nec ſi quae beſtiae furantur aliquid ex his, aut rapiunt, illarum quoque cauſa ea nata eſſe dicemus. neque enim homines murium aut formicarum cauſa frumentum condunt, ſed conjugum, et liberorum, et familiarum ſuarum. itaque beſtiae furtim, ut dixi, fruuntur, domini palam et libere. hominum igitur cauſa eas rerum copias comparatas fatendum eſt. niſi forte tanta ubertas et varietas pomorum, eorumque jucundus non guſtatus ſolum, ſed odoratus etiam, et adſpectus dubitationem affert, quin hominibus ſolis ea natura donaverit. tantumque abeſt, ut haec beſtiarum etiam cauſa parata ſint,ut ipſas beſtias hominum gratia generatas eſſe videamus. quid enim oves aliud afferunt, niſi ut earum villis confectis atque contextis homines veſtiantur? quae quidem neque ali,neque ſuſtentari, neque ullum fructum edere ex ſe ſine cultu hominum et curatione potuiſſent. canum vero tam fida cuſtodia, tamque amans dominorum adulatio,tantum-

Digitized by Google

que odium in externos, et tam incredibilis ad inveſtigandum ſagacitas narium, tanta alacritas in venando, quid ſignificat aliud, niſi ſe ad hominum commoditates eſſe generatos? quid de bobus loquar? quorum ipſa terga declarant non eſſe ſe ad onus accipiendum figurata: cervices autem natae ad jugum: tum vires humerorum et latitudines ad aratra extrahenda. quibus cum terrae ſubigerentur fiſſione glebarum, ab illo aureo genere, ut poëtae loquuntur, vis nunquam ulla afferebatur.

Ferrea tum vero proles exorta repente eſt,
Auſaque funeſtum prima eſt fabricarier enſem,
Et guſtare manu victum domitumque juvencum.

tanta putabatur utilitas percipi ex bobus,
ut eorum viſceribus veſci ſcelus haberetur.
tur. Longum eſt mulorum perſequi 54
utilitates, et aſinorum; quae certe ad hominum
minum uſum paratae ſunt. ſus vero quid
habet, praeter eſcam? cui quidem, ne putreſceret,
treſceret, animam ipſam pro ſale datam
dicit eſſe Chryſippus. qua pecude, quod

erat ad veſcendum hominibus apta, nihil genuit natura foecundius. quid multitudinem, ſuavitatemque piſcium dicam? quid avium? ex quibus tanta percipitur voluptas, ut interdum Pronoea noſtra Epicurea fuiſſe videatur. atque hae ne caperentur quidem, niſi hominum ratione, atque ſolertia. quanquam aves quaſdam, et alites, et oſcines, ut noſtri augures appellant, rerum augurandarum cauſa eſſe natas putamus. jam vero immanes et feras belluas nanciſcimur venando, ut et veſcamur iis, et exerceamur in venando ad ſimilitudinem bellicae diſciplinae, et utamur domitis et condocefactis, ut elephantis: multaque ex earum corporibus remedia, morbis et vulneribus eligamus, ſicut ex quibuſdam ſtirpibus et herbis, quarum utilitates longinqui temporis uſu et periclitatione percipimus. totam licet animis tanquam oculis luſtrare terram, mariaque omnia? cernes jam ſpatia frugifera atque immenſa camporum, veſtituſque denſiſſimos montium, pecudum paſtus, tum incredibili curſus maritimos celeritate. nec vero tantum ſupra terram, ſed etiam in intimis

Digitized by Google

ejus tenebris plurimarum rerum latet utilitas, quae ad uſum hominum orta, ab hominibus ſolus invenitur. Illud vero, 65
quod uterque veſtrûm fortaſſe arripiet ad reprehendendum: Cotta, quia Carneades libenter in Stoicos invehebatur: Velleius, quia nihil tam irridet Epicurus, quam praedictionem rerum futurarum: mihi videtur vel maxime confirmare, deorum providentia conſuli rebus humanis. eſt enim profecto divinatio, quae multis locis, rebus, temporibus apparet, tum in privatis, tum maxime in publicis. multa cernunt haruſpices: multa augures provident: multa oraculis declarantur, multa vaticinationibus, multa ſomniis, multa portentis: quibus cognitis, multae ſaepe res hominum ſententia, atque utilitate partae, multa etiam pericula depulſa ſunt. haec igitur ſive vis, ſive ars, ſive natura, ad ſcientiam rerum futurarum homini profecto eſt, nec ab alio alicui, quam a diis immortalibus, data. quae ſi ſingula vos forte non movent, univerſa certe tamen inter ſe connexa, atque conjuncta movere debebunt. nec vero univerſo generi hominum ſolum,

Digitized by Google

ſed etiam ſingulis a diis immortalibus conſuli et provideri ſolet. licet enim contrahere univerſitatem generis humani, eamque gradatim ad pauciores, poſtremo
66 deducere ad ſingulos. Nam ſi omnibus hominibus, qui ubique ſunt, quacumque in ora ac parte terrarum, ab hujuſce terrae, quam nos incolimus, continuatione diſtantium, deos conſulere cenſemus ob eas cauſas, quas ante diximus: his quoque hominibus conſulunt, qui has nobiſcum terras ab oriente ad occidentem colunt. ſin autem his conſulunt, qui quaſi magnam quandam inſulam incolunt, quam nos orbem terrae vocamus: etiam illis conſulunt, qui partes ejus inſulae tenent, Europam, Aſiam, Africam. ergo et earum partes diligunt, ut Romam, Athenas, Spartam, Rhodum: et earum urbium ſeparatim ab univerſis ſingulos diligunt, ut Pyrrhi bello Curium, Fabricium, Coruncanium; primo Punico Calatinum, Duillium, Metellum, Lutatium; ſecundo Maximum, Marcellum, Africanum; poſt hos Paulum, Gracchum, Catonem, patrumve memoria Scipionem, Laelium: multoſque praeterea et noſtra

civitas, et Graecia tulit ſingulares viros, quorum neminem niſi juvante deo talem fuiſſe credendum eſt. quae ratio poëtas, maximeque Homerum, impulit, ut principibus heroum, Ulyſſi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli, certos deos, diſcriminum et periculorum comites, adjungeret. praeterea ipſorum deorum ſaepe praeſentiae, quales ſupra commemoravi, declarant, ab his et civitatibus, et ſingulis hominibus conſuli. quod quidem intelligitur etiam ſignificationibus rerum futurarum, quae tum dormientibus, tum vigilantibus portenduntur. multa praeterea oſtentis, multa extis admonemur, multiſque rebus aliis: quas diuturnus uſus ita notavit, ut artem divinationis efficeret. nemo igitur vir magnus ſine aliquo afflatu divino unquam fuit. nec vero ita refellendum eſt, ut, ſi ſegetibus aut vinetis cujuſpiam tempeſtas nocuerit, aut ſi quid e vitae commodis caſus abſtulerit, eum, cui quid horum acciderit, aut inviſum deo, aut neglectum a deo judicemus. magna dii curant, parva negligunt. magnis autem viris proſpere eveniunt ſemper omnes res: ſi quidem ſatis a noſtris, et a

Digitized by Google

principe philoſophorum Socrate dictum eſt de ubertatibus virtutis, et copiis.
57 Haec mihi fere in mentem veniebant, quae dicenda putarem de natura deorum. tu autem, Cotta, ſi me audias, eandem cauſam agas, teque et principem civem putes, et pontificem eſſe cogites, et, quoniam in utramque partem vobis licet diſputare, hanc potius ſumas: eamque facultatem diſſerendi, quam tibi a rhetoricis exercitationibus acceptam amplificavit Academia, huc potius conferas. mala enim et impia conſuetudo eſt contra deos diſputandi, ſive ex animo id ſit, ſive ſimulate.

Digitized by Google

DE NATURA DEORUM, AD M. BRUTUM, LIBER TERTIUS.

QUAE cum Balbus dixiſſet, tum arridens Cotta, ſero, inquit, mihi, Balbe, praecipis, quid defendam. ego enim, te diſputante, quid contra dicerem, mecum ipſe meditabar, neque tam refellendi tui cauſa, quam ea, quae minus intelligebam, requirendi. cum autem ſuo cuique judicio ſit utendum, difficile factu eſt, me id ſentire, quod tu velis. hic Velleius, neſcis, inquit, quanta cum exſpectatione, Cotta, ſim te auditurus. jucundus enim Balbo noſtro ſermo tuus contra Epicurum fuit. praebebo igitur ego me tibi viciſſim attentum contra Stoicos auditorem: ſpero enim, te, ut ſoles, bene paratum venire. tum Cotta, ſi mehercu-

le, inquit, Vellei. neque enim mihi par ratio cum Lucilio eſt, ac tecum fuit. quî tandem, inquit ille? quia mihi videtur Epicurus veſter de diis immortalibus non magnopere pugnare. tantummodo negare deos eſſe non audet, ne quid invidiae ſubeat, aut criminis. cum vero deos nihil agere, nihil curare confirmat, membriſque humanis eſſe praeditos, ſed eorum membrorum uſum nullum habere: ludere videtur, ſatiſque putare, ſi dixerit eſſe quandam beatam naturam, et aeternam. a Balbo autem animadvertiſti, credo, quam multa dicta ſint, quamque, etiam ſi minus vera, tamen apta inter ſe, et cohaerentia. itaque cogito, ut dixi, non tam refellere ejus orationem, quam ea, quae minus intellexi, requirere. quare, Balbe, tibi permitto, reſponderene mihi malis, de ſingulis rebus quaerenti ex te ea, quae parum accepi, an univerſam audire orationem meam. tum Balbus: ego vero, ſi quid explanari tibi voles, reſpondere malo. ſin me interrogare, non tam intelligendi cauſa, quam refellendi; utrum voles faciam: vel ad ſingula, quae requires, ſtatim reſpondebo: vel, cum per-

Digitized by Google

oraris, ad omnia. Tum Cotta, op- 2
time, inquit: quamobrem ſic agamus, ut nos ipſa ducit oratio. ſed antequam de re, pauca de me. non enim mediocriter moveor auctoritate tua, Balbe, orationeque ea, quae me in perorando cohortabatur, ut meminiſſem, me et Cottam eſſe, et pontificem. quod eo, credo, valebat, ut opiniones, quas a majoribus accepimus de diis immortalibus, ſacra, caeremonias, religioneſque defenderem. ego vero eas defendam ſemper; ſemperque defendi: nec me ex ea opinione, quam a majoribus accepi de cultu deorum immortalium, ullius unquam oratio aut docti aut indocti movebit. ſed cum de religione agitur, T. Coruncanium, P. Scipionem, P. Scaevolam, pontifices maximos, non Zenonem, aut Cleanthem, aut Chryſippum ſequor: habeoque C. Laelium augurem, eundemque ſapientem, quem potius audiam de religione dicentem in illa oratione nobili, quam quemquam principem Stoicorum. cumque omnis populi Romani religio in ſacra, et in auſpicia diviſa ſit: tertium adjunctum ſit, ſi quid praedictionis cauſa, ex portentis

Digitized by Google

et monſtris, Sibyllae interpretes,haruſpiceſve monuerunt: harum ego religionum nullam unquam contemnendam putavi: mihique ita perſuaſi, Romulum auſpiciis, Numam ſacris conſtitutis, fundamenta jeciſſe noſtrae civitatis: quae nunquam profecto ſine ſumma placatione deorum immortalium tanta eſſe potuiſſet. habes, Balbe, quid Cotta,quid pontifex ſentiat. fac nunc ergo intelligam,tu quid ſentias. a te enim philoſopho rationem accipere debeo religionis; majoribus autem noſtris, etiam nulla ratione reddita, credere.
3 re. Tum Balbus, quam igitur a me rationem, inquit, Cotta, deſideras? et ille, quadripartita, inquit, fuit diviſio tua: primum, ut velles docere deos eſſe: deinde, quales eſſent: tum, ab his mundum regi: poſtremo, conſulere eos rebus humanis. haec, ſi recte memini, partitio fuit. rectiſſime, inquit Balbus: ſed exſpecto,quid requiras. tum Cotta,primum quidque videamus, inquit. etſi id eſt primum, quod inter omnes, niſi admodum impios, convenit, mihi quidem ex animo exuri non poteſt, eſſe deos: id tamen ipſum, quod mihi perſuaſum eſt auctoritate

Digitized by Google

majorum, cur ita ſit, nihil tu me doces. quid eſt, inquit Balbus, ſi tibi perſuaſum eſt, cur a me velis diſcere? tum Cotta, quia ſic aggredior, inquit, ad hanc diſputationem, quaſi nihil unquam audierim de diis immortalibus, nihil cogitaverim, rudem me diſcipulum et integrum accipe, et ea, quae requiro, doce. dic igitur, inquit, quid requiras. egone? primum illud, cur, quod ne egere quidem oratione dixiſſes, quod eſſet perſpicuum, et inter omnes conſtaret, de eo ipſo tam multa dixeris. quia te quoque, inquit, animadverti, Cotta, ſaepe, cum in foro diceres, quam plurimis poſſis argumentis onerare judicem, ſi modo eam facultatem tibi daret cauſa. atque hoc idem et philoſophi faciunt, et ego, ut potui, feci. tu autem, qui id quaeris, ſimiliter facis, ac ſi me roges, cur te duobus contuear oculis, et non altero tantum, cum idem uno aſſequi poſſim. Tum Cotta, quam ſimile iſ- 4
tud ſit, inquit, tu videris. nam ego neque in cauſis, ſi quid eſt evidens, de quo inter omnes conveniat, argumentari ſoleo: perſpicuitas enim argumentatione elevatur: nec, ſi id facerem in cauſis fo-

renſibus, idem facerem in hac ſubtilitate ſermonis. cur contuerere autem altero oculo, cauſa non eſſet; cum idem obtutus eſſet amborum, et cum rerum natura, quam tu ſapientem eſſe vis, duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere voluiſſet. ſed quia non confidebas, tam eſſe id perſpicuum, quam tu velis; propterea multis argumentis deos eſſe docere voluiſti. mihi enim unum ſatis erat, ita nobis majores noſtros tradidiſſe. ſed tu auctoritates contemnis, ratione pugnas. patere igitur, rationem meam cum tua ratione contendere. affers haec omnia argumenta, cur dii ſint: remque mea ſententia minime dubiam, argumentando dubiam facis. mandavi enim memoriae non numerum ſolum, ſed etiam ordinem argumentorum tuorum. primum fuit, cum coelum ſuſpexiſſemus, ſtatim nos intelligere eſſe aliquod numen, quo haec regantur. ex hoc illud etiam,

Adſpice hoc ſublime candens, quem invocant omnes Jovem.

quaſi vero quiſquam noſtrûm iſtum potius, quam Capitolinum Jovem appellet: aut hoc perſpicuum ſit, conſtetque inter

omnes, eos eſſe deos, quos tibi Velleius,
multique praeterea, ne animantes qui-
dem eſſe concedant. grave etiam argu-
mentum tibi videbatur, quod opinio de
diis immortalibus et omnium eſſet, et
quotidie creſceret. placet igitur, tantas
res opinione ſtultorum judicari, vobis
praeſertim, qui illos inſanos eſſe dicatis?
At enim praeſentes videmus deos, ut a- 5
pud Regillum Poſtumius, in Salaria Va-
tienus, neſcio quid etiam de Locrorum
apud Sagram praelio. quos igitur tu Tyn-
daridas appellabas, id eſt, homines homi-
ne natos, et quos Homerus, qui recens
ab illorum aetate fuit, ſepultos eſſe dicit
Lacedaemone, eos tu cantheriis albis,
nullis calonibus, obviam Vatieno veniſſe
exiſtimas, et victoriam populi Romani
Vatieno potius, homini ruſtico, quam
M. Catoni, qui tum erat princeps, nun-
tiaviſſe? ergo et illud in ſilice, quod ho-
die apparet apud Regillum, tanquam ve-
ſtigium ungulae, Caſtoris equi credis eſ-
ſe? nonne mavis illud credere, quod pro-
bari poteſt, animos praeclarorum homi-
num, quales iſti Tyndaridae fuerunt, di-
vinos eſſe et aeternos, quam eos, qui ſe-

mel cremati eſſent, equitare, et in acie pugnare potuiſſe? aut ſi hoc fieri potuiſſe dicis, doceas oportet, quomodo nec fabellas aniles proferas. tum Lucilius, an tibi, inquit, fabellae videntur? nonne ab A. Poſtumio aedem Caſtori et Polluci in foro dedicatam? nonne ſenatus conſultum de Vatieno vides? nam de Sagra Graecorum etiam eſt vulgare proverbium: qui, quae affirmant, certiora eſſe dicunt, quam illa, quae apud Sagram. his igitur auctoribus nonne debes moveri? tum Cotta, rumoribus, inquit, mecum pugnas, Balbe: ego autem a te rationes
6 requiro. Sequuntur, quae futura ſunt: effugere enim nemo id poteſt, quod futurum eſt. ſaepe autem ne utile quidem eſt ſcire, quid futurum ſit. miſerum eſt enim, nihil proficientem angi, nec habere ne ſpei quidem extremum, et tamen commune ſolatium: praeſertim cum vos iidem fato fieri dicatis omnia: quod autem ſemper ex omni aeternitate verum fuerit, id eſſe fatum. quid igitur juvat, aut quid affert ad cavendum, ſcire aliquid futurum, cum id certe futurum ſit? unde porro iſta divinatio? quis invenit fiſſum jeco-

ris? quis cornicis cantum notavit? quis ſortes? quibus ego credo: nec poſſum Attii Navii, quem commemorabas, lituum contemnere. ſed qui iſta intellecta ſunt, a philoſophis debeo diſcere, praeſertim cum plurimis de rebus iſti divini mentiantur. at medici quoque (ita enim dicebas) ſaepe falluntur. quid ſimile, medicina, cujus ego rationem video; et divinatio, quae unde oriatur non intelligo? tu autem etiam Deciorum devotionibus placatos deos eſſe cenſes. quae fuit eorum tanta iniquitas, ut placari populo Romano non poſſent, niſi viri tales occidiſſent? conſilium illud imperatorium fuit, quod Graeci ϛρατήγημα appellant, ſed eorum imperatorum, qui patriae conſulerent, vitae non parcerent. rebantur enim fore, ut exercitus imperatorem, equo incitato ſe in hoſtem immittentem, perſequeretur: id quod evenit. nam Fauni vocem equidem nunquam audivi. tibi, ſi te audiſſe dicis, credam: etſi, Faunus omnino quid ſit, neſcio. Non igitur adhuc, 7
quantum quidem in te, Balbe, eſt, intelligo deos eſſe: quos equidem credo eſſe, ſed nihil docent Stoici. nam Cleanthes,

Digitized by Google

ut dicebas, quatuor modis formatas in animis hominum putat deorum eſſe notiones. unus is modus eſt, de quo ſatis dixi, qui eſt ſuſceptus ex praeſenſione rerum futurarum. alter ex perturbationibus tempeſtatum, et reliquis motibus. tertius ex commoditate rerum, quas percipimus, et copia. quartus ex aſtrorum ordine, coeliique conſtantia. de praeſenſione diximus. de perturbationibus coeleſtibus, et maritimis, et terrenis, non poſſumus dicere, cum ea fiant, non eſſe multos, qui illa metuant, et a diis immortalibus fieri exiſtiment. ſed non id quaeritur, ſintne aliqui, qui deos eſſe putent: dii utrum ſint, necne, quaeritur. nam reliquae cauſae, quas Cleanthes affert, quarum una eſt de commodorum, quae capimus, copia: altera de temporum ordine, coeliique conſtantia: tum tractabuntur a nobis, cum de providentia deorum diſputabimus, de qua plurima a te, Balbe, dicta ſunt: eodemque illa etiam differemus, quod Chryſippum dicere aiebas, quoniam eſſet aliquid in rerum natura, quod ab homine effici non poſſet, eſſe homine aliquid melius. quaeque in domo pulchra

Digitized by Google

cum pulchritudine mundi comparabas, et cum totius mundi convenientiam conſenſumque afferebas, Zenoniſque breves et acutulas concluſiones in eam partem ſermonis, quam modo dixi, differemus. eodemque tempore illa omnia, quae a te phyſice dicta ſunt de vi ignea, deque eo calore, ex quo omnia generari dicebas, loco ſuo quaerentur: omniaque, quae a te nudius tertius dicta ſunt, cum docere velles, deos eſſe, quare et mundus univerſus, et ſol, et luna, et ſtellae ſenſum ac mentem haberent, in idem tempus reſervabo. a te autem idem illud etiam atque etiam quaeram, quibus rationibus tibi perſuadeas, deos eſſe. Tum Balbus, 8
equidem attuliſſe rationes mihi videor: ſed eas tu ita refellis, ut, cum me interrogaturus eſſe videare, et ego me ad reſpondendum compararim, repente avertas orationem, nec des reſpondendi locum. itaque maximae res tacitae praeterierunt, de divinatione, de fato: quibus de quaeſtionibus tu quidem ſtrictim, noſtri autem multa ſolent dicere. ſed ab hac quaeſtione, quae nunc in manibus eſt, ſeparantur. quare, ſi videtur, noli agere confu-

Digitized by Google

ſe: ut hoc explicemus hac diſputatione, quod quaeritur. optime, inquit Cotta: itaque quoniam quatuor in partes totam quaeſtionem diviſiſti, de primaque diximus, conſideremus ſecundam: quae mihi talis videtur fuiſſe, ut, cum oſtendere velles, quales dii eſſent, oſtenderes nullos eſſe. a conſuetudine enim oculorum animum abducere difficillimum dicebas: ſed, cum deo nihil praeſtantius eſſet, non dubitabas, quin mundus eſſet deus, quo nihil in rerum natura melius eſſet; modo poſſemus eum animantem cogitare, vel potius, ut caetera oculis, ſic animo hoc cernere. ſed cum mundo negas quidquam eſſe melius, quid dicis melius? ſi pulchrius, aſſentior. ſi aptius ad utilitates noſtras, id quoque aſſentior. ſin autem id dicis, nihil eſſe mundo ſapientius: nullo modo prorſus aſſentior; non quod difficile ſit mentem ab oculis ſevocare: ſed quo magis ſevoco, eo minus id, quod tu

9 vis, poſſum mente comprehendere. Nihil eſt mundo melius in rerum natura. ne in terris quidem urbe noſtra. num igitur idcirco in urbe eſſe rationem, cogitationem, mentem putas? aut, quoniam non

ſit, num idcirco exiſtimas formicam anteponendam eſſe huic pulcherrimae urbi, quod in urbe ſenſus ſit nullus, in formica non modo ſenſus, ſed etiam mens, ratio, memoria? videre oportet, Balbe, quid tibi concedatur; non te ipſum, quod velis, ſumere. iſtum enim locum totum illa vetus Zenonis brevis, et, ut tibi videbatur, acuta concluſio dilatavit. Zeno enim ita concludit: ‘quod ratione utitur, melius eſt, quam id, quod ratione non utitur. nihil autem mundo melius. ratione igitur mundus utitur.’ hoc ſi placet, jam efficies, ut mundus optime librum legere videatur. Zenonis enim veſtigiis hoc modo rationem poteris concludere. quod literatum eſt, id eſt melius, quam quod non eſt literatum. nihil autem mundo melius. literatus igitur eſt mundus. iſto modo etiam diſertus, et quidem mathematicus, muſicus, omni denique doctrina eruditus, poſtremo philoſopus erit mundus. ſaepe dixti, nihil fieri ſine deo, nec ullam vim eſſe naturae, ut ſui diſſimilia poſſet effingere. concedam non modo animantem et ſapientem eſſe mundum, ſed fidicinem etiam et tibicinem, quoniam earum

quoque artium homines ex eo procreantur. nihil igitur affert pater iſte Stoicorum, quare mundum ratione uti putemus, nec cur animantem quidem eſſe. non eſt igitur mundus deus: et tamen nihil eſt eo melius. nihil eſt enim eo pulchrius, nihil nobis ſalutarius, nihil ornatius adſpectu, motuque conſtantius. quod ſi mundus univerſus non eſt deus, ne ſtellae quidem, quas tu innumerabiles in deorum numero reponebas: quarum te curſus aequabiles aeternique delectabant: nec mehercule injuriâ: ſunt enim admirabili, incredibilique conſtantia. ſed non omnia, Balbe; quae curſus certos et conſtantes habent, ea deo potius tribuenda

10 ſunt, quam naturae. Quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocandó putas fieri poſſe conſtantius? quid fretó Sicilienſi? quid Oceani fervore illis in locis,

Europam Libyamque rapax ubi dividit unda?

quid? aeſtus maritimi, vel Hiſpanienſes, vel Britannici, eorumque certis temporibus vel acceſſus, vel receſſus, ſine deo fieri nonne poſſunt? vide, quaeſo, ſi omnis

motus, omniaque, quae certis temporibus ordinem ſuum conſervant, divina ducimus, ne tertianas quidem febres, et quartanas, divinas eſſe dicendum ſit, quarum reverſione et motu quid poteſt eſſe conſtantius? ſed omnium talium rerum ratio reddenda eſt. quod vos cum facere non poteſtis, tanquam in aram, confugitis ad deum. et Chryſippus tibi acute dicere videbatur, homo ſine dubio verſutus et callidus. 'verſutos' eos appello, quorum celeriter mens verſatur: 'callidos' autem, quorum, tanquam manus opere, ſic animus uſu concalluit. is igitur, 'ſi 'aliquid eſt, inquit, quod homo efficere 'non poſſit; qui id efficit, melior eſt ho'mine. homo autem haec, quae in mun'do ſunt, efficere non poteſt. qui potuit 'igitur, is praeſtat homini. homini au'tem praeſtare quis poſſit, niſi deus? eſt 'igitur deus.' haec omnia in eodem, quo illa Zenonis, errore verſantur. quid enim ſit melius, quid praeſtabilius, quid inter naturam et rationem interſit, non diſtinguitur. idemque, ſi dei non ſint, negat eſſe in omni natura quidquam homine melius. id autem putare quemquam ho-

minem, nihil homine eſſe melius, ſummae
arrogantiae cenſet eſſe. ſit ſane arrogan-
tis, pluris ſe putare, quam mundum. at
illud non modo non arrogantis, ſed po-
tius prudentis, intelligere ſe habere ſen-
ſum et rationem: haec eadem Orionem et
Caniculam non habere. et, ‘ ſi domus
‘ pulchra ſit, intelligamus eam dominis,
‘ inquit, aedificatam eſſe, non muribus;
‘ ſic igitur mundum deorum domum exiſ-
‘ timare debemus.’ ita prorſus exiſtima-
rem, ſi illum aedificatum; non, quemad-
modum docebo, a natura conformatum
11 putarem. At enim quaerit apud Xe-
nophontem Socrates, unde animam arri-
puerimus, ſi nulla fuerit in mundo. et
ego quaero, unde orationem, unde nume-
ros, unde cantus. niſi vero loqui ſolem
cum luna putamus, cum propius acceſſe-
rit; aut ad harmoniam canere mundum,
ut Pythagoras exiſtimat. naturae iſta
ſunt, Balbe, naturae non artificioſe am-
bulantis, ut ait Zeno, (quod quidem qua-
le ſit, jam videbimus) ſed omnia cientis
et agitantis motibus et mutationibus ſuis.
itaque illa mihi placebat oratio de conve-
nientia, conſenſuque naturae, quam qua-

ſi cognatione continuatam conſpirare di-
cebas. illud non probabam, quod nega-
bas id accidere potuiſſe, niſi ea uno divi-
no ſpiritu contineretur. illa vero cohae-
ret et permanet naturae viribus, non de-
orum: eſtque in ea iſte quaſi conſenſus,
quam συμπάθειαν Graeci vocant. ſed
ea, quo ſua ſponte major eſt, eo minus di-
vina ratione fieri exiſtimanda eſt. Illa 12
autem, quae Carneades afferebat, quem-
admodum diſſolvitis? ſi nullum corpus
immortale ſit, nullum eſſe corpus ſem-
piternum. corpus autem immortale nul-
lum eſſe, ne individuum quidem, nec
quod dirimi, diſtrahive non poſſit. cum-
que omne animal patibilem naturam ha-
beat, nullum eſt eorum, quod effugiat ac-
cipiendi aliquid extrinſecus, id eſt, quaſi
ferendi et patiendi neceſſitatem. et, ſi om-
ne animal mortale eſt, immortale nullum
eſt. ergo itidem ſi omne animal ſecari ac
dividi poteſt, nullum eſt eorum individu-
um, nullum aeternum. atqui omne ani-
mal ad accipiendam vim externam, et
ferendam paratum eſt. mortale igitur om-
ne animal, et diſſolubile, et dividuum ſit
neceſſe eſt. ut enim, ſi omnis cera com-

mutabilis eſſet, nihil eſſet cereum, quod commutari non poſſet: item nihil argenteum, nihil aeneum, ſi commutabilis eſſet natura argenti et aeris: ſimiliter igitur, ſi omnia, quae ſunt, e quibus cuncta conſtant, mutabilia ſunt; nullum corpus eſſe poteſt non mutabile. mutabilia autem ſunt illa, ex quibus omnia conſtant, ut vobis videtur. omne igitur corpus mutabile eſt. at ſi eſſet corpus aliquod immortale, non eſſet omne mutabile. ita efficitur, ut omne corpus mortale ſit. etenim omne corpus aut aqua, aut aër, aut ignis, aut terra eſt, aut id, quod eſt concretum ex his, aut ex aliqua parte eorum. horum autem nihil eſt, quin intereat. nam et terrenum omne dividitur, et humor ita mollis eſt, ut facile comprimi, collidique poſſit. ignis vero, et aër omni impulſu facillime pellitur, naturaque cedens eſt maxime et diſſipabilis. praeterea omnia haec tum intereunt, cum in naturam aliam convertuntur: quod fit, cum terra in aquam ſe vertit, et cum ex aqua oritur aër, et cum ex aëre aether, cumque eadem viciſſim retro commeant. quod ſi ea intereant, ex quibus conſtet

Digitized by Google

omne animal; nullum eſt animal ſempi-
ternum. Et, ut haec omittamus, ta- 13
men animal nullum inveniri poteſt, quod
neque natum unquam ſit, et ſemper ſit
futurum. omne enim animal ſenſus ha-
bet. ſentit igitur et calida, et frigida, et
dulcia, et amara, nec poteſt ullo ſenſu
jucunda accipere, et non accipere contra-
ria. ſi igitur voluptatis ſenſum capit, do-
loris etiam capit. quod autem dolorem
accipit, id accipiat etiam interitum neceſ-
ſe eſt. omne igitur animal confitendum
eſt eſſe mortale. praeterea, ſi quid eſt,
quod nec voluptatem ſentiat, nec dolo-
rem, id animal eſſe non poteſt. ſin autem
quod animal eſt, id illa neceſſe eſt ſentiat:
et quod ea ſentiat, non poteſt eſſe aeter-
num: et omne animal ſentit: nullum igi-
tur animal eſt aeternum. praeterea nul-
lum poteſt eſſe animal, in quo non et ap-
petitio ſit, et declinatio naturalis. ap-
petuntur autem, quae ſecundum natu-
ram ſunt, declinantur contraria: et om-
ne animal appetit quaedam, et fugit a
quibuſdam. quod autem refugit, id con-
tra naturam eſt: et quod eſt contra natu-
ram, id habet vim interimendi. omne er-

go animal intereat neceſſe eſt. innumerabilia ſunt, ex quibus effici cogique poſſit, nihil eſſe, quod ſenſum habeat, quin id intereat. etenim ea ipſa, quae ſentiuntur, ut frigus, ut calor, ut voluptas, ut dolor, ut caetera, cum amplificata ſunt, interimunt. nec ullum animal eſt ſine ſenſu. nullum igitur animal eſt aeternum.
14 Etenim aut ſimplex eſt natura animantis, ut vel terrena ſit, vel ignea, vel animalis, vel humida: quod quale ſit, ne intelligi quidem poteſt: aut concreta ex pluribus naturis, quarum ſuum quaeque locum habeat, quo naturae vi efferatur, alia infimum, alia ſummum, alia medium. haec ad quoddam tempus cohaerere poſſunt: ſemper autem nullo modo poſſunt: neceſſe eſt enim, in ſuum quaeque locum natura rapiatur. nullum igitur animal eſt ſempiternum. ſed omnia veſtri, Balbe, ſolent ad igneam vim referre, Heraclitum, ut opinor, ſequentes: quem ipſum non omnes interpretantur uno modo. qui quoniam, quid diceret, intelligi noluit, omittamus. vos autem ita dicitis, omnem vim eſſe ignem. itaque et animantes, cum calor defecerit, tum interi-

re: et in omni natura rerum id vivere, id vigere, quod caleat. ego autem non intelligo, quo modo calore exſtincto corpora intereant, non intereant humore, aut ſpiritu amiſſo, praeſertim cum intereant etiam nimio calore. quamobrem id quidem commune eſt de calido: verumtamen videamus exitum. ita vultis, opinor, nihil eſſe animal extrinſecus in natura atque mundo, praeter ignem. quî magis, quam praeter animam, unde animantium quoque conſtet animus, ex quo anima dicitur? quo modo autem hoc, quaſi concedatur, ſumitis, nihil eſſe animum, niſi ignem? probabilius enim videtur, tale quiddam eſſe animum, ut ſit ex igne atque anima temperatum. quod ſi ignis ex ſeſe ipſe animal eſt, nulla ſe alia admiſcente natura, quoniam is, cum ineſt in corporibus noſtris, efficit ut ſentiamus, non poteſt ipſe eſſe ſine ſenſu. rurſus eadem dici poſſunt. quidquid eſt enim, quod ſenſum habeat, id neceſſe eſt ſentiat et voluptatem, et dolorem: ad quem autem dolor veniat, ad eundem etiam interitum venire. ita ſit, ut ne ignem quidem efficere poſſitis aeternum. quid enim? non

Digitized by Google

eiſdem vobis placet, omnem ignem paſtus
indigere? nec permanere ullo modo poſ-
ſe, niſi alatur? ali autem ſolem, lunam,
reliqua aſtra aquis, alia dulcibus, alia ma-
rinis? eamque cauſam Cleanthes affert,
cur ſe ſol referat, nec longius progredia-
tur ſolſtitiali orbe, itemque brumali, ne
longius diſcedat a cibo. hoc totum quale
ſit, mox. nunc autem concludatur, illud,
quod interire poſſit, id aeternum non eſſe
natura: ignem autem interiturum eſſe,
niſi alatur: non eſſe igitur natura ignem
15 ſempiternum. Qualem autem deum in-
telligere nos poſſumus nulla virtute prae-
ditum? quid enim? prudentiamne deo
tribuemus? quae conſtat ex ſcientia re-
rum bonarum et malarum, et, nec bo-
narum, nec malarum. cui mali nihil eſt,
nec eſſe poteſt, quid huic opus eſt delectu
bonorum et malorum? quid autem ratio-
ne? quid intelligentia? quibus utimur ad
eam rem, ut apertis obſcura aſſequamur.
at obſcurum deo nihil poteſt eſſe. nam
juſtitia, quae ſuum cuique diſtribuit, quid
pertinet ad deos? hominum enim ſocie-
tas et communitas, ut vos dicitis, juſ-
titiam procreavit. temperantia autem

conſtat ex praetermittendis voluptatibus corporis: cui ſi locus in coelo eſt, eſt etiam voluptatibus. nam fortis deus intelligi quî poteſt? in dolore, an in labore, an in periculo? quorum deum nihil attingit. nec ratione igitur utentem, nec virtute ulla praeditum deum intelligere quî poſſumus? nec vero vulgi atque imperitorum inſcitiam deſpicere poſſum, cum ea conſidero, quae dicuntur a Stoicis. ſunt enim illa imperitorum. piſcem Syri venerantur. omne fere genus beſtiarum Aegyptii conſecraverunt. jam vero in Graecia multos habent ex hominibus deos, Alabandum, Alabandi: Tenedi, Tenem: Leucotheam, quae fuit Ino, et ejus Palaemonem filium, cuncta Graecia; Herculem, Aeſculapium, Tyndaridas: Romulum noſtri, aliosque complures, quos quaſi novos, et adſcriptitios cives in coelum receptos putant. haec igitur indocti. Quid vos philoſophi? quî melìora? omitto illa: ſunt enim praeclara. ſit ſane deus ipſe mundus. hoc credo illud eſſe 16

Sublime candens, quem invocant omnes Jovem.

quare igitur plures adjungimus deos? quanta autem eſt eorum multitudo? mihi quidem ſane multi videntur. ſingulas enim ſtellas numeras deos, eoſque aut belluarum nomine appellas, ut Capram, ut Nepam, ut Taurum, ut Leonem: aut rerum inanimatarum, ut Argo, ut Aram, ut Coronam. ſed ut haec concedantur, reliqua qui tandem non modo concedi, ſed omnino intelligi poſſunt? cum fruges, Cererem, vinum, Liberum dicimus, genere nos quidem ſermonis utimur uſitato: ſed ecquem tam amentem eſſe putas, qui illud, quo veſcatur, deum credat eſſe? nam quos ab hominibus perveniſſe dicis ad deos, tu reddes rationem, quemadmodum idem fieri potuerit, aut cur fieri deſierit, et ego diſcam libenter. quomodo nunc quidem eſt, non video, quo pacto ille, cui 'in monte Oetaeo illatae 'lampades fuerint,' ut ait Accius, 'in do'mum aeternam patris' ex illo ardore pervenerit. quem tamen Homerus conveniri apud inferos facit ab Ulyſſe, ſicut caeteros, qui exceſſerant vita. quanquam quem potiſſimum Herculem colamus, ſcire ſane velim. plures enim tradunt nobis

ii, qui interiores ſcrutantur et reconditas literas: antiquiſſimum, Jove natum, ſed antiquiſſimo item Jove. nam Joves quoque plures in priſcis Graecorum literis invenimus. ex eo igitur et Liſyto eſt is Hercules, quem concertaviſſe cum Apolline de tripode accepimus. alter traditur Nilo natus, Aegyptius: quem aiunt Phrygias literas conſcripſiſſe. tertius eſt ex Idaeis Digitis: cui inferias afferunt. quartus, Jovis et Aſteriae, Latonae ſororis, qui Tyri maxime colitur: cujus Carthaginem filiam ferunt. quintus in India, qui Belus dicitur. ſextus hic ex Alcumena, quem Jupiter genuit, ſed tertius Jupiter: quoniam, ut jam docebo, plures Joves etiam accepimus. Quando enim 17
me in hunc locum deduxit oratio, docebo, meliora me didiciſſe de colendis diis immortalibus jure pontificio, et majorum more, capedunculis iis, quas Numa nobis reliquit, de quibus in illa aureola oratiuncula dicit Laelius, quam rationibus Stoicorum. ſi enim vos ſequar, dic, quid ei reſpondeam, qui me ſic roget: ſi dii ſunt, ſuntne etiam Nymphae deae? ſi Nymphae, Paniſci etiam et Satyri. hi au-

tem non ſunt: ne Nymphae quidem deae igitur. at earum templa ſunt publice vota, et dedicata. quid igitur? ne caeteri quidem ergo dii, quorum templa ſunt dedicata. age porro, Jovem et Neptunum deum numeras. ergo etiam Orcus, frater eorum, deus, et illi, qui fluere apud inferos dicuntur, Acheron, Cocytus, Styx, Phlegethon: tum Charon, tum Cerberus, dii putandi. at id quidem repudiandum: ne Orcus quidem igitur. quid dicitis ergo de fratribus? haec Carneades agebat; non ut deos tolleret: quid enim philoſopho minus conveniens? ſed ut Stoicos nihil de diis explicare convinceret. itaque inſequebatur. quid enim? aiebat, ſi ii fratres ſunt in numero deorum, num de patre eorum Saturno negari poteſt? quem vulgo maxime ad Occidentem colunt. qui ſi eſt deus, patrem quoque ejus, Coelum eſſe deum confitendum eſt. quod ſi ita eſt, Coeli quoque parentes dii habendi ſunt, Aether et Dies, eorumque fratres et ſorores: qui a genealogis antiquis ſic nominantur, Amor, Dolus, Metus, Labor, Invidentia, Fatum, Senectus, Mors, Tenebrae, Miſeria, Querela,

Gratia, Fraus, Pertinacia, Parcae, Heſpe-
rides, Somnia: quos omnes Erebo et Noc-
te natos ferunt. aut igitur haec monſtra
probanda ſunt, aut prima illa tollenda.
Quid? Apollinem, Vulcanum, Mercuri- 18
um, caeteros, deos eſſe dices: de Hercu-
le, Aeſculapio, Libero, Caſtore, Polluce
dubitabis? at hi quidem coluntur aeque
atque illi; apud quoſdam etiam multo
magis. ergo hi dii ſunt habendi, morta-
libus nati matribus? quid? Ariſtaeus, qui
olivae dicitur inventor, Apollinis filius:
Theſeus, qui Neptuni: reliqui, quorum
patres dii, non erunt in deorum numero?
quid, quorum matres? opinor etiam ma-
gis. ut enim in jure civili, qui eſt matre
libera, liber eſt: item jure naturae, qui
dea matre eſt, deus ſit neceſſe eſt. itaque
Achillem Aſtypalenſes inſulani ſanctiſſi-
me colunt. qui ſi deus eſt: et Orpheus,
et Rheſus, dii ſunt, Muſa matre nati. niſi
forte maritimae nuptiae terrenis antepo-
nuntur. ſi hi dii non ſunt, quia nuſquam
coluntur: quo modo illi ſunt? vide igitur,
ne virtutibus hominum iſti honores ha-
beantur, non immortalitatibus: quod tu
quoque, Balbe, viſus es dicere. quo modo

autem potes, ſi Latonam deam putas, Hecaten non putare, quae matre Aſteria eſt, ſorore Latonae? an haec quoque dea eſt? vidimus enim ejus aras delubraque in Graecia. ſin haec dea eſt, cur non Eumenides? quae ſi deae ſunt, quarum et Athenis fanum eſt, et apud nos, ut ego interpretor, lucus Furinae: Furiae deae ſunt, ſpeculatrices, credo, et vindices facinorum, et ſcelerum. quod ſi tales dii ſunt, ut rebus humanis interſint: Natio quoque dea putanda eſt: cui, cum fana circuimus in agro Ardeati, rem divinam facere ſolemus. quae quia partus matronarum tueatur, a naſcentibus Natio nominata eſt. ea ſi dea eſt; dii omnes illi qui commemorabantur a te, Honos, Fides, Mens, Concordia. ergo etiam Spes, Moneta, omniaque, quae cogitatione nobiſmet ipſis poſſumus fingere. quod ſi veriſimile non eſt: ne illud quidem eſt, haec

19 unde fluxerunt. Quid autem dicis? ſi dii ſunt illi, quos colimus et accipimus: cur non eodem in genere Serapim, Iſimque numeremus? quod ſi facimus, cur barbarorum deos repudiemus? boves igitur, et equos, ibes, accipitres, aſpidas,

crocodilos, piſces, canes, lupos, feles, multas praeterea belluas, in deorum numerum reponemus. quae ſi rejiciamus, illa quoque unde haec nata ſunt, rejiciemus. quid deinde? Ino, dea dicetur, quae Leucothea a Graecis, a nobis Matuta dicitur, cum ſit Cadmi filia? Circe autem, et Paſiphaë, e Perſeide, Oceani filia, natae, patre Sole, in deorum numero non habebuntur? quanquam Circen quoque coloni noſtri Circeienſes religioſe colunt. ergo hanc deam dicis. quid Medeae reſpondebis? quae duobus avis, Sole et Oceano, Aeeta patre, matre Idyia procreata eſt. quid hujus Abſyrto fratri, qui eſt apud Pacuvium Aegialeus? ſed illud nomen veterum literis uſitatius. qui ſi dii non ſunt, vereor quid agat Ino. haec enim omnia ex eodem fonte fluxerunt. an Amphiaraus deus erit, et Trophonius? noſtri quidem publicani, cum eſſent agri in Boeotia deorum immortalium excepti lege Cenſoria, negabant immortales eſſe ullos, qui aliquando homines fuiſſent. ſed ſi ſunt hi dii; eſt certe Erechtheus, cujus Athenis et delubrum vidimus, et ſacerdotem. quem ſi deum faci-

mus, quid aut de Codro dubitare poſſumus, aut de caeteris, qui pugnantes pro patriae libertate ceciderunt? quod ſi probabile non eſt: ne illa quidem ſuperiora, unde haec manant, probanda ſunt. atque in pleriſque civitatibus intelligi poteſt, augendae virtutis gratia, quo libentius reipublicae cauſa periculum adiret optimus quiſque, virorum fortium memoriam honore deorum immortalium conſecratam. ob eam enim ipſam cauſam Erechtheus Athenis, filiaeque ejus, in numero deorum ſunt. itemque Leo natarum eſt delubrum Athenis, quod Leocorion nominatur. Alabandenſes quidem ſanctius Alabandum colunt, a quo eſt urbs illa condita, quam quemquam nobilium deorum: apud quos non inurbane Stratonicus, ut multa, cum quidam ei moleſtus, Alabandum deum eſſe confirmaret, Herculem negaret: ‘ ergo, inquit, ‘ mihi Alabandus, tibi Hercules ſit ira-
20 ‘ tus.’ Illa autem, Balbe, quae tu a coelo aſtriſque ducebas, quam longe ſerpant, non vides. Solem, deum eſſe, Lunamque, quorum alterum Apollinem Graeci, alteram Dianam putant. quod ſi

Digitized by Google

Luna dea eſt: ergo etiam Lucifer, caeteraeque errantes, numerum deorum obtinebunt. igitur etiam inerrantes. cur autem Arqui ſpecies non in deorum numero reponatur? eſt enim pulcher, et ob eam cauſam, quia ſpeciem habeat admirabilem, Thaumante dicitur eſſe natus. cujus ſi divina natura eſt, quid facies nubibus? arcus enim ipſe ex nubibus efficitur quodam modo coloratus. quarum una etiam Centauros peperiſſe dicitur. quod ſi nubes retuleris in deos, referendae certe erunt tempeſtates, quae populi Romani ritibus conſecratae ſunt. ergo imbres, nimbi, procellae, turbines, dii putandi. noſtri quidem duces, mare ingredientes, immolare hoſtiam fluctibus conſueverunt. tum ſi eſt Ceres a gerendo, (ita enim dicebas) terra ipſa dea eſt, et ita habetur: quae eſt enim alia Tellus? ſin terra: mare etiam: quem Neptunum eſſe dicebas. ergo et flumina, et fontes. itaque et fontis delubrum Maſo ex Corſica dedicavit: et in augurum precatione Tiberinum, Spinonem, Anemonem, Nodinum, alia propinquorum fluminum nomina videmus. ergo hoc aut in immenſum ſer-

Digitized by Google

pet, aut nihil horum recipiemus, nec illa infinita ratio ſuperſtitionis probabitur.
21 Nihil ergo horum probandum eſt. dicamus igitur, Balbe, oportet contra illos etiam, qui hos deos ex hominum genere in coelum tranſlatos, non re, ſed opinione eſſe dicunt, quos auguſte omnes ſancteque veneramur. principio Joves tres numerant ii, qui theologi nominantur: ex quibus primum et ſecundum natos in Arcadia: alterum patre Aethere, ex quo etiam Proſerpinam natam ferunt, et Liberum: alterum patre Coelo, qui genuiſſe Minervam dicitur, quam principem et inventricem belli ferunt: tertium Cretenſem, Saturni filium, cujus in illa inſula ſepulcrum oſtenditur. Διόσκυροι etiam apud Graios multis modis nominantur. primi tres, qui appellantur Anaces, Athenis ex Jove, rege antiquiſſimo, et Proſerpina nati, Tritopatreus, Eubuleus, Dionyſius. ſecundi, Jove tertio nati ex Leda, Caſtor et Pollux. tertii dicuntur a nonnullis Alco, et Melampus, Emolus, Atrei filii, qui Pelope natus fuit. jam Muſae primae quatuor, natae Jove altero, Thelxiope, Aoede, Arche, Melete: ſe-

cundae, Jove tertio et Mnemoſyne, procreatae novem: tertiae, Jove tertio Piero natae, et Antiopa, quas Pieridas, et Pierias ſolent poëtae appellare, iiſdem nominibus, eodem numero, quo proximae ſuperiores. cumque tu Solem, quia ſolus eſſet, appellatum eſſe dicas: ſoles ipſi quam multi a theologis proferuntur? unus eorum Jove natus, nepos Aetheris: alter, Hyperione: tertius, Vulcano Nili filio, cujus urbem Aegyptii volunt eſſe eam, quae Heliopolis appellatur: quartus is, quem heroicis temporibus Achanto Rhodi peperiſſe dicitur, avum Ialyſi, Camiri, et Lindi: quintus, qui Colchis fertur Aeetam et Circen procreaviſſe. Vulcani 22
item complures: primus Coelo natus, ex quo Minerva Apollinem eum, cujus in tutela Athenas antiqui hiſtorici eſſe voluerunt: ſecundus Nilo natus, Opas, ut Aegyptii appellant, quem cuſtodem eſſe Aegypti volunt: tertius ex tertio Jove et Junone, qui Lemni fabricae traditur praefuiſſe: quartus Menalio natus, qui tenuit inſulas propter Siciliam, quae Vulcaniae nominabantur. Mercurius unus Coelo patre, Die matre natus: cujus ob-
Digitized by Google

ſcoenius excitata natura traditur, quod
adſpectu Proſerpinae commotus: alter
Valentis et Phoronidis filius, is, qui ſub
terris habetur, idem Trophonius: ter-
tius Jove tertio natus, et Maia, ex quo,
et Penelopa Pana natum ferunt: quar-
tus Nilo patre, quem Aegyptii nefas ha-
beant nominare: quintus, quem colunt
Pheneatae, qui et Argum dicitur intere-
miſſe, ob eamque cauſam Aegyptum pro-
fugiſſe, atque Aegyptiis leges et literas
tradidiſſe. hunc Aegyptii Thoth appel-
lant: eodemque nomine anni primus
menſis apud eos vocatur. Aeſculapiorum
primus, Apollinis, quem Arcades colunt;
qui ſpecillum inveniſſe, primuſque vul-
nus dicitur obligaviſſe: ſecundus ſecundi
Mercurii frater; is fulmine percuſſus, di-
citur humatus eſſe Cynoſuris: tertius,
Arſippi et Arſinoae; qui primus purgati-
onem alvi, dentiſque evulſionem, ut fe-
runt, invenit; cujus in Arcadia non lon-
ge a Luſio flumine ſepulcrum et lucus oſ-
23 tenditur. Apollinum antiquiſſimus is,
quem paulo ante ex Vulcano natum eſſe
dixi, cuſtodem Athenarum: alter Cory-
bantis filius, natus in Creta; cujus de illa

Digitized by Google

inſula cum Jove ipſo certamen fuiſſe traditur: tertius Jove tertio natus, et Latona, quem ex Hyperboreis Delphos ferunt adveniſſe: quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionem appellant, quod ab eo ſe leges ferunt accepiſſe. Dianae item plures: prima Jovis et Proſerpinae, quae pinnatum Cupidinem genuiſſe dicitur: ſecunda notior, quam Jove tertio et Latona natam accepimus: tertiae pater Upis traditur, Glauce mater; eam Graeci ſaepe Upim paterno nomine appellant. Dionyſos multos habemus: primum Jove et Proſerpina natum: ſecundum Nilo, qui Nyſam dicitur interemiſſe: tertium, Caprio patre, eumque regem Aſiae praefuiſſe dicunt, cui Sabazia ſunt inſtituta: quartum Jove et Luna, cui ſacra Orphica putantur confici: quintum Niſo natum et Thyone, a quo Trieterides conſtitutae putantur. Venus prima Coelo et Die nata; cujus Elide delubrum videmus: altera, ſpuma procreata; ex qua et Mercurio Cupidinem ſecundum natum accepimus: tertia, Jove nata, et Diona; quae nupſit Vulcano; ſed ex ea et Marte natus Anteros dicitur: quarta, Syria, Ty-

roque concepta; quae Aſtarte vocatur; quam Adonidi nupſiſſe proditum eſt. Minerva prima, quam Apollinis matrem ſupra diximus: ſecunda orta Nilo, quam Aegyptii Saitae colunt: tertia illa, quam Jove generatam ſupra diximus: quarta Jove nata et Coryphe, Oceani filia, quam Arcades Coriam nominant, et quadrigarum inventricem ferunt: quinta Pallantis, quae patrem dicitur interemiſſe, virginitatem ſuam violare conantem; cui pinnarum talaria affigunt. Cupido primus Mercurio et Diana prima natus dicitur: ſecundus, Mercurio et Venere ſecunda: tertius quidem eſt Anteros, Marte et Venere tertia. atque haec quidem, et ejuſmodi, ex vetere Graeciae fama collecta ſunt. quibus intelligis reſiſtendum eſſe, ne perturbentur religiones. veſtri autem non modo haec non refellunt, verum etiam confirmant, interpretando quorſum quidque pertineat. ſed ea jam, unde huc digreſſi ſumus, revertamur.

24 Num cenſes igitur ſubtiliore ratione opus eſſe ad haec refellenda? nam mentem, fidem, ſpem, virtutem, honorem, victoriam, ſalutem, concordiam, caeteraque

Digitized by Google

ejuſmodi, rerum vim habere videmus, non deorum. aut enim in nobiſmet inſunt ipſis, ut mens, ut fides, ut ſpes, ut virtus, ut concordia: aut optandae nobis ſunt, ut honos, ut ſalus, ut victoria. quarum rerum utilitatem video; video etiam conſecrata ſimulacra. quare autem in his vis deorum inſit, tum intelligam, cum cognovero. quo in genere vel maxime eſt Fortuna numeranda: quam nemo ab inconſtantia et temeritate ſejunget: quae digna certe non ſunt deo. jam vero quid vos illa delectat explicatio fabularum, et enodatio nominum? exſectum a filio Coelum, vinctum itidem a filio Saturnum. haec, et alia generis ejuſdem ita defenditis, ut ii, qui iſta finxerunt, non modo non inſani, ſed etiam fuiſſe ſapientes videantur. in enodandis autem nominibus, quod miſerandum ſit, laboratis. Saturnus, quia ſe ſaturat annis: Mavors, quia magna vertit: Minerva, quia minuit, aut quia minatur: Venus, quia venit ad omnia: Ceres, a gerendo. quam periculoſa conſuetudo! in multis enim nominibus haerebitis. quid Vejovi facies? quid Vulcano? quanquam, quo-

niam Neptunum a nando appellatum putas, nullum erit nomen, quod non poſſis una litera explicare, unde ductum ſit. in quo quidem magis tu mihi natare viſus es, quam ipſe Neptunus. magnam moleſtiam ſuſcepit, et minime neceſſariam primus Zeno, poſt Cleanthes, deinde Chryſippus, commentitiarum fabularum reddere rationem: vocabulorum, cur quique ita appellati ſint, cauſas explicare. quod cum facitis, illud profecto confitemini, longe aliter rem ſe habere, atque hominum opinio ſit: eos enim, qui dii appellantur, rerum naturas eſſe, non figuras deorum. Qui tantus error fuit, ut pernicioſis etiam rebus non modo nomen deorum tribueretur, ſed etiam ſacra conſtituerentur. febris enim Fanum in Palatio, et Orbonae ad aedem Larum, et aram malae Fortunae Eſquiliis conſecratam videmus. omnis igitur talis a philoſophia pellatur error, ut, cum de diis immortalibus diſputemus, dicamus digna diis immortalibus: de quibus habeo ipſe, quid ſentiam; non habeo autem, quid tibi aſſentiar. Neptunum eſſe dicis, animum cum intelligentia per mare per-

tinentem. idem de Cerere. iſtam autem intelligentiam aut maris, aut terrae non modo comprehendere animo, ſed ne ſuſpicione quidem poſſum attingere. itaque aliunde mihi quaerendum eſt, ut et eſſe deos, et quales ſint dii, diſcere poſſim, quam quales tu eos eſſe vis. videamus ea, quae ſequuntur: primum deorumne providentia mundus regatur: deinde conſulantne rebus humanis. haec enim mihi ex tua partitione reſtant duo: de quibus ſi vobis videtur, accuratius diſſerendum puto. mihi vero, inquit Velleius, valde videtur: nam et majora exſpecto; et his, quae dicta ſunt, vehementer aſſentior. tum Balbus, interpellare te, inquit, Cotta, nolo: ſed ſumemus tempus aliud: efficiam profecto, ut fateare. ſed * * * * *

Nequaquam iſtuc iſtac ibit: magna ineſt 26
certatio:
Nam ut ego illis ſupplicarem tanta blandiloquentia?

Niobe parumne ratiocinari videtur, et ſibi ipſa nefariam peſtem machinari? illud vero quam callida ratione?

Qui volt, quod volt; ita dat ſe res, ut operam dabit.

Digitized by Google

qui eſt verſus omnium ſeminator malorum.

Ille tranſverſa mente mihi hodie tradidit repagula:
Quibus ego iram omnem recludam, atque illi perniciem dabo:
Mihi moerores, illi luctum: exitium illi, exilium mihi.

hanc videlicet rationem, quam vos divino beneficio homini ſolum tributam dicitis, beſtiae non habent. videſne igitur, quanto munere deorum ſimus affecti? atque eadem Medea patrem, patriamque fugiens:

poſtquam pater
Appropinquat, jamque, paene ut comprehendatur, parat,
Puerum interea obtruncat, membraque articulatim dividit,
Perque agros paſſim diſpergit corpus: id ea gratia,
Ut, dum nati diſſipatos artus captaret parens,
Ipſa interea effugeret: illum ut moeror tardaret ſequi;
Sibi ſalutem ut familiari pareret parricidio.

Digitized by Google

huic ut ſcelus, ſic ne ratio quidem defuit. quid? ille funeſtas epulas fratri comparans, nonne verſat huc et illuc cogitatione rationem?

Major mihi moles, majus miſcendum
eſt malum,
Qui illius acerbum cor contundam et
comprimam.

Nec tamen ille ipſe eſt praetereundus, qui 27
non ſat habuit conjugem illexiſſe in ſtuprum: de quo recte et veriſſime loquitur Atreus:

Quod re in ſumma ſummum eſſe arbi-
tror
Periclum, matres coinquinari regias;
Contaminari ſtirpem; admiſceri genus.

at id ipſum quàm callide, qui regnum adulterio quaereret?

Addo (inquit) huc, quod mihi porten-
to coeleſtûm pater
Prodigium miſit regni ſtabilimen mei,
Agnum inter pecudes aurea clarum co-
ma
Quondam Thyeſtem clepere auſum eſſe
e regia:
Qua in re adjutricem conjugem cepit
ſibi.

Digitized by Google

videturne ſumma improbitate uſus non ſine ſumma eſſe ratione? nec vero ſcena ſolum referta eſt his ſceleribus, ſed multo vita communis paene majoribus. ſentit domus uniuſcujuſque, ſentit forum, ſentit curia, campus, ſocii, provinciae, ut, quemadmodum ratione recte fiat, ſic ratione peccetur: alterumque et a paucis, et raro; alterum, et ſaepe, et a pluribus: ut ſatius fuerit nullam omnino nobis a diis immortalibus datam eſſe rationem, quam tanta cum pernicie datam. ut vinum aegrotis, quia prodeſt raro, nocet ſaepiſſime, melius eſt non adhibere omnino, quam ſpe dubiae ſalutis in apertam perniciem incurrere: ſic haud ſcio, an melius fuerit, humano generi motum iſtum celerem cogitationis, acumen, ſolertiam, quàm rationem vocamus, quoniam peſtifera ſit multis, admodum paucis ſalutaris, non dari omnino, quam tam munifice, et tam large dari. quamobrem ſi mens voluntaſque divina idcirco conſuluit hominibus, quod iis largita eſt rationem: iis ſolis conſuluit, quos bona ratione donavit: quos videmus, ſi modo ulli ſunt, eſſe perpaucos. non placet autem paucis a diis

immortalibus eſſe conſultum. ſequitur
ergo, ut nemini conſultum ſit. Huic 28
loco ſic ſoletis occurrere: non idcirco
non optime nobis a diis eſſe proviſum,
quod multi eorum beneficio perverſe ute-
rentur: etiam patrimoniis multos male
uti: nec ob eam cauſam eos beneficium a
patribus nullum habere. quiſquam iſtuc
negat? aut quae eſt in collatione iſta ſimi-
litudo? nec enim Herculi Deianira noce-
re voluit, cum ei tunicam, ſanguine Cen-
tauri tinctam, dedit: nec prodeſſe Phe-
raeo Jaſoni is, qui gladio vomicam ejus
aperuit, quam ſanare medici non potue-
rant. multi enim, etiam cum obeſſe vel-
lent, profuerunt, et cum prodeſſe, obfu-
erunt. ita non fit, ex eo, quod datur, ut
voluntas ejus, qui dederit, appareat: nec,
ſi is, qui accepit, bene utitur, idcirco is,
qui dedit, amice dedit. quae enim libido,
quae avaritia, quod facinus aut ſuſcipitur
niſi conſilio capto, aut ſine animi motu et
cogitatione, id eſt, ratione, perficitur?
nam omnis opinio ratio eſt, et quidem
bona ratio, ſi vera: mala autem, ſi falſa
eſt opinio. ſed a deo tantum rationem
habemus, ſi modo habemus: bonam au-

Digitized by Google

tem rationem, aut non bonam, a nobis. non enim, ut patrimonium relinquitur, ſic ratio homini eſt beneficio deorum data. quid enim potius hominibus dediſſent, ſi iis nocere voluiſſent? injuſtitiae autem, intemperantiae, timiditatis quae ſemina eſſent, ſi his vitiis ratio non ſubeſſet?
29 Medea modo et Atreus commemorabantur a nobis, heroicae perſonae, inita ſubductaque ratione, nefaria ſcelera meditantes. quid? levitates comicae, parumne ſemper in ratione verſantur? parumne ſubtiliter diſputat ille in Eunucho?

Quid igitur faciam?
Excluſit, revocat: redeam? non, ſi me obſecret.

ille vero in Synephebis Academicorum more contra communem opinionem non dubitat pugnare ratione, qui 'in amore 'ſummo, ſummaque inopia ſuave eſſe' dicit,

Parentem habere avarum, illepidum, in liberos
Difficilem, qui te nec amet, nec ſtudeat tui.

atque huic incredibili ſententiae ratiunculas ſuggerit:

Aut tu illum fructu fallas: aut per literas
Avertas aliquod nomen: aut per ſervolum
Percutias pavidum. poſtremo, a parco patre
Quod ſumas, quanto diſſipas libentius?

idemque facilem et liberalem patrem, incommodum eſſe amanti filio diſputat: quem

Neque quo pacto fallam, neque quid inde auferam,
Nec quem dolum ad eum, aut machinam commoliar,
Scio quidquam. ita omnes meos dolos, fallacias,
Praeſtigias praeſtrinxit commoditas patris.

quid ergo iſti doli? quid machinae? quid fallaciae, praeſtigiaeque? num ſine ratione eſſe potuerunt? ô praeclarum munus deorum! ut Phormio poſſit dicere,

Cedò ſenem: jam inſtructa mihi ſunt in corde conſilia omnia.

Sed exeamus e theatro: veniamus in forum. ſeſſum it praetor. quid? ut judicetur, qui tabularium incenderit. quod fa-

cinus occultius? at ſe Q. Soſius, ſplendidus eques Romanus ex agro Piceno, feciſſe confeſſus eſt. qui tranſcripſerit tabulas publicas. id quoque L. Alenus fecit, cum chirographum Sexprimorum imitatus eſt. quid hoc homine ſolertius? cognoſce alias quaeſtiones, auri Toloſani, conjurationis Jugurthinae. repete ſuperiora: Tubuli de pecunia capta ob rem judicandam: poſteriora, de inceſtu rogatione Peducaea: tum haec quotidiana, ſicae, venena, peculatus, teſtamentorum etiam lege nova quaeſtiones. inde illa actio, ‘ Ope conſilioque tuo furtum aio ‘ factum eſſe.’ inde tot judicia de fide mala, tutelae, mandati, pro ſocio, fiduciae; reliqua, quae ex empto, aut vendito, conducto, aut locato contra fidem fiunt. inde judicium publicum rei privatae lege Laetoria. inde everriculum malitiarum omnium, judicium de dolo malo; quod C. Aquilius, familiaris noſter protulit: quem dolum idem Aquilius tum teneri putat, cum aliud ſit ſimulatum, aliud actum. hanc igitur a diis immortalibus tantam arbitramur malorum ſementem eſſe factam? ſi enim rationem hominibus diis

dederunt, et malitiam dederunt: eſt enim malitia, verſuta et fallax nocendi ratio. iidem etiam dii fraudem dederunt, facinus, caeteraque, quorum nihil nec ſuſcipi ſine ratione, nec effici poteſt. ‘utinam’ igitur, ut illa anus optat,

> ne in nemore Pelio ſecuribus
> Caeſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes!

ſic iſtam calliditatem hominibus dii ne dediſſent! qua perpauci bene utuntur; qui tamen ipſi ſaepe a male utentibus opprimuntur: innumerabiles autem improbe utuntur: ut donum hoc divinum rationis et conſilii ad fraudem hominibus, non ad
bonitatem impertitum eſſe videatur. Sed 31
urgetis identidem, hominum eſſe iſtam culpam, non deorum. ut ſi medicus gravitatem morbi, gubernator vim tempeſtatis accuſet. etſi hi quidem homunculi, ſed tamen ridiculi: quis enim te adhibuiſſet, dixerit quiſpiam, ſi iſta non eſſent? contra deum licet diſputare liberius. in hominum vitiis ais eſſe culpam. eam dediſſes hominibus rationem, quae vitia culpamque excluderet. ubi igitur locus fuit errori deorum? nam patrimonia ſpe

bene tradendi relinquimus; qua poſſumus falli: deus falli qui potuit? an ut Sol, in currum cum Phaëthontem filium ſuſtulit? aut Neptunus, cum Theſeus Hippolytum perdidit, cum ter optandi a Neptuno patre habuiſſet poteſtatem? poëtarum iſta ſunt: nos autem philoſophi eſſe volumus, rerum auctores, non fabularum. atque ii tamen ipſi dii poëtici ſi ſciſſent, perniciosa fore illa filiis, peccaſſe in beneficio putarentur. et, ſi verum eſt, quod Ariſto Chius dicere ſolebat, nocere audientibus philoſophos iis, qui bene dicta male interpretarentur: poſſe enim aſotos ex Ariſtippi, acerbos e Zenonis ſchola exire: prorſus, ſi, qui audierunt, vitioſi eſſent diſceſſuri, quod perverſe philoſophorum diſputationem interpretarentur: tacere praeſtaret philoſophis, quam iis, qui ſe audiſſent, nocere. ſic, ſi homines rationem bono conſilio a diis immortalibus datam, in fraudem malitiamque convertunt: non dari illam, quam dari humano generi melius fuit. ut ſi medicus ſciat, eum aegrotum, qui juſſus ſit vinum ſumere, meracius ſumpturum, ſtatimque periturum, magna ſit in culpa: ſic

veſtra iſta providentia reprehendenda,
quae rationem dederit iis, quos ſcierit eâ
perverſe et improbe uſuros. niſi forte di-
citis eam neſciſſe. utinam quidem! ſed
non audebitis. non enim ignoro, quanti
ejus nomen putetis. Sed hic quidem 32
locus concludi jam poteſt. nam ſi ſtulti-
tia, conſenſu omnium philoſophorum,
majus eſt malum, quam ſi omnia mala et
fortunae et corporis ex altera parte po-
nantur: ſapientiam autem nemo aſſequi-
tur: in ſummis malis omnes ſumus, qui-
bus vos optime conſultum a diis immor-
talibus dicitis. nam ut nihil intereſt, u-
trum nemo valeat, an nemo poſſit valere:
ſic non intelligo, quid interſit, utrum ne-
mo ſit ſapiens, an nemo eſſe poſſit. ac nos
quidem nimis multa de re apertiſſima. Te-
lamo autem uno verſu locum totum con-
ficit, cur dii homines negligant:

Nam ſi curent, bene bonis ſit, male ma-
lis: quod nunc abeſt.

debebant illi quidem omnes bonos effice-
re, ſi quidem hominum generi conſule-
bant. ſin id minus: bonis quidem certe
conſulere debebant. cur igitur duo Sci-
piones, fortiſſimos et optimos viros, in

Hiſpania Poenus oppreſſit? cur Maximus
extulit filium conſularem? cur Marcel-
lum Annibal interemit? cur Paulum Can-
nae ſuſtulerunt? cur Poenorum crudeli-
tati Reguli corpus eſt praebitum? cur A-
fricanum domeſtici parietes non texe-
runt? ſed haec vetera, et alia permulta.
propiora videamus. cur avunculus me-
us, vir innocentiſſimus, idemque doctiſ-
ſimus, P. Rutilius in exilio eſt? cur ſoda-
lis meus interfectus domi ſuae, Druſus?
cur temperantiae, prudentiaeque ſpeci-
men, ante ſimulacrum Veſtae, pontifex
maximus eſt Q. Scaevola trucidatus? cur
ante etiam tot civitatis principes a Cinna
interempti? cur omnium perfidioſiſſimus,
C. Marius, Q. Catulum, praeſtantiſſima
dignitate virum, mori potuit jubere? dies
deficiat, ſi velim numerare quibus bonis
male evenerit: nec minus, ſi commemo-
rem, quibus improbis optime. cur enim
Marius, tam feliciter, ſeptimum conſul,
domi ſuae ſenex eſt mortuus? cur omni-
um crudeliſſimus tam diu Cinna regna-
33 vit? At dedit poenas. prohiberi me-
lius fuit, impedirique, ne tot ſummos vi-
ros interficeret, quam ipſum aliquando

poenas dare. ſummo cruciatu ſupplicio-
que Q. Varius, homo importuniſſimus,
periit: ſi, quia Druſum ferro, Metellum
veneno ſuſtulerat; illos conſervari meli-
us fuit, quam poenas ſceleris Varium
pendere. duodequadraginta Dionyſius
tyrannus annos fuit opulentiſſimae, et
beatiſſimae civitatis. quàm multos ante
hunc in ipſo Graeciae flore Piſiſtratus? at
Phalaris, at Apollodorus poenas ſuſtulit.
multis quidem ante cruciatis et necatis.
et praedones multi ſaepe poenas dant:
nec tamen poſſumus dicere, non plures
captivos acerbe, quam praedones neca-
tos. Anaxarchum Democriteum a Cy-
prio tyranno excarnificatum accepimus:
Zenonem Eleae in tormentis necatum.
quid dicam de Socrate? cujus morti illa-
crymari ſoleo, Platonem legens. videſ-
ne igitur, deorum judicio, ſi vident res
humanas, diſcrimen eſſe ſublatum? Di- 34
ogenes quidem Cynicus, dicere ſolebat,
Harpalum, qui temporibus illis praedo
felix habebatur, contra deos teſtimonium
dicere, quod in illa fortuna tam diu vive-
ret. Dionyſius, de quo ante dixi, cum
fanum Proſerpinae Locris expilaviſſet,

navigabat Syracuſas: iſque cum ſecundiſſimo vento curſum teneret, ridens, ‘ vi-
‘ detiſne, inquit, amici, quàm bona a di-
‘ is immortalibus navigatio ſacrilegis de-
‘ tur? ’ atque homo acutus, cum bene planeque percepiſſet, in eadem ſententia perſeverabat: qui, cum ad Peloponneſum claſſem appuliſſet, et in fanum veniſſet Jovis Olympii, aureum ei detraxit amiculum, grandi pondere, quo Jovem ornarat ex manubiis Carthaginenſium tyrannus Gelo. atque in eo etiam cavillatus eſt, aeſtate grave eſſe aureum amiculum, hieme frigidum: eique laneum pallium injecit, cum id eſſe ad omne anni tempus diceret. idemque Aeſculapii Epidauri barbam auream demi juſſit. neque enim convenire, barbatum eſſe filium, cum in omnibus fanis pater imberbis eſſet. jam menſas argenteas de omnibus delubris juſſit auferri: in quibus quod more veteris Graeciae inſcriptum eſſet, ‘ bonorum Deorum, ’ uti ſe eorum bonitate velle dicebat. idem Victoriolas aureas, et pateras coronaſque, quae ſimulacrorum porrectis manibus ſuſtinebantur, ſine dubitatione tollebat: eaque ſe accipere, non auferre, dicebat.

eſſe enim ſtultitiam, a quibus bona precaremur, ab iis porrigentibus et dantibus nolle ſumere. eundemque ferunt haec, quae dixi, ſublata de fanis in forum protuliſſe, et per praeconem vendidiſſe: exactaque pecunia edixiſſe, ut, quod quiſque a ſacris haberet, id ante diem certam in ſuum quidque fanum referret. ita ad impietatem in deos, in homines adjunxit injuriam. Hunc igitur nec Olympius Jupiter fulmine percuſſit, nec Aeſculapius miſero diuturnoque morbo tabeſcentem interemit: atque in ſuo lectulo mortuus, in Tympanidis rogum illatus eſt: eamque poteſtatem, quam ipſe per ſcelus erat nactus, quaſi juſtam et legitimam, hereditatis loco filio tradidit. invita in hoc loco verſatur oratio: videtur enim auctoritatem afferre peccandi. recte videretur: niſi, et virtutis, et vitiorum, ſine ulla divina ratione, grave ipſius conſcientiae pondus eſſet: qua ſublata, jacent omnia. ut enim nec domus, nec reſpublica ratione quadam et diſciplina deſignata videatur, ſi in ea nec recte factis praemia extent ulla, nec ſupplicia peccatis: ſic mundi divina in homines mode-

ratio profecto nulla eſt, ſi in ea diſcrimen
nullum eſt bonorum et malorum. at enim
minora dii neligunt, neque agellos ſingu-
lorum, nec viticulas perſequuntur: nec,
ſi uredo, aut grando quippiam nocuit, id
Jovi animadvertendum fuit. ne in regnis
quidem reges omnia minima curant. ſic
enim dicitis: quaſi ego paulo ante de fun-
do Formiano P. Rutilii ſim queſtus, non
36 de amiſſa ſalute. Atque hoc quidem
omnes mortales ſic habent, externas com-
moditates, vineta, ſegetes, oliveta, uber-
tatem frugum et fructuum, omnem deni-
que commoditatem, proſperitatemque vi-
tae, a diis ſe habere: virtutem autem ne-
mo unquam acceptam deo retulit. nimi-
rum recte. propter virtutem enim jure
laudamur, et in virtute recte gloriamur:
quod non contingeret, ſi id donum a deo,
non a nobis haberemus. at vero aut ho-
noribus aucti, aut re familiari, aut ſi aliud
quippiam nacti ſumus fortuiti boni, aut
depulimus mali, cum diis gratias agimus,
tum nihil noſtrae laudi aſſumptum arbi-
tramur. num quis, quod bonus vir eſſet,
gratias diis egit unquam? at quod dives,
quod honoratus, quod incolumis. Jovem-

que optimum et maximum ob eas res appellant, non quod nos juſtos, temperatos, ſapientes efficiat, ſed quod ſalvos, incolumes, opulentos, copioſos. neque Herculi quiſquam decumam vovit unquam, ſi ſapiens factus eſſet. quanquam Pythagoras, cum in geometria quiddam novi inveniſſet, muſis bovem immolaſſe dicitur: ſed id quidem non credo, quoniam ille ne Apollini quidem Delio hoſtiam immolare voluit, ne aram ſanguine adſpergeret. ad rem autem ut redeam, judicium hoc omnium mortalium eſt, fortunam a deo petendam, a ſe ipſo ſumendam eſſe ſapientiam. quamvis licet Menti delubra, et Virtuti, et Fidei conſecremus; tamen haec in nobis ipſis ſita videmus: ſpei, ſalutis, opis, victoriae facultas a diis expetenda eſt. improborum igitur proſperitates, ſecundaeque res redarguunt (ut Diogenes dicebat) vim omnem deorum, ac poteſtatem. At nonnunquam 37
bonos exitus habent boni. eos quidem adſcribimus, attribuimuſque ſine ulla ratione diis immortalibus. at Diagoras, cum Samothraciam veniſſet, Atheos ille qui dicitur, atque ei quidam amicus, tu,

qui deos putas humana negligere, nonne
animadvertis, ex tot tabulis pictis, quam
multi votis vim tempeſtatis effugerint, in
portumque ſalvi pervenerint? ‘ Ita ſit,
‘ inquit: illi enim nuſquam picti ſunt,
‘ qui naufragia fecerunt, in marique pe-
‘ rierunt.’ idemque, cum ei naviganti
vectores adverſa tempeſtate timidi et per-
territi dicerent, non injuria ſibi illud ac-
cidere, qui illum in eandem navem rece-
piſſent: oſtendit eis in eodem curſu mul-
tas alias laborantes, quaeſivitque num e-
tiam in iis navibus Diagoram vehi crede-
rent. ſic enim res ſe habet, ut ad proſpe-
ram adverſamve fortunam, qualis ſis, aut
quemadmodum vixeris, nihil interſit.
non animadvertunt, inquit, omnia dii:
ne reges quidem. quid eſt ſimile? reges e-
nim ſi ſcientes praetermittunt, magna cul-
pa eſt. at deo ne excuſatio quidem eſt in-
38 ſcientiae. Quem vos praeclare defen-
ditis, cum dicitis, eam vim deorum eſſe,
ut, etiam ſi quis morte poenas ſceleris ef-
fugerit, expetantur eae poenae a liberis,
a nepotibus, a poſteris. ô miram aequi-
tatem deorum! ferretne ulla civitas lato-
rem iſtiuſmodi legis, ut condemnaretur

L

filius, aut nepos, ſi pater, aut avus deliquiſſet?

Quinam Tantalidarum internecioni modus
Paretur? aut quaenam unquam ob mortem Myrtili
Poenis luendis dabitur ſatias ſupplicii?

utrum poëtae Stoicos depravarint, an Stoici poëtis dederint auctoritatem, non facile dixerim. portenta enim et flagitia ab utriſque dicuntur. neque enim, quem Hipponactis iambus laeſerat, aut qui erat Archilochi verſu vulneratus, a deo immiſſum dolorem, non conceptum a ſe ipſo, continebat: nec, cum Aegiſthi libidinem, aut cum Paridis videmus, a deo cauſam requirimus, cum culpae paene vocem audiamus: nec ego multorum aegrorum ſalutem non ab Hippocrate potius, quam ab Aeſculapio datam judico: nec Lacedaemoniorum diſciplinam dicam unquam ab Apolline potius Spartae, quam a Lycurgo datam. Critolaus, inquam, evertit Corinthum: Carthaginem Aſdrubal. hi duo illos oculos orae maritimae effoderunt; non iratus alicui, quem omnino iraſci poſſe negatis, deus. At ſub- 39

venire certe potuit, et conſervare urbes tantas, atque tales. vos enim ipſi dicere ſoletis, nihil eſſe quod deus efficere non poſſit, et quidem ſine labore ullo. ut enim hominum membra nulla contentione, mente ipſa ac voluntate moveantur: ſic numine deorum omnia fingi, moveri, mutarique poſſe. neque id dicitis ſuperſtitioſe, atque aniliter, ſed phyſica, conſtantique ratione. materiam enim rerum, ex qua, et in qua omnia ſint, totam eſſe flexibilem, et commutabilem, ut nihil ſit, quod non ex ea quamvis ſubito fingi, converti que poſſit. ejus autem univerſae fictricem, et moderatricem divinam eſſe providentiam. hanc igitur, quocumque ſe moveat, efficere poſſe, quidquid velit. itaque aut neſcit, quid poſſit; aut negligit res humanas; aut, quid ſit optimum, non poteſt judicare. non curat ſingulos homines. non mirum: ne civitates quidem. non eas? ne nationes quidem, et gentes. quod ſi has etiam contemnet, quid mirum eſt, omne ab ea genus humanum eſſe contemptum? ſed, quo modo iidem dicitis, non omnia deos perſequi; iidem vultis, a diis immortalibus homini-

Digitized by Google

bus diſpartiri ac dividi ſomnia? idcirco
haec tecum, quia veſtra eſt de ſomniorum
veritate ſententia. atque iidem etiam vo-
ta ſuſcipi dicitis oportere. nempe ſinguli
vovent: audit igitur mens divina etiam
de ſingulis. videtis ergo, eam non eſſe
tam occupatam, quam putabatis? fac eſſe
diſtentam, coelum verſantem, terram tu-
entem, maria moderantem: cur tam mul-
tos deos nihil agere, et ceſſare patitur?
cur non rebus humanis aliquos otioſos
deos praeficit? qui a te, Balbe, innumera-
biles explicati ſunt. haec fere dicere ha-
bui de natura deorum, non ut eam tolle-
rem, ſed ut intelligeretis, quam eſſet ob-
ſcura, et quam difficiles explicatus habe-
ret. Quae cum dixiſſet, Cotta finem. 40
Lucilius autem, vehementius, inquit,
Cotta, tu quidem invectus es in eam Stoi-
corum rationem, quae de providentia de-
orum ab illis ſanctiſſime, et providentiſſi-
me conſtituta eſt. ſed quoniam adveſpe-
raſcit, dabis diem nobis aliquem, ut con-
tra iſta dicamus. eſt enim mihi tecum pro
aris et focis certamen, et pro deorum
templis atque delubris, proque urbis mu-
ris, quos vos, pontifices, ſanctos eſſe di-

Digitized by Google

citis, diligentiuſque urbem religione, quam ipſis moenibus cingitis. quae deſeri a me, dum quidem ſpirare potero, nefas judico. tum Cotta, ego vero et opto redargui me, Balbe: et ea, quae diſputavi, diſſerere malui, quam judicare: et facile me a te vinci poſſe, certò ſcio. quippe, inquit Velleius, qui etiam ſomnia putet ad nos mitti ab Jove: quae ipſa tamen tam levia non ſunt, quam eſt Stoicorum de natura deorum oratio. haec cum eſſent dicta, ita diſceſſimus, ut Velleio Cottae diſputatio verior, mihi Balbi ad veritatis ſimilitudinem videretur eſſe propenſior.

Digitized by Google

Digitized by Google

EXCUDEBANT GLASGUAE
ROB. ET AND. FOULIS FRATRES,
ACADEMIAE TYPOGRAPHI.
M. DCC. XLVIII.

Digitized by Google

Digitized by Google

M. T.

CICERONIS

DE

LEGIBUS

LIBRI TRES.

EX EDITIONE J. OLIVETI.

GLASGUAE:

IN AEDIBUS ACADEMICIS

EXCUDEBANT ROB. ET AND. FOULIS

M DCC XLVIII.

Digitized by Google

Digitized by Google

Editis de Rep. libris, Cicero Platonis exemplo de Legibus ſcribere inſtituit, et ſuae Reip. quam ex populi poteſtate et optimatum auctoritate temperarat, (eam enim temperationem probat lib. III. de Legibus) leges dare conſentaneas. cujus diſputationis principium repetit ex Stoicorum philoſophia, non ex ratione populari: quorum inſtituto emendationem vitiorum commendationemque virtutum lege contineri tradit, totamque legis vim et poteſtatem libri primi explicatione complectitur. nam lex ultima ex Stoicorum commentariis, non Juriſconſultorum libellis, qui ad ejus vim nunquam aſpirarant, ab eo deſcribitur mens Dei optimi maximi omnia ratione jubentis et vetantis, a qua hominum vera lex proficiſcitur, quae eſt ratio ſapientis apta ad jubendum et vetandum. atque hoc primi libri argumentum eſt, quod articulatim diſtinguitur, ut capitibus certis ſcholam quamque comprehendere Stoici ſolebant. vim autem illius legis, de qua libro primo diſſerit, ſic idem quoque libro tertio de Rep. deſcribebat: eſt quidem vera lex, *&c. vide Fragmenta. quod ſi quis exiſtimat libri primi diſputationem e Platonis libris eſſe ſumptam, ei Q. Ciceronis auctoritatem opponemus, qui in hac diſputatione Platonem nullo modo agnoſcit. quid autem eum locum adſcribere vetat, praeſertim noſtrae ſententiae approbatorem et aſtipulatorem? ſic igitur ſcribitur initio libri* II. habes legis prooemium: ſic enim hoc appellat Plato. *Q.* Habeo vero, frater, et in hoc admodum delector, quod in aliis rebus aliiſque ſententiis verſaris atque ille: nihil enim tam diſſimile eſt, quam vel ea

quae ante dixiſti, vel hoc ipſum legis exordium. unum illud mihi videris imitari; orationis genus. *hic igitur merito culpari non poſſumus, quin ante Quintus reprehendatur, qui hujus erroris, ſi quis eſt, dux nobis et auctor fuit: et Quinti ſententia, qui iſta in Platone conquirunt, vehementer errant. ſecundus liber conſtitutionem religionis et ſacerdotum continet: tertius magiſtratuum deſcriptionem: ſequentibus libris, qui temporis injuria interciderunt, de jure populi Romani diſputabat, ut ex tertio extremo intelligi poteſt, in quo ita ſcribit,* ac de jure naturae cogitare per nos atque dicere debemus: de jure populi Romani, quae relicta ſunt et tradita. *ſcripſit autem Cicero hos libros ante bella civilia, P. Clodio jam occiſo, velut ex lib.* II. *intelligi poteſt. atque, ut conjicio, abſolutis de Rep. libris hos aggreſſus eſt ſcribere; non tamen, ut reor, eos edidit, quod fortaſſe ſummam iis manum non impoſuiſſet, neque eos perpoliſſet: ſed, eo jam interfecto, publicati ſunt. itaque eorum libro poſteriore de Divinatione non meminit. in quodam autem exemplari Mſ. ſic horum librorum inſcriptionem reperi,* M. Tullii Ciceronis liber de jure civili et legibus. *veriorem tamen titulum* De Legibus *cenſeo, vel auctore Cicerone, qui ſe Platonis exemplo de legibus ſcribere profitetur; quanquam de jure civili hic etiam diſſerebatur. ſcripſerat et librum* de jure civili in artem redigendo, *ut auctor eſt Gellius I.*22.*quem librum a Quintiliano XII.* 3. *etiam ſignificari putem, non hos tantum, cum ait M. Tullium* aliquid de jure civili componere coepiſſe. Turnebus.

Prooemium deeſſe cenſet Turnebus, aliique nonnulli. me vero non habet aſſentientem; nam quatuor pri-

Digitized by Google

ma capita quintique pars ſuſceptae diſputationi prae-miſſa ſunt, adeoque Prooemii vicem ſupplent. DAVISIUS.

LIBRI SECUNDI ARGUMENTUM.

Civitatis jus, aut ad res et rationes hominum, aut ad religiones et ceremonias Deorum, comparatum eſt. hoc divinum, illud humanum dicimus. ſed cum divini potior ſit et antiquior cura, (Deum enim ut colamus in lucem editi ſumus, religionemque ac pietatem natura nobis inſevit) Cicero merito a religionis conſtitutione incepit, et eam in hunc librum contulit. cujus diſputationem ab ultima lege, quae mens Dei eſt ratione cogentis et vetantis; et ab humana, quae ratio eſt ſapientis, legi divinae conſentiens, ut a capite, arceſſit. nam ab his, ut fontibus, jura noſtra fluunt, eoque referri debent. addit deinde, Platonis more, legis prooemium: ei legem de religione ſubjungit, quam a Numae Pontificumque Rom. decretis educit. poſtremo hujus ſuaſionem et explicationem reddit. TURNEBUS.

LIBRI TERTII ARGUMENTUM.

Conſtituto religionum jure, deinceps civitatis gubernatores rectoreſque deſcribit. nam cum nihil reipublicae ἀναρχία ſit exitialius, quae florentiſſimas nationes, imperiaque potentiſſima interdum ſubvertit; ſecundum Deos nihil prius ducere legiſlator debet, quam ut recte ac ordine magiſtratuum deſcrip-

Digitized by Google

tionem componat. primum ergo in legis exordio magiſtratum definit, eique cives ut pareant hortatur. deinde legem de magiſtratuum deſcriptione, poteſtate, imperio ſancit. ſubjungit, ut libro ſecundo, ejus interpretationem et aequitatem: quod legiſlatorem Plato facere jubet. poſtremo praeparationem addit ad libros ſequentes, qui deſiderantur. TURNEBUS.

Digitized by Google

DE LEGIBUS

LIBER PRIMUS.

T. POMPONIUS ATTICUS. M. T. CICERO. Q. FRATER.

ATTICUS. Lucus quidem ille, et haec Arpinatium quercus agnoſcitur, ſaepe a me lectus in Mario. ſi manet illa quercus, haec eſt profecto: etenim eſt ſane vetus. QUINTUS. manet vero, Attice noſter, et ſemper manebit; ſata eſt enim ingenio. nullius autem agricolae cultu ſtirps tam diuturna, quam poëtae verſu, ſeminari poteſt. ATTICUS. quo tandem modo, Quinte? aut quale eſt iſtuc, quod poëtae ſerunt? mihi enim videris, fratrem laudando ſuffragari tibi. QUINTUS. ſit ita ſane. verumtamen, dum Latine loquentur literae, quercus huic loco non deerit, quae Mariana dicatur: eaque, ut ait Scaevola de fratris mei Mario,

Digitized by Google

Caneſcet ſeclis innumerabilibus.
niſi forte Athenae tuae ſempiternam in arce oleam tenere potuerunt; aut, quod Homericus Ulyſſes Deli ſe proceram et teneram palmam vidiſſe dixit, hodie monſtrant eandem; multaque alia multis locis diutius commemoratione manent, quam natura ſtare potuerunt. quare glandifera illa quercus, ex qua olim evolavit

Nuntia fulva Jovis, miranda viſa figura,
nunc ſit haec. ſed cum eam tempeſtas, vetuſtaſve conſumpſerit, tamen erit his in locis quercus, quam Marianam quercum vocent. ATTICUS. non dubito id quidem: ſed hoc jam non ex te, Quinte, quaero, verum ex ipſo poëta; tuine verſus hanc quercum ſeverint, an ita factum de Mario, ut ſcribis, acceperis? MARCUS. reſpondebo tibi equidem, ſed non ante, quam mihi tu ipſe reſponderis, Attice: certene, non longe a tuis aedibus inambulans, poſt exceſſum ſuum Romulus Proculo Julio dixerit, ſe deum eſſe, et Quirinum vocari, templumque ſibi dedicari in eo loco juſſerit? et verumne ſit, Athenis, non longe item a tua illa antiqua domo, Orithyiam Aquilo ſuſtulerit?

Digitized by Google

ſic enim eſt traditum. ATTICUS. quorſum tandem, aut cur iſta quaeris? MARCUS. nihil ſane, niſi ne nimis diligenter inquiras in ea, quae iſto modo memoriae ſint prodita. ATTICUS. atqui multa quaeruntur in Mario, ficta ne, an vera ſint: et a nonnullis, quod et in recenti memoria, et in Arpinati homine: ſed veritas a te poſtulatur. MARCUS. et mehercule, ego me cupio non mendacem putari: ſed tamen nonnulli iſti, Tite, faciunt imperitè, qui in iſto periculo non ut a poëta, ſed ut a teſte, veritatem exigant. nec dubito, quin iidem, et cum Egeria collocutum Numam, et ab aquila Tarquinio apicem impoſitum putent. QUINTUS. intelligo, te, frater, alias in hiſtoria leges obſervandas putare, alias in poëmate. MARCUS. quippe cum in illa ad veritatem, Quinte, referantur, in hoc ad delectationem pleraque. quanquam et apud Herodotum, patrem hiſtoriae, et apud Theopompum ſunt innu-
2 merabiles fabulae. ATTICUS. teneo
quam optabam occaſionem, neque omittam. MARCUS. quam tandem, Tite? ATTICUS. poſtulatur a te jamdiu, vel

Digitized by Google

flagitatur potius hiſtoria. ſic enim putant, te illam tractante, effici poſſe, ut in hoc etiam genere Graeciae nihil cedamus. atque, ut audias, quid ego ipſe ſentiam, non ſolum mihi videris eorum ſtudiis, qui literis delectantur, ſed etiam patriae debere hoc munus; ut ea, quae ſalva per te eſt, per te eundem ſit ornata. abeſt enim hiſtoria literis noſtris, ut et ipſe intelligo, et ex te perſaepe audio. potes autem tu profecto ſatisfacere in ea, quippe cum ſit opus, ut tibi quidem videri ſolet, unum hoc oratorium maxime. quamobrem aggredere, quaeſumus, et ſume ad hanc rem tempus, quae eſt a noſtris hominibus adhuc, aut ignorata, aut relicta. nam poſt annales pontificum maximorum, quibus nihil poteſt eſſe jucundius; ſi aut ad Fabium, aut ad eum, qui tibi ſemper in ore eſt, Catonem, aut ad Piſonem, aut ad Fannium, aut ad Vennonium venias: quanquam ex his alius alio plus habet virium, tamen quid tam exile, quam iſti omnes? Fannii autem aetati conjunctus Antipater paulo inflavit vehementius, habuitque vires agreſtes ille quidem atque horridas, ſine nitore ac palaeſtra, ſed tamen admo-

nere reliquos potuit, ut accuratius ſcriberent. ecce autem ſucceſſere huic Gellius, Clodius, Aſellio: nihil ad Caelium, ſed potius ad antiquorum languorem atque inſcitiam. nam quid Macrum numerem? cujus loquacitas habet aliquid argutiarum: nec id tamen ex illa erudita Graecorum copia, ſed ex librariolis Latinis: in orationibus autem multus et ineptus, ad ſummam impudentiam. Siſenna, ejus amicus, omnes adhuc noſtros ſcriptores, niſi qui forte nondum ediderunt, de quibus exiſtimare non poſſumus, facile ſuperavit. is tamen neque orator in numero veſtro unquam eſt habitus, et in hiſtoria puerile quiddam conſectatur: ut unum Clitarchum, neque praeterea quemquam, de Graecis legiſſe videatur: eum tamen velle duntaxat imitari: quem ſi aſſequi poſſet, aliquantum ab optimo tamen abeſſet. quare tuum eſt munus: hoc a te exſpectatur: niſi quid Quinto videtur ſecus.

3 QUINTUS. mihi vero nihil: et ſaepe de iſto collocuti ſumus. ſed eſt quaedam inter nos parva diſſenſio. ATTICUS. quae tandem? QUINTUS. a quibus temporibus ſcribendi capiatur exordium? ego enim

Digitized by Google

ab ultimis cenſeo, quoniam illa ſic ſcripta ſunt, ut ne legantur quidem: ipſe autem aequalem aetatis ſuae memoriam depoſcit, ut ea complectatur, quibus ipſe interfuit. ATTICUS. ego vero huic potius aſſentior. ſunt enim maximae res in hac memoria atque aetate noſtra: tum autem hominis amiciſſimi Cn. Pompeii laudes illuſtrabit: incurret etiam in illum met memorabilem annum ſuum: quae ab iſto malo praedicari, quam, ut aiunt, de Remo et Romulo. MARCUS. intelligo equidem a me iſtum laborem jamdiu poſtulari, Attice: quem non recuſarem, ſi mihi ullum tribueretur vacuum tempus et liberum. neque enim occupata opera, neque impedito animo, res tanta ſuſcipi poteſt. utrumque opus eſt, et cura vacare, et negotio. ATTICUS. quid? ad caetera, quae ſcripſiſti, plura quam quiſquam e noſtris, quod tibi tandem tempus vacuum fuit conceſſum? MARCUS. ſubciſiva quaedam tempora incurrunt, quae ego perire non patior: ut ſi qui dies ad ruſticandum dati ſint, ad eorum numerum accommodentur, quae ſcribimus. hiſtoria vero nec inſtitui poteſt, niſi praeparato otio; nec e-

Digitized by Google

xiguo tempore abſolvi: et ego animi pendere ſoleo, cum ſemel quid orſus traducor aliò; neque tam facilè interrupta contexo, quam abſolvo inſtituta. ATTICUS. legationem aliquam nimirum oratio iſta poſtulat, aut ejuſmodi quampiam ceſſionem liberam atque otioſam. MARCUS. ego vero aetatis potiùs vacationi confidebam: cùm praeſertim non recuſarem, quo minus more patrio ſedens in ſolio conſulentibus reſponderem, ſenectutiſque non inertis grato atque honeſto fungerer munere. ſic enim mihi liceret et iſti rei, quam deſideras, et multis uberioribus atque majoribus, operae quantum vellem, dare.
4 ATTICUS. atqui vereor, ne iſtam cauſam nemo noſcat: tibique ſemper dicendum ſit, et eo magis, quod te ipſe mutaſti, et aliud dicendi inſtituiſti genus: ut quemadmodum Roſcius, familiaris tuus, in ſenectute numeros in cantu ceciderat, ipſaſque tardiores fecerat tibias: ſic tu a contentionibus, quibus ſummis uti ſolebas, quotidie relaxes aliquid, ut jam oratio tua non multum a philoſophorum lenitate abſit. quod ſuſtinere cum vel ſumma ſenectus poſſe videatur, nullam tibi a

Digitized by Google

cauſis vacationem video dari. QUINTUS. at mehercule ego arbitrabar poſſe id populo noſtro probari, ſi te ad jus reſpondendum dediſſes. quamobrem, cum placebit, experiendum tibi cenſeo. MARCUS. id, ſi quidem, Quinte, nullum eſſet in experiendo periculum. ſed vereor, ne, dum minuere velim laborem, augeam, atque ad illam cauſarum operam, ad quam ego nunquam, niſi paratus et meditatus accedo, adjungatur haec juris interpretatio, quae non tam mihi moleſta ſit propter laborem, quam quod dicendi cogitationem auferat, ſine qua ad nullam majorem unquam cauſam ſum auſus accedere. ATTICUS. quin igitur iſta ipſa explicas nobis his ſubciſivis, ut ais, temporibus, et conſcribis de jure civili ſubtilius, quam caeteri? nam a primo tempore aetatis juri ſtudere te memini, cum ipſe etiam ad Scaevolam ventitarem: neque unquam mihi viſus es ita te ad dicendum dediſſe, ut jus civile contemneres. MARCUS. in longum ſermonem me vocas, Attice: quem tamen, niſi Quintus aliud quid nos agere mavult, ſuſcipiam: et quoniam vacui ſumus, dicam. QUINTUS. ego vero liben-

Digitized by Google

ter audierim. quid enim agam potius? aut in quo melius hunc conſumam diem? MARCUS. quin igitur ad illa ſpatia noſtra, ſedeſque pergimus? ubi, cum ſatis erit deambulatum, requieſcemus. nec profecto nobis delectatio deerit, aliud ex alio quaerentibus. ATTICUS. nos vero: et hac quidem adire, ſi placet, per ripam et umbram. ſed jam ordire explicare, quaeſo, de jure civili quid ſentias. MARCUS. egone? ſummos fuiſſe in civitate noſtra viros, qui id interpretari populo, et reſponſitare ſoliti ſint: ſed eos magna profeſſos, in parvis eſſe verſatos. quid enim eſt tantum, quantum jus civitatis? quid autem tam exiguum, quam eſt munus hoc eorum, qui conſuluntur; quanquam eſt populo neceſſarium? nec vero eos, qui ei muneri praefuerunt, univerſi juris expertes fuiſſe exiſtimo; ſed hoc civile quod vocant, eatenus exercuerunt, quoad populum praeſtare voluerunt. id autem incognitum eſt, minuſque in uſu neceſſarium. quamobrem quò me vocas? aut quid hortaris? ut libellos conficiam de ſtillicidiorum ac de parietum jure? aut ut ſtipulationum, et judiciorum formulas com-

Digitized by Google

ponam? quae et conſcripta ſunt a multis diligenter, et ſunt humiliora, quam illa, quae a vobis exſpectari puto. ATTI- 5
CUS. atqui, ſi quaeres, ego quid exſpectem: quoniam ſcriptum eſt a te de optimo reipublicae ſtatu, conſequens eſſe videtur, ut ſcribas tu idem de legibus. ſic enim feciſſe video Platonem illum tuum, quem tu admiraris, quem omnibus anteponis, quem maxime diligis. MARCUS. viſne igitur, ut ille Crete cum Clinia, et cum Lacedaemonio Megillo, aeſtivo, quemadmodum deſcribit, die, in cupreſſetis Cnoſiorum, et ſpatiis ſilveſtribus, crebro inſiſtens, interdum acquieſcens, de inſtitutis rerum publicarum, ac de optimis legibus diſputat: ſic nos inter has proceriſſimas populos, in viridi opacaque ripa inambulantes, tum autem reſidentes, quaeramus iiſdem de rebus aliquid uberius, quam forenſis uſus deſiderat? ATTICUS. ego vero iſta audire cupio. MARCUS. quid ait Quintus? QUINTUS. nulla de re magis. MARCUS. et recte quidem. nam ſic habetote, nullo in genere diſputandi magis honeſte pateſieri, quid ſit homini tributum natura; quantam vim

rerum optimarum mens humana contineat; cujus muneris colendi efficiendique cauſa nati et in lucem editi ſimus; quae ſit conjunctio hominum, quae naturalis ſocietas inter ipſos. his enim explicatis, fons legum et juris inveniri poteſt. ATTICUS. non ergo a praetoris edicto, ut plerique nunc; neque a XII tabulis, ut ſuperiores; ſed penitus ex intima philoſophia hauriendam juris diſciplinam putas. MARCUS. non enim id quaerimus hoc ſermone, Pomponi, quemadmodum caveamus in jure, aut quid de quaque conſultatione reſpondeamus. ſit iſta res magna, ſicut eſt: quae quondam a multis claris viris, nunc ab uno ſumma auctoritate et ſcientia ſuſtinetur. ſed nobis ita complectenda in hac diſputatione tota cauſa eſt univerſi juris, ac legum: ut hoc, civile quod dicimus, in parvum quendam et anguſtum locum concludatur. natura enim juris explicanda eſt nobis, eaque ab hominis repetenda natura: conſiderandae leges, quibus civitates regi debeant: tum haec tractanda, quae compoſita ſunt et deſcripta, jura et juſſa populorum, in quibus ne noſtri quidem populi

Digitized by Google

li latebunt quae vocantur jura civilia.
Quintus. alte vero, et, ut oportet, a 6
capite, frater, repetis quod quaerimus:
et qui aliter jus civile tradunt, non tam
juſtitiae, quam litigandi tradunt vias.
Marcus. non eſt ita, Quinte: ac poti-
us ignoratio juris litigioſa eſt, quam ſci-
entia. ſed haec poſterius:nunc juris prin-
cipia videamus. igitur doctiſſimis viris
proficiſci placuit a lege: haud ſcio an rec-
te, ſi modo, ut iidem definiunt, Lex eſt
ratio ſumma, inſita in natura, quae jubet
ea, quae facienda ſunt, prohibetque con-
traria. eadem ratio cum eſt in hominis
mente confirmata et confecta, lex eſt. ita-
que arbitrantur, prudentiam eſſe legem,
cujus ea vis ſit, ut recte facere jubeat, ve-
tet delinquere: eamque rem illi Graeco
putant nomine, a ſuum cuique tribuendo
appellatam: ego noſtro a legendo: nam
ut illi aequitatis, ſic nos delectûs vim in
lege ponimus;et proprium tamen utrum-
que legis eſt. quod ſi ita recte dicitur, ut
mihi quidem plerumque videri ſolet: a le-
ge ducendum eſt juris exordium. ea eſt e-
nim naturae vis: ea mens ratioque pru-
dentis: ea juris atque injuriae regula. ſed

Digitized by Google

quoniam in populari ratione omnis no-
ſtra verſatur oratio, populariter interdum
loqui neceſſe erit, et eam legem, quae
ſcripto ſancit quod vult, aut jubendo, aut
vetando, ut vulgus, appellare. conſtitu-
endi vero juris ab illa ſumma lege capia-
mus exordium, quae ſeculis omnibus an-
te nata eſt, quam ſcripta lex ulla, aut quam
omnino civitas conſtituta. QUINTUS.
commodius vero, et ad rationem inſtituti
ſermonis ſapientius. MARCUS. viſne er-
go ipſius juris ortum a fonte repetamus?
quo invento, non erit dubium, quo ſint
haec referenda, quae quaerimus. QUIN-
TUS. ego vero ita faciendum eſſe cenſeo.
ATTICUS. me quoque adſcribito fratris
ſententiae. MARCUS. quoniam igitur e-
jus reipublicae, quam optimam eſſe docuit
in illis ſex libris Scipio, tenendus eſt no-
bis et ſervandus ſtatus, omneſque leges ac-
commodandae ad illud civitatis genus; ſe-
rendi etiam mores, nec ſcriptis omnia ſan-
cienda: repetam ſtirpem juris a natura,
qua duce eſt nobis omnis diſputatio expli-
canda. ATTICUS. rectiſſime: et quidem iſ-
7 ta duce errari nullo pacto poteſt. MAR-
CUS. daſne igitur hoc nobis, Pomponi,

Digitized by Google

(nam Quinti novi ſententiam) deorum immortalium vi, natura, ratione, poteſtate, mente, numine, ſive quod eſt aliud verbum, quo planius ſignificem quod volo, naturam omnem regi? nam ſi hoc non probas, ab eo nobis cauſa ordienda eſt potiſſimum. ATTICUS. do ſane, ſi poſtulas: etenim propter hunc concentum avium, ſtrepitumque fluminum, non vereor condiſcipulorum ne quis exaudiat. MARCUS. atqui cavendum eſt. ſolent enim, id quod virorum bonorum eſt, admodum iraſci. nec vero ferent, ſi audierint, te primum caput libri optimi prodidiſſe: in quo ſcripſit,

Nihil curare deum, nec ſui, nec alieni. ATTICUS. perge, quaeſo, nam id, quod tibi conceſſi, quorſum pertineat, exſpecto. MARCUS. non faciam longius: huc enim pertinet. animal hoc providum, ſagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis et conſilii, quem vocamus HOMINEM, praeclara quadam conditione generatum eſſe a ſummo Deo. ſolum eſt enim ex tot animantium generibus atque naturis, particeps rationis et cogitationis, cum caetera ſint omnia expertia.

Digitized by Google

quid eſt autem, non dicam in homine, ſed in omni caelo atque terra, ratione divinius? quae cum adolevit atque perfecta eſt, nominatur rite ſapientia. eſt igitur (quoniam nihil eſt ratione melius, eaque et in homine, et in deo) prima homini cum deo rationis ſocietas. inter quos autem ratio, inter eoſdem etiam recta ratio communis eſt. quae cum ſit lex, lege quoque conſociati homines cum diis putandi ſumus. inter quos porro eſt communio legis, inter eos communio juris eſt. quibus autem haec ſunt inter eos communia, et civitatis ejuſdem habendi ſunt. ſi vero iiſdem imperiis et poteſtatibus parent, multo etiam magis parent huic caeleſti deſcriptioni, mentique divinae et praepotenti deo. ut jam univerſus hic mundus, una civitas communis deorum atque hominum exiſtimanda: et quod in civitatibus ratione quadam, de qua dicetur idoneo loco, agnationibus familiarum diſtinguuntur ſtatus, id in rerum natura tanto eſt magnificentius, tantoque praeclarius, ut homines deorum agnatione et gente
8 teneantur. Nam cum de natura omni quaeritur, diſputari ſolet (et nimirum ita

ſunt, ut diſputantur) perpetuis curſibus, converſionibus caeleſtibus exſtitiſſe quandam maturitatem ſerendi generis humani; quod ſparſum in terras, atque ſatum, divino auctum ſit animorum munere: cumque alia, quibus cohaerent, homines e mortali genere ſumpſerint, quae fragilia eſſent et caduca; animum eſſe ingeneratum a deo. ex quo vere vel agnatio nobis cum caeleſtibus, vel genus, vel ſtirps appellari poteſt. itaque ex tot generibus nullum eſt animal, praeter hominem, quod habeat notitiam aliquam dei: ipſiſque in hominibus nulla gens eſt neque tam immanſueta, neque tam fera, quae non, etiam ſi ignoret qualem habere deum deceat, tamen habendum ſciat. ex quo efficitur illud, ut is agnoſcat Deum, qui, unde ortus ſit, quaſi recordetur, ac noſcat. jam vero virtus eadem in homine ac deo eſt, neque ullo alio ingenio praeterea. eſt autem virtus nihil aliud, quam in ſe perfecta, et ad ſummum perducta natura. eſt igitur homini cum deo ſimilitudo. quod cum ita ſit, quae tandem poteſt eſſe propior certiorve cognatio? itaque ad hominum commoditates et uſus tantam rerum

Digitized by Google

ubertatem natura largita eſt, ut ea, quae gignuntur, donata conſulto nobis, non fortuito nata videantur: nec ſolum ea, quae frugibus atque baccis terrae foetu profunduntur, ſed etiam pecudes: quod perſpicuum ſit, partim eſſe ad uſum hominum, partim ad fructum, partim ad veſcendum procreatas. artes vero innumerabiles repertae ſunt, docente natura: quam imitata ratio, res ad vitam neceſſa-
9 rias ſolerter conſecuta eſt. Ipſum autem hominem eadem natura non ſolum celeritate mentis ornavit, ſed etiam ſenſus, tanquam ſatellites, attribuit, ac nuntios: et rerum plurimarum obſcuras et neceſſarias intelligentias enudavit, quaſi fundamenta quaedam ſcientiae. figuramque corporis habilem et aptam ingenio humano dedit: nam cum caeteras animantes abjeciſſet ad paſtum, ſolum hominem erexit, ad caelique quaſi cognationis domiciliique priſtini conſpectum excitavit. tum ſpeciem ita formavit oris, ut in ea penitus reconditos mores effingeret: nam et oculi nimis arguti, quemadmodum animo affecti ſimus, loquuntur: et is, qui appellatur Vultus, qui nullo in animan-

Digitized by Google

te eſſe, praeter hominem, poteſt, indicat
mores: cujus vim Graeci norunt, nomen
omnino non habent. omitto opportuni-
tates habilitateſque reliqui corporis, mo-
derationem vocis, orationis vim, quae
conciliatrix eſt humanae maxime ſocieta-
tis. neque enim omnia ſunt hujus diſpu-
tationis ac temporis: et hunc locum ſatis,
ut mihi videtur, in iis libris, quos legiſtis,
expreſſit Scipio. nunc quoniam homi-
nem, quod principium reliquarum rerum
eſſe voluit, generavit et ornavit Deus,
perſpicuum ſit illud (ne omnia differan-
tur) ipſam per ſe naturam longius pro-
gredi: quae etiam nullo docente profecta
ab iis, quorum, ex prima et inchoata in-
telligentia, genera cognovit, confirmat
ipſa per ſe rationem et perficit. ATTI- 10
CUS. dii immortales, quam tu longe ju-
ris principia repetis! atque ita, ut ego
non modo ad illa non properem, quae
exſpectabam a te de jure civili, ſed facile
patiar te hunc diem vel totum in iſto ſer-
mone conſumere. ſunt enim haec majo-
ra, quae aliorum cauſa fortaſſe complec-
teris, quam ipſa illa, quorum haec cauſa
praeparantur. MARCUS. ſunt haec qui-

dem magna, quae nunc breviter attinguntur: ſed omnium, quae in hominum doctorum diſputatione verſantur, nihil eſt profecto praeſtabilius, quam plane intelligi nos ad juſtitiam eſſe natos, neque opinione, ſed natura conſtitutum eſſe jus. id jam patebit, ſi hominum inter ipſos ſocietatem conjunctionemque perſpexeris. nihil eſt enim unum uni tam ſimile, tam par, quam omnes inter noſmetipſos ſumus. quod ſi depravatio conſuetudinum, ſi opinionum varietas non imbecillitatem animorum torqueret, et flecteret quocumque coepiſſet: ſui nemo ipſe tam ſimilis eſſet, quam omnes ſunt omnium. itaque quaecumque eſt hominis definitio, una in omnes valet. quod argumenti ſatis eſt, nullam diſſimilitudinem eſſe in genere. quae ſi eſſet, non una omnes definitio contineret. etenim ratio, qua una praeſtamus belluis, per quam conjectura valemus, argumentamur, refellimus, diſſerimus, conficimus aliquid, concludimus, certe eſt communis; doctrina differens, diſcendi quidem facultate par. nam et ſenſibus eadem omnia comprehenduntur: et ea, quae movent ſenſus, itidem

Digitized by Google

movent omnium: quaeque in animis im-
primuntur, de quibus ante dixi, inchoa-
tae intelligentiae, ſimiliter in omnibus
imprimuntur: interpreſque eſt mentis o-
ratio, verbis diſcrepans, ſententiis con-
gruens. nec eſt quiſquam gentis ullius,
qui ducem nactus, ad virtutem pervenire
non poſſit. Nec ſolum in rectis, ſed 11
etiam in pravitatibus, inſignis eſt huma-
ni generis ſimilitudo. nam et voluptate
capiuntur omnes: quae etſi eſt illecebra
turpitudinis, tamen habet quiddam ſimi-
le naturalis boni. lenitate eſt enim et ſua-
vitate delectans; ſic ab errore mentis,
tanquam ſalutare aliquid, adſciſcitur. ſi-
milique inſcitia mors fugitur, quaſi diſſo-
lutio naturae: vita expetitur, quia nos,
in quo nati ſumus, continet: dolor in
maximis malis ducitur, cum ſua aſperita-
te, tum quod naturae interitus videtur ſe-
qui: propterque honeſtatis et gloriae ſi-
militudinem, beati, qui honorati ſunt,
videntur: miſeri autem, qui inglorii. mo-
leſtiae, laetitiae, cupiditates, timores,
ſimiliter omnium mentes pervagantur:
nec, ſi opiniones aliae ſunt apud alios, id-
circo, qui canem et felem, ut deos, co-

Digitized by Google

ſunt, non eadem ſuperſtitione, qua caeterae gentes, conflictantur. quae autem natio non comitatem, non benignitatem, non gratum animum et beneficii memorem diligit? quae ſuperbos, quae maleficos, quae crudeles, quae ingratos non adſpernatur, non odit? quibus ex rebus cum omne genus hominum ſociatum inter ſe eſſe intelligatur, illud extremum eſt, quod recte vivendi ratio meliores efficit. quae ſi approbatis, pergam ad reliqua: ſin quid requiritis, id explicemus prius. ATTICUS. nos vero nihil: ut pro utroque re-
12 ſpondeam. MARCUS. ſequitur igitur, ad participandum alium ab alio, communicandumque inter omnes, juſtos natura nos eſſe factos. atque hoc in omni hac diſputatione ſic intelligi volo, quod dicam naturam eſſe: tantam autem eſſe corruptelam malae conſuetudinis, ut ab ea tanquam igniculi extinguantur a natura dati, exorianturque et confirmentur vitia contraria. quod ſi, quo modo eſt natura, ſic judicio, homines 'humani' (ut ait poëta) 'nihil a ſe alienum putarent,' coleretur jus aeque ab omnibus. quibus enim ratio a natura data eſt, iiſdem etiam recta

Digitized by Google

ratio data eſt : ergo et lex, quae eſt recta
ratio in jubendo et vetando : ſi lex, jus
quoque. at omnibus ratio. jus igitur da-
tum eſt omnibus. recteque Socrates ex-
ſecrari eum ſolebat, qui primus utilitatem
a natura ſejunxiſſet. id enim querebatur
caput eſſe exitiorum omnium. unde eſt
illa Pythagorea vox * * * ex quo perſpi-
citur, cum hanc benevolentiam tam late
longeque diffuſam vir ſapiens in aliquem
pari virtute praeditum contulerit, tum il-
lud effici, quod quibuſdam incredibile vi-
deatur, ſit autem neceſſarium, ut nihilo
ſeſe plus, quam alterum diligat. quid enim
eſt, quod differat, cum ſint cuncta paria?
quod ſi intereſſe quippiam tantulum mo-
do potuerit, jam amicitiae nomen occi-
derit : cujus eſt ea vis, ut, ſimul atque ſi-
bi aliquid, quam alteri, maluerit, nulla
ſit. quae praemuniuntur omnia reliquo
ſermoni diſputationique noſtrae, quo fa-
cilius jus in natura eſſe poſitum, intelli-
gi poſſit. de quo cum perpauca dixero,
tum ad jus civile veniam, ex quo haec
omnis nata eſt oratio. QUINTUS. tu ve- 13
ro jam perpauca ſcilicet! ex iis enim, quae
dixiſti, Attico videtur, mihi quidem cer-

Digitized by Google

te, ex natura ortum eſſe jus. ATTICUS. an mihi aliter videri poſſit, cum haec jam perfecta ſint: primum, quaſi muneribus deorum nos eſſe inſtructos et ornatos: ſecundo autem, unam eſſe hominum inter ipſos vivendi parem communemque rationem: deinde omnes inter ſe naturali quadam indulgentia et benevolentia, tum etiam ſocietate juris contineri? quae cum vera eſſe, recte, ut arbitror, conceſſerimus; qui jam licet nobis a natura leges et jura ſejungere? MARCUS. recte dicis: et res ſic ſe habet. verum philoſophorum more, non veterum quidem illorum, ſed eorum, qui quaſi officinas inſtruxerunt ſapientiae; quae fuſe olim diſputabantur ac libere, ea nunc articulatim diſtinctéque dicuntur: nec enim ſatisfieri cenſent huic loco, qui nunc eſt in manibus, niſi ſeparatim hoc ipſum, naturae eſſe jus, diſputarint. ATTICUS. et ſcilicet tua libertas diſſerendi amiſſa eſt: aut tu is es, qui in diſputando non tuum judicium ſequare, ſed auctoritati aliorum pareas? MARCUS. non ſemper, Tite: ſed iter hujus ſermonis quod ſit, vides. ad reſpublicas firmandas, et ad ſtabiliendas vires, ſanan-

Digitized by Google

dos populos, omnis noſtra pergit oratio. quocirca vereor committere, ut non bene proviſa et diligenter explorata principia ponantur: nec tamen ut omnibus probentur, (nam id fieri non poteſt) ſed ut iis, qui omnia recta atque honeſta per ſe expetenda duxerunt, et aut nihil omnino in bonis numerandum, niſi quod per ſeipſum laudabile eſſet, aut certe nullum habendum magnum bonum, niſi quod vere laudari ſua ſponte poſſet. his omnibus (ſive in Academia vetere cum Speuſippo, Xenocrate, Polemone manſerunt: ſive Ariſtotelem et Theophraſtum, cum illis re congruentes, genere docendi paulum differentes, ſecuti ſunt: ſive, ut Zenoni viſum eſt, rebus non commutatis, immutaverunt vocabula: ſive etiam Ariſtonis difficilem atque arduam, ſed jam tamen fractam et convictam ſectam ſecuti ſunt, ut, virtutibus exceptis atque vitiis, caetera in ſumma aequalitate ponerent) his omnibus haec, quae dixi, probantur. ſibi autem indulgentes, et corpori deſervientes, atque omnia, quae ſequantur in vita, quaeque fugiant, voluptatibus et doloribus ponderantes, etiam ſi vera dicant,

Digitized by Google

(nihil enim opus eſt hoc loco litibus) in
hortulis ſuis jubeamus dicere, atque etiam
ab omni ſocietate reipublicae, cujus par-
tem nec norunt ullam, nec unquam noſſe
voluerunt, pauliſper faceſſant, rogemus.
perturbatricem autem harum omnium re-
rum Academiam, hanc ab Arceſila et Car-
neade recentem, exoremus, ut ſileat. nam
ſi invaſerit in haec, quae ſatis ſcitè nobis
inſtructa et compoſita videntur, nimias
edet ruinas. quam quidem ego placare
14 cupio, ſubmovere non audeo. * * * Nam
et in iis ſine illius ſuffimentis expiati ſu-
mus. at vero ſcelerum in homines atque
impietatum nulla expiatio eſt. itaque poe-
nas luunt, non tam judiciis, (quae quon-
dam nuſquam erant, hodie multifariam
nulla ſunt; ubi ſunt tamen, perſaepe fal-
ſa ſunt) quam conſcientia: ut eos agi-
tent inſectenturque furiae, non ardenti-
bus taedis, ſicut in fabulis, ſed angore
conſcientiae, fraudiſque cruciatu. quod
ſi homines ab injuria, poena, non natu-
ra arcere deberet, quaenam ſollicitudo
vexaret impios, ſublato ſuppliciorum me-
tu? quorum tamen nemo tam audax un-
quam fuit, quin aut abnueret a ſe commiſ-

Digitized by Google

ſum eſſe facinus, aut juſti ſui doloris cauſam aliquam fingeret, defenſionemque facinoris a naturae jure aliquo quaereret. quae ſi appellare audent impii, quo tandem ſtudio colentur a bonis? quod ſi poena, ſi metus ſupplicii, non ipſa turpitudo, deterret ab injurioſa facinoroſaque vita: nemo eſt injuſtus; at incauti potius habendi ſunt, improbi. tum autem qui non ipſo honeſto movemur, ut boni viri ſimus, ſed utilitate aliqua atque fructu, callidi ſumus, non boni. nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet niſi teſtem et judicem? quid in deſerto loco nactus, quem multo auro ſpoliare poſſit, imbecillum atque ſolum? noſter quidem hic natura juſtus vir ac bonus, etiam colloquetur, juvabit, in viam deducet: is vero, qui nihil alterius cauſa facit, et metitur ſuis commodis omnia, videtis, credo, quid ſit acturus. quod ſi negabit ſe illi vitam erepturum, et aurum ablaturum, nunquam ob eam cauſam negabit, quod id natura turpe judicet; ſed quod metuat, ne emanet, id eſt, ne malum habeat. ô rem dignam, in qua non modo docti, verum etiam agreſtes erubeſcant!
Jam 15

Digitized by Google

vero illud ſtultiſſimum, exiſtimare omnia juſta eſſe, quae ſcita ſint in populorum inſtitutis, aut legibus. etiamne, ſi quae leges ſint tyrannorum? ſi triginta illi Athenis leges imponere voluiſſent, aut, ſi omnes Athenienſes delectarentur tyrannicis legibus, num idcirco hae leges juſtae haberentur? nihilo, credo, magis illa, quam interrex noſter tulit, ut dictator quem vellet civium, indicta cauſa, impune poſſet occidere. eſt enim unum jus, quo devincta eſt hominum ſocietas, et quod lex conſtituit una: quae lex eſt recta ratio imperandi atque prohibendi: quam qui ignorat, is eſt injuſtus, ſive eſt illa ſcripta uſpiam, ſive nuſquam. quod ſi juſtitia eſt obtemperatio ſcriptis legibus inſtitutiſque populorum, et ſi, ut iidem dicunt, utilitate omnia metienda ſunt: negliget leges, eaſque perrumpet, ſi poterit, is, qui ſibi eam rem fructuoſam putabit fore. ita fit ut nulla ſit omnino juſtitia; ſi neque naturâ eſt, et ea, quae propter utilitatem conſtituitur, utilitate alia convellitur. atqui, ſi natura confirmatura jus non erit, virtutes omnes tollantur. ubi enim liberalitas, ubi patriae caritas, ubi pietas, ubi

aut bene merendi de altero, aut referen-
dae gratiae voluntas poterit exſiſtere?
nam haec naſcuntur ex eo, quod natura
propenſi ſumus ad diligendos homines:
quod fundamentum juris eſt. neque ſo-
lum in homines obſequia, ſed etiam in de-
os caeremoniae religioneſque tolluntur:
quas non metu, ſed ea conjunctione, quae
eſt homini cum deo, conſervandas puto.
Quod ſi populorum juſſis, ſi principum 16
decretis, ſi ſententiis judicum, jura con-
ſtituerentur; jus eſſet latrocinari: jus,
adulterare: jus, teſtamenta falſa ſuppo-
nere, ſi haec ſuffragiis, aut ſcitis multitu-
dinis probarentur. quae ſi tanta poteſtas
eſt ſtultorum ſententiis atque juſſis, ut e-
orum ſuffragiis rerum natura vertatur:
cur non ſanciunt, ut, quae mala pernicio-
ſaque ſunt, habeantur pro bonis ac ſalu-
taribus? aut cur, cum jus ex injuria lex
facere poſſit, bonum eadem facere non
poſſit ex malo? atqui nos legem bonam a
mala, nulla alia niſi naturae norma divi-
dere poſſumus. nec ſolum jus et injuria
a natura dijudicantur, ſed omnino omnia
honeſta ac turpia. nam et communis in-
telligentia nobis notas res efficit, eaſque

Digitized by Google

in animis noſtris inchoavit, ut honeſta in virtute ponantur, in vitiis turpia. haec autem in opinione exiſtimare, non in natura poſita, dementis eſt. nam nec arboris, nec equi virtus quae dicitur, (in quo abutimur nomine) in opinione ſita eſt, ſed in natura. quod ſi ita eſt; honeſta quoque et turpia natura dijudicanda ſunt. nam ſi opinione univerſa virtus, eadem ejus etiam partes probarentur. quis igitur prudentem, et, ut ita dicam, catum, non ex ipſius habitu, ſed ex aliqua re externa judicet? eſt enim virtus perfecta ratio: quod certe in natura eſt.

17 igitur omnis honeſtas eodem modo. Nam ut vera et falſa, ut conſequentia et contraria, ſua ſponte, non aliena judicantur: ſic conſtans et perpetua ratio vitae, quae eſt virtus, itemque inconſtantia, quod eſt vitium, ſua natura probatur. nos ingenia juvenum, non item ad ingenia; natura virtutes et vitia, quae exſiſtunt ab ingeniis, judicabuntur? an ea non aliter? honeſta et turpia non ad naturam referri neceſſe erit? quod laudabile bonum eſt, in ſe habeat quod laudetur neceſſe eſt. ipſum enim bonum, non eſt opinionibus,

Digitized by Google

ſed natura. nam ni ita eſſet, beati quoque
opinione eſſent: quo quid dici poteſt ſtul-
tius? quare cum et bonum, et malum na-
tura judicetur, et ea ſint principia natu-
rae: certe honeſta quoque et turpia ſimi-
li ratione dijudicanda, et ad naturam re-
ferenda ſunt. ſed perturbat nos opinio-
num varietas, hominumque diſſenſio: et
quia non idem contingit in ſenſibus, hos
natura certos putamus: illa, quae aliis ſic,
aliis ſecus, nec iiſdem ſemper uno modo
videntur, ficta eſſe ducimus. quod eſt lon-
ge aliter. nam ſenſus noſtros non parens,
non nutrix, non magiſter, non poëta,
non ſcena depravat, non multitudinis
conſenſus abducit a vero. animis omnes
tenduntur inſidiae, vel ab iis, quos modo
enumeravi, qui teneros et rudes cum ac-
ceperunt, inficiunt, et flectunt, ut volunt:
vel ab ea, quae penitus in omni ſenſu im-
plicata inſidet, imitatrix boni, voluptas,
malorum autem mater omnium; cujus
blanditiis corrupti, quae natura bona
ſunt, quia dulcedine hac et ſcabie carent,
non cernimus ſatis. Sequitur (ut con- 18
cluſa mihi jam haec ſit omnis ratio) id
quod ante oculos ex iis eſt, quae dicta

Digitized by Google

ſunt, et jus, et omne honeſtum ſua ſponte eſſe expetendum. etenim omnes viri boni ipſam aequitatem et jus ipſum amant; nec eſt viri boni, errare, et diligere quod per ſe non ſit diligendum. per ſe igitur jus eſt expetendum et colendum. quod ſi jus eſt: etiam juſtitia. ſic in ea reliquae quoque virtutes per ſe colendae ſunt. quid liberalitas? gratuitane eſt, an mercenaria? ſi ſine praemio benigna eſt, gratuita: ſi cum mercede, conducta: nec eſt dubium, quin is, qui liberalis benignuſve dicitur, officium, non fructum ſequatur. ergo item juſtitia nihil expetit praemii, nihil pretii. per ſe igitur expetitur. eademque omnium virtutum cauſa, atque ſententia eſt. atque etiam ſi emolumentis, non ſua ſponte virtus expenditur, una erit virtus, quae malitia rectiſſime dicetur. ut enim quiſque maxime ad ſuum commodum refert quaecumque agit, ita minime eſt vir bonus; ut,qui virtutem praemio metiuntur, nullam virtutem, niſi malitiam putent. ubi enim beneficus, ſi nemo alterius cauſa benigne facit? ubi gratus, ſi non eum ipſum, cui referunt gratiam, cernunt

Digitized by Google

grati? ubi illa ſancta amicitia, ſi non ip-
ſe amicus per ſe amatur toto pectore,
ut dicitur? qui etiam deſerendus et ab-
jiciendus eſt, deſperatis emolumentis et
fructibus: quo quid poteſt dici imma-
nius? quod ſi amicitia per ſe colenda eſt,
ſocietas quoque hominum, et aequalitas,
et juſtitia, per ſe expetenda. quod ni ita
eſt, omnino juſtitia nulla eſt. id enim in-
juſtiſſimum ipſum eſt, juſtitiae mercedem
quaerere. Quid vero de modeſtia, quid 19
de temperantia, quid de continentia,
quid de verecundia, pudore, pudiciti-
aque dicemus? infamiaene metu non eſ-
ſe petulantes: an legum et judiciorum?
innocentes ergo et verecundi ſunt, ut
bene audiant? et ut rumorem bonum col-
ligant, erubeſcunt, et pudet impudica
loqui? ac me nimirum iſtorum philoſo-
phorum pudet, qui nullum vitium vita-
re, niſi judicio ipſo notatum, putant.
quid enim? poſſumus eos, qui a ſtupro
arcentur infamiae metu, pudicos dicere,
cum ipſa infamia propter rei turpitudi-
nem conſequatur? nam quid aut laudari
rite, aut vituperari poteſt, ſi ab ejus natu-
ra receſſeris, quod aut laudandum, aut

Digitized by Google

vituperandum putes? an corporis pravitates, ſi erunt perinſignes, habebunt aliquid offenſionis: animi deformitas non habebit? cujus turpitudo ex ipſis vitiis facillime percipi poteſt. quid enim foedius avaritia, quid immanius libidine, quid contemptius timiditate, quid abjectius tarditate et ſtultitia dici poteſt? quid ergo? eos, qui ſingulis vitiis excellunt, aut etiam pluribus; propter damna, aut detrimenta, aut cruciatus aliquos, miſeros eſſe dicimus, an propter vim turpitudinemque vitiorum? quod item ad contrariam laudem in virtute dici poteſt. poſtremo, ſi propter alias res virtus expetitur, melius eſſe aliquid, quam virtutem, neceſſe eſt. pecuniamne igitur? an honores? an formam? an valetudinem? quae et, cum adſunt, perparva ſunt; et, quam diu affutura ſint, certum ſciri nullo modo poteſt. an (quod turpiſſimum dictu eſt) voluptatem? at in ea quidem ſpernenda et repudianda, virtus vel maxime cernitur. videtiſne, quanta ſeries rerum ſententiarumque ſit: atque ut ex alio alia nectantur? quin labebar longius, niſi me retinuiſſem.

20 QUINTUS. quo tandem?

libenter enim, frater, ad iſtam orationem tecum prolaberer. MARCUS. ad finem bonorum, quo referuntur, et cujus apiſcendi cauſa ſunt facienda omnia: controverſam rem, et plenam diſſenſionis inter doctiſſimos, ſed aliquando tamen judicandam. ATTICUS. quî iſtud fieri poteſt, L. Gellio mortuo? MARCUS. quid tandem id ad rem? ATTICUS. quia me Athenis audire ex Phaedro meo memini, Gellium, familiarem tuum, cum pro conſule ex praetura in Graeciam veniſſet, Athenis philoſophos, qui tum erant, in locum unum convocaſſe, ipſiſque magnopere auctorem fuiſſe, ut aliquando controverſiarum aliquem facerent modum. quod ſi eſſent eo animo, ut nollent aetatem in litibus conterere, poſſe rem convenire: et ſimul operam ſuam illis eſſe pollicitum, ſi poſſet inter eos aliquid convenire. MARCUS. joculare iſtud quidem, Pomponi, et a multis ſaepe deriſum: ſed ego plane vellem me arbitrum inter antiquam Academiam et Zenonem datum. ATTICUS. quo tandem iſtuc modo? MARCUS. quia de re una ſolum diſſident, de caeteris mirifice congruunt. ATTI-

cus. ain' tandem? unane eſt ſolum diſ-
ſenſio? Marcus. quae quidem ad rem
pertineat, una: quippe cum antiqui om-
nes, quod ſecundum naturam eſſet, quo
juvaremur in vita, bonum eſſe decreve-
rint: hic, niſi quod honeſtum eſſet, nihil
putarit bonum. Atticus. perparvam
vero controverſiam dicis, ac non eam,
quae dirimat omnia? Marcus. probe
quidem ſentis, ſi re, ac non verbis diſſide-
21 rent. Atticus. ergo aſſentiris An-
tiocho familiari meo, (magiſtro enim non
audeo dicere) quocum vixi, et qui me ex
noſtris paene convellit hortulis, dedux-
itque in Academiam perpauculis paſſibus.
Marcus. vir iſte fuit ille quidem pru-
dens et acutus, et in ſuo genere perfectus,
mihique, ut ſcis, familiaris: cui tamen e-
go aſſentiar in omnibus, necne, mox vi-
dero: hoc dico, controverſiam totam iſ-
tam poſſe ſedari. Atticus. qui iſtud
tandem vides? Marcus. quia, ſi, ut Chi-
us Ariſto dixit, ſolum bonum eſſe diceret,
quod honeſtum eſſet, malumque, quod
turpe; caeteras res omnes plane pares,
ac ne minimum quidem, utrum adeſſent,
an abeſſent, intereſſe: valde a Xenocrate

Digitized by Google

et Ariſtotele, et ab illa Platonis familia diſcreparet, eſſetque inter eos de re maxima, et de omni vivendi ratione diſſenſio. nunc vero cum decus, quod antiqui ſummum bonum eſſe dixerunt, hic ſolum bonum dicat: item dedecus, quod illi ſummum malum, hic ſolum: divitias, valetudinem, pulchritudinem, commodas res appellet, non bonas: paupertatem, debilitatem, dolorem, incommodas, non malas: ſentit idem, quod Xenocrates, quod Ariſtoteles; loquitur alio modo. ex hac autem non rerum, ſed verborum diſcordia, controverſia nata eſt de finibus: in qua quoniam uſucapionem XII tabulae inter quinque pedes eſſe voluerunt, depaſci veterem poſſeſſionem Academiae ab hoc acuto homine non ſinemus; nec Mamilia lege ſinguli, ſed ex iis tres arbitri fines regemus. QUINTUS. quamnam igitur ſententiam dicimus? MARCUS. requiri placere terminos, quos Socrates pegerit: iiſque parere. QUINTUS. praeclare, frater, jam nunc a te verba uſurpantur civilis juris et legum: quo de genere exſpecto diſputationem tuam. nam iſta quidem magna dijudica-

Digitized by Google

tio eſt, ut ex te ipſo ſaepe cognovi. ſed
certe res ita ſe habent, ut ex natura vive-
re, ſummum bonum ſit, id eſt, vita modi-
ca, et apta virtute perfrui: aut naturam
ſequi, et ejus quaſi lege vivere, id eſt, ni-
hil, quantum in ipſo ſit, praetermittere,
quo minus ea, quae natura poſtulet, con-
ſequatur, quod inter haec velit virtute
tanquam lege vivere. quapropter hoc di-
judicari neſcio an unquam, ſed hoc ſer-
mone certe non poteſt, ſi quidem id, quod
22 ſuſcepimus, perfecturi ſimus. ATTI-
CUS. at ego huc declinabam nec invitus.
QUINTUS. licebit alias: nunc id aga-
mus, quod coepimus, cum praeſertim ad
id nihil pertineat haec de ſummo malo
bonoque diſſenſio. MARCUS. pruden-
tiſſime, Quinte, dicis: nam quae a me
adhuc dicta ſunt, *** QUINTUS. nec
Lycurgi leges, nec Solonis, neque Cha-
rondae, neque Zaleuci, nec noſtras XII
tabulas, nec plebiſcita deſidero: ſed te
exiſtimo cum populis, tum etiam ſingulis
hodierno ſermone leges vivendi et diſci-
plinam daturum. MARCUS. eſt hujus
vero diſputationis, Quinte, proprium id,
quod exſpectas: atque utinam eſſet etiam

Digitized by Google

facultatis meae! ſed profecto ita ſe res habet, ut, quoniam vitiorum emendatricem, legem eſſe oportet, commendatricemque virtutum, ab ea vivendi doctrina ducatur. ita ſit, ut mater omnium bonarum artium ſapientia ſit: a cujus amore Graeco verbo philoſophia nomen invenit: qua nihil a diis immortalibus uberius, nihil florentius, nihil praeſtabilius hominum vitae datum eſt. haec enim una nos cum caeteras res omnes, tum, quod eſt difficillimum, docuit, ut noſmetipſos noſceremus: cujus praecepti tanta vis, tanta ſententia eſt, ut ea non homini cuipiam, ſed Delphico deo tribueretur. nam qui ſe ipſe norit, primum aliquid ſentiet ſe habere divinum, ingeniumque in ſe ſuum, ſicut ſimulacrum aliquod, dedicatum putabit; tantoque munere deorum ſemper dignum aliquid et faciet, et ſentiet: et, cum ſe ipſe perſpexerit, totumque tentarit, intelliget, quemadmodum a natura ſubornatus in vitam venerit, quantaque inſtrumenta habeat ad obtinendam adipiſcendamque ſapientiam: quoniam principio rerum omnium quaſi adumbratas intelligentias animo ac

Digitized by Google

mente conceperit: quibus illuſtratus, ſa-
pientia duce, bonum virum, et ob eam ip-
23 ſam cauſam cernat ſe beatum fore. Nam
cum animus, cognitis perceptiſque virtu-
tibus, a corporis obſequio indulgentia-
que diſceſſerit, voluptatemque, ſicut la-
bem aliquam decoris, oppreſſerit, om-
nemque mortis doloriſque timorem ef-
fugerit, ſocietatemque caritatis coierit
cum ſuis, omneſque natura conjunctos,
ſuos duxerit, cultumque deorum, et pu-
ram religionem ſuſceperit, et exacuerit il-
lam, ut oculorum, ſic ingenii aciem, ad
bona deligenda, et rejicienda contraria:
quae virtus ex providendo eſt appellata
prudentia: quid eo dici, aut excogitari
poterit beatius? idemque cum caelum,
terras, maria, rerumque omnium natu-
ram perſpexerit, eaque unde generata,
quò recurrant, quando, quo modo obitu-
ra, quid in iis mortale et caducum, quid
divinum aeternumque ſit, viderit, ipſum-
que ea moderantem et regentem paene
prehenderit, ſeſeque non unis circumda-
tum moenibus, popularem alicujus defi-
niti loci, ſed civem totius mundi, quaſi
unius urbis, agnoverit: in hac ille magni-

Digitized by Google

ficentia rerum, atque in hoc conſpectu et cognitione naturae, dii immortales! quàm ipſe ſe noſcet; quod Apollo praecepit Pythius? quàm contemnet, quàm deſpiciet, quàm pro nihilo putabit ea, quae vulgo ducuntur ampliſſima? Atque 24
haec omnia, quaſi ſepimento aliquo, vallabit diſſerendi ratione, veri et falſi judicandi ſcientia, et arte quadam intelligendi, quid quamque rem ſequatur, et quid ſit cuique contrarium. cumque ſe ad civilem ſocietatem natum ſenſerit, non ſolum illa ſubtili diſputatione ſibi utendum putabit, ſed etiam fuſa latius perpetua oratione, qua regat populos, qua ſtabiliat leges, qua caſtiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros viros: qua praecepta ſalutis et laudes apte ad perſuadendum edat ſuis civibus: qua hortari ad decus, revocare a flagitio, conſolari poſſit afflictos: factaque et conſulta fortium et ſapientum, cum improborum ignominia, ſempiternis monumentis prodere. quae cum tot res tantaeque ſint, quae ineſſe in homine perſpiciantur ab iis, qui ſe ipſi velint noſſe, earum parens eſt, educatrixque ſapientia.

Digitized by Google

Atticus. laudata quidem a te graviter et vere. ſed quorſus hoc pertinet? Marcus. primum ad ea, Pomponi, de quibus acturi jam ſumus; quae tanta eſſe volumus: non enim erunt, niſi ea fuerint, unde illa manant, ampliſſima. deinde facio et libenter, et, ut ſpero, recte, quod eam, cujus ſtudio teneor, quaeque me eum, quicumque ſum, effecit, non poſſum ſilentio praeterire. Atticus. vero facis et merito, et ipſe: fuitque id, ut dicis, in hoc ſermone faciendum.

Digitized by Google

DE LEGIBUS

LIBER SECUNDUS.

ATTICUS. ſed viſne, quoniam et ſatis jam ambulatum eſt, et tibi aliud dicendi initium ſumendum eſt, locum mutemus, et in inſula, quae eſt in Fibreno, (nam opinor illi alteri flumini nomen eſſe) ſermoni reliquo demus operam, ſedentes? MARCUS. ſane quidem. nam illo loco libentiſſime ſoleo uti, ſive quid mecum ipſe cogito, ſive aut ſcribo, aut lego. ATTICUS. equidem qui nunc primum huc venerim, ſatiari non queo: magnificaſque villas, et pavimenta marmorea, et laqueata tecta contemno. ductus vero aquarum, quos iſti Nilos et Euripos vocant, quis non cum haec videat, irriſerit? itaque, ut tu paulo ante de lege et de jure diſſerens, ad naturam referebas omnia, ſic in his ipſis rebus, quae ad requietem animi delectationemque quae-

Digitized by Google

runtur, natura dominatur. quare antea mirabar, (nihil enim his in locis niſi ſaxa et montes cogitabam: idque ut facerem, et orationibus inducebar tuis, et verſibus) ſed mirabar, ut dixi, te tam valde hoc loco delectari. nunc contra miror, te, cum Roma abſis, uſquam potius eſſe. MARCUS. ego vero, cum licet plures dies abeſſe, praeſertim hoc tempore anni, et amoenitatem hanc et ſalubritatem ſequor; raro autem licet. ſed nimirum me alia quoque cauſa delectat, quae te non attingit ita. ATTICUS. quae tandem iſta cauſa eſt? MARCUS. quia, ſi verum dicimus, haec eſt mea, et hujus fratris mei germana patria: hinc enim orti ſtirpe antiquiſſima: hîc ſacra, hîc genus, hîc majorum multa veſtigia. quid plura? hanc vides villam, ut nunc quidem eſt, lautius aedificatam patris noſtri ſtudio; qui cum eſſet infirma valetudine, hîc fere aetatem egit in literis. ſed hoc ipſo in loco cum avus viveret, et antiquo more parva eſſet villa, ut illa Curiana in Sabinis, me ſcito eſſe natum. quare ineſt neſcio quid, et latet in animo ac ſenſu meo, quo me plus hic locus fortaſſe delectet: ſiquidem

Digitized by Google

etiam ille ſapientiſſimus vir, Ithacam ut videret, immortalitatem ſcribitur repudiaſſe. ATTICUS. ego vero tibi iſtam 2
juſtam cauſam puto, cur huc libentius venias, atque hunc locum diligas. quin ipſe, vere dicam, ſum illi villae amicior modo factus, atque huic omni ſolo, in quo tu ortus et procreatus es. movemur enim neſcio quo pacto locis ipſis, in quibus eorum, quos diligimus, aut admiramur, adſunt veſtigia. me quidem ipſae illae noſtrae Athenae non tam operibus magnificis exquiſitiſque antiquorum artibus delectant, quam recordatione ſummorum virorum, ubi quiſque habitare, ubi ſedere, ubi diſputare ſit ſolitus; ſtudioſeque eorum etiam ſepulcra contemplor. quare iſtum, ubi tu es natus, plus amabo poſthac locum. MARCUS. gaudeo igitur, me incunabula paene mea tibi oſtendiſſe. ATTICUS. equidem me cognoſſe admodum gaudeo. ſed illud tamen quale eſt, quod paulo ante dixiſti; hunc locum (idem ego te accipio dicere Arpinum) germanam patriam eſſe veſtram? numquid duas habetis patrias? an eſt illa una patria communis? niſi forte ſapienti illi Catoni fuit

Digitized by Google

patria non Roma, ſed Tuſculum. MAR-
CUS. ego mehercule et illi, et omnibus
municipibus duas eſſe cenſeo patrias: u-
nam naturae, alteram civitatis: ut ille
Cato, cum eſſet Tuſculi natus, in popu-
li Romani civitatem ſuſceptus eſt. itaque,
cum ortu Tuſculanus eſſet, civitate Ro-
manus, habuit alteram loci patriam, alte-
ram juris: ut veſtri Attici, priuſquam
Theſeus eoſdem migrare ex agris, et in
aſtu, quod appellatur, omnes ſe conferre
juſſit, et Sunii erant iidem et Attici: ſic
nos et eam patriam ducimus, ubi nati; et
illam, qua excepti ſumus. ſed neceſſe eſt,
caritate eam praeſtare in qua reipublicae
nomen et univerſae civitatis eſt: pro quà
mori, et cui nos totos dedere, et in qua
noſtra omnia ponere, et quaſi conſecrare
debemus. dulcis autem non multo ſecus
eſt ea, quae genuit, quam illa, quae exce-
pit. itaque ego hanc meam eſſe patriam
prorſus nunquam negabo, dum illa ſit ma-
3 jor, et haec in ea contineatur. ATTI-
CUS. recte igitur Magnus ille noſter, me
audiente, poſuit in judicio, cum pro Bal-
bo tecum ſimul diceret, rempublicam no-
ſtram juſtiſſimas huic municipio gratias

Digitized by Google

agere poſſe, quod ex eo duo ſui conſervatores exſtitiſſent: ut jam videar adduci, hanc quoque, quae te procreavit, eſſe patriam tuam. ſed ventum in inſulam eſt. hac vero nihil eſt amoenius. etenim hoc quaſi roſtro finditur Fibrenus, et diviſus aequaliter in duas partes latera haec alluit, rapideque dilapſus cito in unum confluit, et tantum complectitur, quod ſatis ſit modicae palaeſtrae loci. quo effecto, tanquam id habuerit operis ac muneris, ut hanc nobis efficeret ſedem ad diſputandum, ſtatim praecipitat in Lirem, et, quaſi in familiam patriciam venerit, amittit nomen obſcurius, Liremque multo gelidiorem facit. nec enim ullum hoc frigidius flumen attigi, cum ad multa acceſſerim, ut vix pede tentare id poſſim: quod in Phaedro Platonis facit Socrates. MARCUS. eſt vero ita: ſed tamen huic amoenitati, quemadmodum ex Quinto ſaepe audio, Thyamis Epirotes tuus ille nihil, opinor, conceſſerit. QUINTUS. eſt ita, ut dicis: cave enim putes Attici noſtri Amaltheo plataniſque illis quidquam eſſe praeclarius. ſed, ſi videtur, conſidamus hîc in umbra, atque ad eam partem ſer-
Digitized by Google

monis, ex qua egreſſi ſumus, revertamur.
MARCUS. praeclare exigis, Quinte. at
ego effugiſſe arbitrabar: et tibi horum ni-
hil deberi poteſt. QUINTUS. ordire igi-
tur: nam hunc tibi totum dicamus diem.
MARCUS.

A Jove Muſarum primordia,

ſicut in Arati carmine orſi ſumus. QUIN-
TUS. quorſum iſtuc? MARCUS. quia
nunc itidem ab eodem, et a caeteris diis
immortalibus ſunt nobis agendi capien-
da primordia. QUINTUS. optime vero,
4 frater: et fieri ſic decet. MARCUS. vi-
deamus igitur rurſus, priuſquam aggre-
diamur ad leges ſingulas, vim naturam-
que legis, ne, cum referenda ſint ad eam
nobis omnia, labamur interdum errore
ſermonis, ignoremuſque vim ſermonis e-
jus, quo jura nobis definienda ſint. QUIN-
TUS. ſane quidem, hercule: et eſt iſta recta
docendi via. MARCUS. hanc igitur video
ſapientiſſimorum fuiſſe ſententiam, legem
neque hominum ingeniis excogitatam,
nec ſcitum aliquod eſſe populorum, ſed ae-
ternum quiddam, quod univerſum mun-
dum regeret, imperandi, prohibendique
ſapientia. ita principem legem illam et

Digitized by Google

ultimam, mentem eſſe dicebant, omnia ratione aut cogentis, aut vetantis dei: ex qua illa lex, quam dii humano generi dederunt, recte eſt laudata. eſt enim ratio, menſque ſapientis, ad jubendum, et ad deterrendum idonea. QUINTUS. aliquoties jam iſte locus a te tactus eſt: ſed ante quam ad populares leges venias, vim iſtius caeleſtis legis explana, ſi placet: ne aeſtus nos conſuetudinis abſorbeat, et ad ſermonis morem uſitati trahat. MARCUS. a parvis enim, Quinte, didicimus, SI IN JUS VOCAT, atque ejuſmodi alias, leges nominare. ſed vero intelligi ſic oportet, et haec, et alia juſſa ac vetita populorum, vim non habere ad recte facta vocandi, et a peccatis avocandi: quae vis non modo ſenior eſt, quam aetas populorum et civitatum, ſed aequalis illius, caelum atque terras tuentis et regentis dei. neque enim eſſe mens divina ſine ratione poteſt, nec ratio divina non hanc vim in rectis praviſque ſanciendis habere: nec, quia nuſquam erat ſcriptum, ut contra omnes hoſtium copias in ponte unus aſſiſteret, a tergoque pontem interſcindi juberet, idcirco minus Coclitem illum rem

Digitized by Google

geſſiſſe tantam, fortitudinis lege atque imperio putabimus: nec, ſi regnante Tarquinio nulla erat Romae ſcripta lex de ſtupris, idcirco non contra illam legem ſempiternam Sex. Tarquinius vim Lucretiae, Tricipitini filiae, attulit. erat enim ratio profecta a rerum natura, et ad recte faciendum impellens, et a delicto avocans: quae non tum denique incipit lex eſſe, cum ſcripta eſt, ſed tum, cum orta eſt: orta autem ſimul eſt cum mente divina. quamobrem lex vera atque princeps, apta ad jubendum, et ad vetandum, ratio eſt
5 recta ſummi Jovis. QUINTUS. aſſentior, frater, ut quod eſt rectum, verum quoque ſit, neque cum literis, quibus ſcita ſcribuntur, aut oriatur, aut occidat. MARCUS. ergo ut illa divina mens, ſumma lex eſt; item cum in homine eſt perfecto, et in mente ſapientis. quae ſunt autem varie, et ad tempus deſcripta populi, favore magis, quam re, legum nomen tenent. omnem enim legem, quae quidem recte lex appellari poſſit, eſſe laudabilem, quibuſdam talibus argumentis docent. conſtat profecto ad ſalutem civium, civitatumque incolumitatem, vitam-

que hominum quietam et beatam, conditas eſſe leges: eoſque, qui primum ejuſmodi ſcita ſanxerint, populis oſtendiſſe, ea ſe ſcripturos atque laturos, quibus illa adſcriptis ſuſceptiſque, honeſte beateque viverent: quaeque ita compoſita ſanctaque eſſent, eas leges videlicet nominarunt. ex quo intelligi par eſt, eos, qui perniciosa et injuſta populis juſſa deſcripſerint, cum contra fecerint, quam polliciti profeſſique ſint, quidvis potius tuliſſe, quam leges: ut perſpicuum eſſe poſſit, in ipſo nomine legis interpretando ineſſe vim et ſententiam juſti, et juris legendi. quaero igitur a te, Quinte, ſicut illi ſolent; quo ſi civitas careat, ob eam ipſam cauſam, quod eo careat, pro nihilo habenda ſit, id eſtne numerandum in bonis? QUINTUS. ac maximis quidem. MARCUS. lege autem carens civitas, anne ob ipſum habenda nullo loco? QUINTUS. dici aliter non poteſt. MARCUS. neceſſe eſt igitur, legem haberi in rebus optimis. QUINTUS. prorſus aſſentior. MARCUS. quid, quod multa pernicioſe, multa peſtifere ſciſcuntur in populis, quae non magis legis nomen attingunt, quam

ſi latrones aliqua conſeſſu ſuo ſanxerint?
nam neque medicorum praecepta dici ve-
re poſſent, ſi quae inſcii imperitique pro
ſalutaribus mortifera conſcripſerint: ne-
que in populo lex, cuicuimodi fuerit illa,
etiam ſi pernicioſum aliquid populus ac-
ceperit. ergo eſt lex juſtorum injuſtorum-
que diſtinctio, ad illam antiquiſſimam, et
rerum omnium principem expreſſa natu-
ram, ad quam leges hominum diriguntur,
quae ſupplicio improbos afficiunt, defen-
6 dunt ac tuentur bonos. QUINTUS.
praeclare intelligo: nec vero jam aliam
eſſe ullam legem puto non modo haben-
dam, ſed ne appellandam quidem. MAR-
CUS. igitur tu Titias et Apuleias leges
nullas putas? QUINTUS. ego vero ne
Livias quidem. MARCUS. et recte, quae
praeſertim uno verſiculo ſenatus, puncto
temporis, ſublatae ſint: lex autem illa,
cujus vim explicavi, neque tolli, neque
abrogari poteſt. QUINTUS. eas tu igi-
tur leges rogabis videlicet, quae nunquam
abrogentur? MARCUS. certe, ſi modo
acceptae a vobis duobus erunt. ſed, ut
vir doctiſſimus fecit Plato, atque idem
graviſſimus philoſophorum omnium, qui

Digitized by Google

princeps de republica conſcripſit, idem-
que ſeparatim de legibus ejus, id mihi
credo eſſe faciendum; ut priuſquam ip-
ſam legem recitem, de ejus legis laude di-
cam. quod idem et Zaleucum, et Cha-
rondam feciſſe video; cum quidem illi
non ſtudii et delectationis, ſed reipubli-
cae cauſa leges civitatibus ſuis ſcripſerint.
quos imitatus Plato, videlicet hoc quo-
que legis putavit eſſe, perſuadere aliquid,
non omnia vi ac minis cogere. QUIN-
TUS. quid, quod Zaleucum iſtum negat
ullum fuiſſe Timaeus? MARCUS. at The-
ophraſtus auctor haud deterior, mea qui-
dem ſententia; meliorem multi nominant:
commemorant vero ipſius cives, noſtri
clientes, Locri. ſed ſive fuit, ſive non fu-
it, nihil ad rem. loquimur, quod tradi-
tum eſt. Sit igitur jam hoc a principio 7
perſuaſum civibus, dominos eſſe omni-
um rerum, ac moderatores deos: eaque
quae gerantur, eorum geri ditione, ac
numine, eoſdemque optime de genere
hominum mereri: et, qualis quiſque ſit,
quid agat, quid in ſe admittat, qua men-
te, qua pietate colat religiones, intueri:
piorumque et impiorum habere ratio-

nem. his enim rebus imbutae mentes, haud ſane abhorrebunt ab utili, et a vera ſententia. quid eſt enim verius, quam neminem eſſe oportere tam ſtulte arrogantem, ut in ſe rationem et mentem putet ineſſe, in caelo mundoque non putet? aut ea, quae vix ſumma ingenii ratione comprehendat, nulla ratione moveri putet? quem vero aſtrorum ordines, quem dierum noctiumque viciſſitudines, quem menſium temperatio, quemque ea, quae gignuntur nobis ad fruendum, non gratum eſſe cogant; hunc hominem omnino numerare quî decet? cumque omnia, quae rationem habent, praeſtent iis, quae ſint rationis expertia; nefaſque ſit dicere, ullam rem praeſtare naturae omnium rerum: rationem ineſſe in ea confitendum eſt. utiles eſſe autem opiniones has, quis neget, cum intelligat, quam multa firmentur jurejurando; quantae ſalutis ſint foederum religiones; quàm multos divini ſupplicii metus a ſcelere revocarit; quamque ſancta ſit ſocietas civium inter ipſos, diis immortalibus interpoſitis tum judicibus, tum teſtibus? habes legis prooemium: ſic enim hoc appel-

Digitized by Google

lat Plato. QUINTUS. habeo vero, frater: et in hoc admodum delector, quod in aliis rebus aliiſque ſententiis verſaris, atque ille: nihil enim tam diſſimile eſt, quam vel ea, quae ante dixiſti, vel hoc ipſum legis exordium. unum illud mihi videris imitari, orationis genus. MARCUS. vellem fortaſſe: quis enim id poteſt, aut unquam poterit imitari? nam ſententias interpretari perfacile eſt. quod quidem ego facerem, niſi plane eſſe vellem meus. quid enim negotii eſt, eadem prope verbis iiſdem converſa dicere? QUINTUS. prorſus aſſentior. verum, ut modo tute dixiſti, te eſſe malo tuum. ſed jam exprome, ſi placet, iſtas leges de religione. MARCUS. expromam equidem, ut potero: et, quoniam et locus et ſermo familiaris eſt, legum leges voce proponam. QUINTUS. quidnam id eſt? MARCUS. ſunt certa legum verba, Quinte, neque ita priſca, ut in veteribus XII ſacratiſque legibus; et tamen, quo plus auctoritatis habeant, paulo antiquiora, quam hic ſermo eſt. eum morem igitur cum brevitate, ſi potero, conſequar. leges autem a me edentur non perfectae: nam eſſet infinitum: ſed

ipſae ſummae rerum atque ſententiae.
QUINTUS. ita vero neceſſe eſt. quare au-
8 diamus. MARCUS. ‘ AD divos ade-
‘ unto caſte. PIETATEM adhibento. O-
‘ PES amovento. QUI ſecus faxit, deus
‘ ipſe vindex erit. SEPARATIM nemo
‘ habeſſit deos: neve novos, ſed ne adve-
‘ nas, niſi publice adſcitos, privatim co-
‘ lunto. CONSTRUCTA a patribus delu-
‘ bra habento. LUCOS in agris habento,
‘ et larum ſedes. RITUS familiae patrum-
‘ que ſervanto. DIVOS, et eos, qui cae-
‘ leſtes ſemper habiti, colunto, et ollos,
‘ quos endo caelo merita vocaverint, Her-
‘ culem, Liberum, Aeſculapium, Caſto-
‘ rem, Pollucem, Quirinum. AST olla,
‘ propter quae datur homini adſcenſus in
‘ caelum, Mentem, Virtutem, Pietatem,
‘ Fidem, earumque laudum delubra ſun-
‘ to. NEC ulla vitiorum ſacra ſolennia
‘ obeunto. FERIIS jurgia amovento, e-
‘ aſque in famulis, operibus patratis, ha-
‘ bento. ITAQUE, ut ita cadat in annu-
‘ is amfractibus, deſcriptum eſto. CER-
‘ TASQUE fruges, certaſque baccas ſa-
‘ cerdotes publice libanto: hoc certis ſa-
‘ crificiis, ac diebus. ITEMQUE alios.

Digitized by Google

‘ ad dies ubertatem lactis, foetuſque ſer-
‘ vanto. ID quod ne committi poſſit, ad
‘ eam rem et rationem, curſus annuos ſa-
‘ cerdotes finiunto. QUAEQUE quoique
‘ divo decorae grataeque ſint hoſtiae, pro-
‘ vidento: diviſque aliis alii ſacerdotes,
‘ omnibus pontifices, ſingulis flamines
‘ ſunto. VIRGINES Veſtales in urbe
‘ cuſtodiunto ignem foci publici ſempi-
‘ ternum. QUOQUE haec privatim et pu-
‘ blice modo rituque fiant, diſcunto igna-
‘ ri a publicis ſacerdotibus. EORUM au-
‘ tem duo genera ſunto; unum, quod
‘ praeſit caeremoniis et ſacris: alterum,
‘ quod interpretetur fatidicorum et va-
‘ tum effata incognita, cum ſenatus popu-
‘ luſque adſciverit. INTERPRETES au-
‘ tem Jovis optimi maximi publici au-
‘ gures ſignis et auſpiciis poſtea viden-
‘ to: diſciplinam tenento. SACERDO-
‘ TES vineta virgetaque, et ſalutem po-
‘ puli auguranto. QUIQUE agent rem
‘ duelli, quique popularem, auſpicium
‘ praemonento, ollique obtemperanto.
‘ DIVORUMQUE iras providento, iiſ-
‘ que apparento. CAELIQUE fulgura re-
‘ gionibus ratis temperanto: urbemque,

Digitized by Google

‘ et agros, et templa liberata, et effata habento: quaeque augur injuſta, nefaſta, vitioſa, dira defixerit, irrita infectaque ſunto: quique non paruerit, capitale eſto.
9 ‘ FOEDERUM, pacis, belli, induciarum oratores, feciales, judices duo ſunto. BELLO diſceptanto. PRODIGIA, portenta ad Etruſcos et haruſpices, ſi ſenatus juſſerit, deferunto: Etruriaque principes diſciplinam doceto. QUIBUS divis creverint, procuranto: iidemque fulgura atque obſtita pianto. NOCTURNA mulierum ſacrificia ne ſunto, praeter olla, quae pro populo rite fiant. NEVE quem initianto, niſi ut aſſolet Cereri, Graeco ſacro. SACRUM commiſſum, quod neque expiari poterit, impie commiſſum eſt: quod expiari poterit, publici ſacerdotes expianto. LUDIS publicis, quod ſine curriculo et ſine certatione corporum fiat, popularem laetitiam in cantu et fidibus, et tibiis moderanto: eamque cum divum honore jungunto. EX patriis ritibus optuma colunto. PRAETER Idaeae matris famulos, eoſque juſtis diebus, ne quis ſtipem cogito. SACRUM, ſacrove

Digitized by Google

‘ commendatum qui clepſerit rapſeritque,
‘ parricida eſto. PERJURII poena divina
‘ exitium; humana, dedecus. INCESTUM
‘ pontifices ſupremo ſupplicio ſanciunto.
‘ IMPIUS ne audeto placare donis iram
‘ deorum. CAUTE vota reddunto. POE-
‘ NA violati juris eſto. NE quis agrum
‘ conſecrato. AURI, argenti, eboris ſa-
‘ crandi modus eſto. SACRA privata, per-
‘ petua manento. DEORUM manium
‘ jura, ſancta ſunto. HOS leto datos, di-
‘ vos habento. SUMPTUM in ollos luc-
‘ tumque minuunto.’ ATTICUS. con- 10
cluſa quidem eſt a te magna lex, ſane
quam breviter: et, ut mihi quidem vi-
detur, non multum diſcrepat iſta conſti-
tutio religionum a legibus Numae, no-
ſtriſque moribus. MARCUS. an cenſes,
cum in illis de republica libris perſua-
dere videatur Africanus, omnium re-
rumpublicarum noſtram veterem illam
fuiſſe optimam, non neceſſe eſſe opti-
mae reipublicae leges dare conſentaneas?
ATTICUS. immo prorſus ita cenſeo.
MARCUS. ergo adeo exſpectatae leges,
quae genus illud optimum reipublicae
contineant: et, ſi quae forte a me hodie

rogabuntur, quae non ſint in noſtra republica, nec fuerint, tamen erant fere in more majorum, qui tum, ut lex, valebat. ATTICUS. ſuade igitur, ſi placet, iſtam ipſam legem, ut ego, UTI ROGAS, poſſim edicere. MARCUS. ain' tandem, Attice, non es edicturus aliter? ATTICUS. prorſus majorem quidem rem nullam ſciſcam aliter. in minoribus, ſi voles, remittam hoc tibi. MARCUS. atque mea quidem ſententia eſt. at, ne longum fiat, videte. ATTICUS. utinam quidem! quid enim agere malumus? MARCUS. caſte jubet lex adire ad deos, animo videlicet, in quo ſunt omnia: nec tollit caſtimoniam corporis: ſed hoc oportet intelligi, cum multum animus corpori praeſtet; obſerveturque, ut caſto corpore adeatur, multo eſſe in animis id ſervandum magis: nam illud vel adſperſione aquae, vel dierum numero tollitur: animi labes nec diuturnitate vaneſcere, nec amnibus ullis elui poteſt. quod autem Pietatem adhiberi, Opes amoveri jubet: ſignificat probitatem gratam eſſe deo; ſumptum eſſe removendum. quid eſt enim, cum paupertatem divitiis etiam inter homines eſſe ae-

Digitized by Google

rietati con

zo, ut ipſa

itate move

non laude

moventu

aut vi, aut

et Juno

natura

deorſum,

eorum

terea quod

mque ferr

adam maj

ra move

ſtra? reli

or *eſſe? volunt*

ſit *volam,*

octe *ſolam,*

eos eſſe *neget*

utrum *id mer*

ione atque *aer*

i nihil agit, *eſſ*

ſe igitur *deos*

i neget, *vix*

em. Reſtat

ſit, conſiderem

cilius, quam a

ciem mentis ab

Digitized by Google

qualem velimus, cur eam, ſumptu ad ſacra adhibito, deorum aditu arceamus? praeſertim cum ipſi deo nihil minus gratum futurum ſit, quam non omnibus patere ad ſe placandum et colendum viam. quod autem non judex, ſed Deus ipſe VINDEX conſtituitur; praeſentis poenae metu religio confirmari videtur. ſuoſque deos, aut novos, aut alienigenas coli, confuſionem habet religionum, et ignotas caeremonias etiam ſacerdotibus. nam a patribus acceptos deos ita placet coli, ſi huic legi paruerunt ipſi. patrum delubra eſſe in urbibus cenſeo: nec ſequor magos Perſarum; quibus auctoribus Xerxes inflammaſſe templa Graeciae dicitur, quod parietibus includerent deos, quibus omnia deberent eſſe patentia ac libera, quorumque hic mundus omnis templum eſſet et domus. Melius Graeci, atque noſtri: 11
qui, ut augerent pietatem in deos, eaſdem illos, quas nos, urbes incolere voluerunt. affert enim haec opinio religionem utilem civitatibus: ſiquidem et illud bene dictum eſt a Pythagora, doctiſſimo viro, tum maxime et pietatem, et religionem verſari in animis, cum rebus divi-

nis operam daremus: et quod Thales, qui ſapientiſſimus in ſeptem fuit, homines exiſtimare oportere, omnia quae cernerentur, deorum eſſe plena: fore enim omnes caſtiores, veluti qui in fanis eſſent maxime religioſis. eſt enim quadam opinione ſpecies deorum in oculis, non ſolum in mentibus. eandemque rationem luci habent in agris. neque ea, quae a majoribus prodita eſt cum dominis, tum famulis, poſita in fundi villaeque conſpectu, religio Larum repudianda eſt. jam ritus familiae patrumque ſervare, id eſt (quoniam antiquitas proxime accedit ad deos) a diis quaſi traditam religionem tueri. quod autem ex hominum genere conſecratos, ſicut Herculem et caeteros, coli lex jubet, indicat omnium quidem animos immortales eſſe, ſed fortium bonorumque divinos. bene vero, quod Mens, Pietas, Virtus, Fides, conſecratur manu: quarum omnium Romae dedicata publice templa ſunt; ut illa qui habeant, (habent autem omnes boni) deos ipſos in animis ſuis collocatos putent. nam illud vitioſum Athenis, quod, Cylonio ſcelere expiato, Epimenide Crete ſuadente, fece-

Digitized by Google

runt Contumeliae fanum et Impudentiae. virtutes enim, non vitia conſecrare decet. araque vetus ſtat in Palatio, Febris: et altera Exquiliis, Malae Fortunae: quae omnia ejuſmodi deteſtanda et repudianda ſunt. quod ſi fingenda nomina Vicae Potae, fingenda potius a vincendo, atque potiundo, ſiſtendoque cognomina Statoris, et invicti Jovis: rerumque expetendarum nomina, Salutis, Honoris, Opis, Victoriae: quoniamque exſpectatione rerum bonarum erigitur animus, recte etiam a Calatino Spes conſecrata eſt: fortunaque ſit vel 'hujuſce diei,' nam valet in omnes dies; vel Reſpiciens, ad opem ferendam; vel Fors, in quo incerti caſus ſignificantur magis; vel Primigenia, a gignendo comes. tum * * * Feriarum 12
feſtorumque dierum ratio in liberis requietem habet litium et jurgiorum; in ſervis, operum et laborum; quas compoſitor anni conferre debet et ad perfectionem operum ruſticorum. quod tempus, ut ſacrificiorum libamenta ſerventur, foetuſque pecorum, quae dicta in lege ſunt, diligenter habenda ratio intercalandi eſt: quod inſtitutum perite a Numa, poſteriorum

Digitized by Google

pontificum negligentia diſſolutum eſt. jam illud ex inſtitutis pontificum et haruſpicum non mutandum eſt, quibus hoſtiis immolandum cuique deo, cui majoribus, cui lactentibus, cui maribus, cui foeminis. plures autem deorum omnium, ſinguli ſingulorum ſacerdotes, et reſpondendi juris, et confitendarum religionum facultatem afferunt. cumque Veſta, quaſi focus urbis, ut Graeco nomine eſt appellata, (quod nos prope idem Graecum interpretatum nomen tenemus) conſpecta ſit; ei colendae virgines praeſint, ut advigiletur facilius ad cuſtodiam ignis, et ſentiant mulieres in natura foeminarum omnem caſtitatem pati. quod ſequitur vero, non ſolum ad religionem pertinet, ſed etiam ad civitatis ſtatum, ut ſine iis, qui ſacris publice praeſunt, religioni privatae ſatisfacere non poſſint. continet enim, reipublicae conſilio et auctoritate optimatium ſemper populum indigere. deſcriptioque ſacerdotum nullum juſtae religionis genus praetermittit. nam ſunt ad placandos deos alii conſtituti, qui ſacris praeſint ſolennibus: ad interpretanda alii praedicta vatum; neque multorum, ne

itaque
conſtat
animo qu
les ſint,
anthes
dixit in
orum eſſ
de qua mo
ſenſione
ceperimu
rum, quae
one, foe
commodi
tiam, quae
tempeſtati
nibus, valli
bus, et ſa
bribus, et
tum lapidi
hiatibus :
num pecud
viſis coeleſti
Graeci com
cant, quae
narum fuerun
tum ſole gemi
divi, Tudita

uſpicia iſta ad utilita-
compoſita; alteri diſ-
ſi divinare videatur
n de re, quaero quid
eſone? divinationem,
tur appellant, eſſe
ic ipſam partem, quae
iſque ſignis diſciplinae
ſummos deos eſſe con-
e mente mundum re-
nignitatem hominum
t poſſe nobis ſigna re-
endere, non video cur
negem. ſunt autem ea,
quibus id, quod volu-
cogitur. jam vero per-
plorum et noſtra eſt ple-
omnia regna, omneſ-
ctaeque gentes, augu-
multa incredibiliter ve-
que enim Polyidi, neque
que Mopſi, neque Am-
Calchantis, neque He-
men fuiſſet, neque tot
hoc tempus retinuiſſent,
gum, Lycaonum, Cili-
que Piſidarum, niſi vetu-

Digitized by Google

eſſet infinitum,neque ut ea ipſa, quae ſuſ-
cepta publice eſſent, quiſquam extra col-
legium noſſet. maximum autem et prae-
ſtantiſſimum in republica jus eſt augu-
rum, et cum auctoritate conjunctum. ne-
que vero hoc, quia ſum ipſe augur, ita
ſentio, ſed quia ſic exiſtimare nos eſt ne-
ceſſe. quid enim majus eſt,ſi de jure quae-
rimus, quam poſſe a ſummis imperiis et
ſummis poteſtatibus comitiatus et conci-
lia, vel inſtituta dimittere, vel habita re-
ſcindere? quid gravius, quam rem ſuſcep-
tam dirimi, ſi unus augur ALIO DIE di-
xerit? quid magnificentius, quam poſſe
decernere, ut magiſtratu ſe abdicent con-
ſules? quid religioſius, quam cum popu-
lo, cum plebe agendi jus, aut dare, aut
non dare? quid? legem, ſi non jure roga-
ta eſt, tollere? ut Titiam decreto collegii;
ut Livias, conſilio Philippi, conſulis et
auguris: nihil domi, nihil foris per ma-
giſtratus geſtum, ſine eorum auctoritate
poſſe cuiquam probari? ATTICUS. a- 13
ge, jam iſta video, fateorque eſſe magna:
ſed eſt in collegio veſtro inter Marcellum
et Appium, optimos augures, magna diſ-
ſenſio; (nam eorum ego in libros incidi)

Digitized by Google

cum alteri placeat, auſpicia iſta ad utilitatem eſſe reipublicae compoſita; alteri diſciplina veſtra quaſi divinare videatur prorſus poſſe. hac tu de re, quaero quid ſentias. MARCUS. egone? divinationem, quam Graeci μαντικὴν appellant, eſſe cenſeo, et hujus hanc ipſam partem, quae eſt in avibus caeteriſque ſignis diſciplinae noſtrae; quod, cum ſummos deos eſſe concedamus, eorumque mente mundum regi, et eorumdem benignitatem hominum conſulere generi, et poſſe nobis ſigna rerum futurarum oſtendere, non video cur eſſe divinationem negem. ſunt autem ea, quae poſui, ex quibus id, quod volumus, efficitur et cogitur. jam vero permultorum exemplorum et noſtra eſt plena reſpublica, et omnia regna, omneſque populi, cunctaeque gentes, augurum praedictis multa incredibiliter vera cecidiſſe. neque enim Polyidi, neque Melampodis, neque Mopſi, neque Amphiarai, neque Calchantis, neque Heleni tantum nomen fuiſſet, neque tot nationes id ad hoc tempus retinuiſſent, Arabum, Phrygum, Lycaonum, Cilicum, maximeque Piſidarum, niſi vetu-

Digitized by Google

ſtas ea certa eſſe docuiſſet: nec vero Romulus noſter auſpicato urbem condidiſſet, neque Attii Navii nomen memoria floreret tam diu, niſi hi omnes multa ad veritatem admirabilia dixiſſent. ſed dubium non eſt, quin haec diſciplina et ars augurum evanuerit jam et vetuſtate et negligentia. itaque neque illi aſſentior, qui hanc ſcientiam negat unquam in noſtro collegio fuiſſe: neque illi, qui eſſe etiam nunc putat. quae mihi videtur apud majores fuiſſe dupliciter, ut ad reipublicae tempus nonnunquam, ad agendi conſilium ſaepiſſime pertineret. ATTICUS. credo, hercle, ita eſſe, iſtique rationi potiſſimum aſſentior. ſed redde caetera. MARCUS. reddam vero, et, ſi potero,
brevi. Sequitur enim de jure belli: 14
in quo et ſuſcipiendo, et gerendo, et deponendo, jus ut plurimum valet, et fides: horumque ut publici interpretes eſſent, lege ſancimus. jam de haruſpicum religione, de expiationibus et procurationibus ſatis ſuperque in ipſa lege dictum puto. ATTICUS. aſſentior, quoniam omnis haec in religione verſatur oratio. MARCUS. at vero, quod ſequitur, quo-

modo aut tu aſſentiare, aut ego reprehendam, ſane quaero, Tite. ATTICUS. quid tandem eſt? MARCUS. de nocturnis ſacrificiis mulierum. ATTICUS. ego vero aſſentior; excepto praeſertim in ipſa lege ſollenni ſacrificio ac publico. MARCUS. quid ergo aget Iacchus Eumolpidaeque veſtri, et auguſta illa myſteria, ſiquidem ſacra nocturna tollimus? non enim populo Romano, ſed omnibus bonis firmiſque populis leges damus. ATTICUS. excipis, credo, illa, quibus ipſi initiati ſumus. MARCUS. ego vero excipiam. nam mihi cum multa eximia divinaque videntur Athenae tuae peperiſſe, atque in vita hominum attuliſſe, tum nihil melius illis myſteriis, quibus ex agreſti immanique vita exculti ad humanitatem, et mitigati ſumus: Initiaque ut appellantur, ita re vera principia vitae cognovimus: neque ſolum cum laetitia vivendi rationem accepimus, ſed etiam cum ſpe meliore moriendi. quid autem mihi diſpliceat in nocturnis, poëtae indicant comici. qua licentia Romae data, quidnam egiſſet ille, qui in ſacrificium cogitatam libidinem intulit, quo ne impru-

Digitized by Google

dentiam quidem oculorum adjici fas fuit? Atticus. tu vero iſtam Romae legem rogato: nobis noſtras ne ademeris. Mar- 15
cus. ad noſtra igitur revertor: quibus profecto diligentiſſime ſanciendum eſt, ut mulierum famam multorum oculis lux clara cuſtodiat, initienturque eo ritu Cereri, quo Romae initiantur. quo in genere ſeveritatem majorum ſenatus vetus auctoritas de Bacchanalibus, et conſulum, exercitu adhibito, quaeſtio animadverſioque declarat. atque omnia nocturna, ne nos duriores forte videamur, in media Graecia Diagondas Thebanus lege perpetua ſuſtulit. novos vero deos, et in his colendis nocturnas pervigilationes ſic Ariſtophanes, facetiſſimus poëta veteris comoediae, vexat, ut apud eum Sabazius, et quidam alii dii peregrini judicati, e civitate ejiciantur. publicus autem ſacerdos imprudentiam conſilio expiatam metu liberet; audaciam in admittendis religionibus foedis damnet, atque impiam judicet. jam ludi publici quoniam ſunt cavea circoque diviſi; ſint corporum certationes, curſu, et pugilatione, luctatione, curriculiſque equorum uſque

ad certam victoriam circo conſtitutis: cavea, cantu, voce ac fidibus et tibiis; dummodo ea moderata ſint, ut lege praeſcribitur. aſſentior enim Platoni, nihil tam facile in animos teneros atque molles influere, quam varios canendi ſonos. quorum dici vix poteſt quanta ſit vis in utramque partem. namque et incitat languentes, et languefacit excitatos, et tum remittit animos, tum contrahit: civitatumque hoc multarum in Graecia interfuit, antiquum vocum ſervare modum: quarum mores lapſi ad mollitiem, pariter ſunt immutati cum cantibus: aut hac dulcedine corruptelaque depravati, ut quidam putant; aut, cum ſeveritas eorum ob alia vitia cecidiſſet, tum fuit in auribus animiſque mutatis etiam huic mutationi locus. quamobrem ille quidem ſapientiſſimus Graeciae vir, longeque doctiſſimus, valde hanc labem veretur. negat enim mutari poſſe muſicas leges ſine mutatione legum publicarum. ego nec tam valde id timendum, nec plane contemnendum puto. illa quidem, quae ſolebant quondam compleri ſeveritate jucunda Livianis et Naevianis modis; nunc,

Digitized by Google

ut eadem exſultent, cervices oculoſque
pariter cum modorum flexionibus tor-
queant. graviter olim iſta vindicabat ve-
tus illa Graecia longe providens, quam
ſenſim pernicies illapſa civium animos,
malis ſtudiis, maliſque doctrinis repente
totas civitates everteret: ſi quidem illa
ſevera Lacedaemon nervos juſſit, quod
plures quam ſeptem haberet, in Timothei
fidibus demi. Deinceps in lege eſt, ut 16
de ritibus patriis colantur optimi: de quo
cum conſulerent Athenienſes Apollinem
Pythium, quas potiſſimum religiones te-
nerent; oraculum editum eſt, ‘ eas quae
‘ eſſent in more majorum.’ quo cum ite-
rum veniſſent, majorumque morem di-
xiſſent ſaepe eſſe mutatum, quaeſiviſſent-
que, quem morem potiſſimum ſequeren-
tur e variis: reſpondit, ‘optimum.’ et pro-
fecto ita eſt, ut id habendum ſit antiquiſſi-
mum et deo proximum, quod ſit opti-
mum. ſtipem ſuſtulimus, niſi eam, quam
ad paucos dies propriam Idaeae Matris
excepimus: implet enim ſuperſtitione a-
nimos, et exhaurit domos. ſacrilego poe-
na eſt, neque ei ſoli, qui ſacrum abſtule-
rit, ſed etiam ei, qui ſacro commenda-

Digitized by Google

tum: quod et nunc multis ſit in fanis. A-
lexander in Cilicia depoſuiſſe apud Solos
in delubro pecuniam dicitur; et Atheni-
enſis Cliſthenes Junoni Samiae, civis e-
gregius, cum rebus timeret ſuis, filiarum
dotes credidit. ſed jam de perjuriis: de
inceſtis nihil ſane hoc quidem loco diſpu-
tandum eſt. ‘ donis impii ne placare au-
‘ deant deos,’ Platonem audiant; qui ve-
tat dubitare, qua ſit mente futurus deus,
cum vir nemo bonus ab improbo ſe do-
nari velit. diligentia votorum ſatis in le-
ge dicta eſt, ac voti ſponſio, qua obliga-
mur deo. poena vero violatae religionis
juſtam recuſationem non habet. quid e-
go hic ſceleratorum utar exemplis? quo-
rum ſunt plenae tragoediae. quae ante
oculos ſunt, ea potius attingantur. etſi
haec commemoratio vereor ne ſupra ho-
minis fortunam eſſe videatur: tamen,
quoniam mihi ſermo eſt apud vos, nihil
reticebo: velimque hoc, quod loquar,
diis immortalibus gratum potius videri,
17 quam grave. * * * Omnia tum perdi-
torum civium ſcelere, diſceſſu meo, reli-
gionum jura polluta ſunt: vexati noſtri
Lares familiares: in eorum ſedibus exae-

Digitized by Google

dificatum templum licentiae: pulſus a delubris is, qui illa ſervarat. circumſpicite celeriter animo, (nihil enim attinet quemquam nominari) qui ſint rerum exitus conſecuti. nos, qui illam cuſtodem urbis, omnibus ereptis noſtris rebus ac perditis, violari ab impiis paſſi non ſumus, eamque ex noſtra domo in ipſius patris domum detulimus, judicia ſenatus, Italiae, gentium denique omnium, conſervatae patriae conſecuti ſumus: quo quid accidere potuit homini praeclarius? quorum ſcelere religiones tum proſtratae afflictaeque ſunt, partim ex illis diſtracti ac diſſipati jacent: qui vero ex iis et horum ſcelerum principes fuerunt, et praeter caeteros in omni religione impii, non ſolum vita cruciati atque dedecore, verum etiam ſepultura ac juſtis exſequiarum caruerunt. QUINTUS. equidem iſta agnoſco, frater, et meritas diis gratias ago: ſed nimis ſaepe ſecus aliquanto videmus evadere. MARCUS. non enim, Quinte, recte exiſtimamus, quae poena divina ſit: et opinionibus vulgi rapimur in errorem, nec vera cernimus. morte, aut dolore corporis, aut luctu animi, aut offenſione

Digitized by Google

judicii, hominum miſerias ponderamus:
quae fateor humana eſſe et multis bonis
viris accidiſſe. ſceleris autem eſt poena
triſtis:et praeter eos eventus,qui ſequun-
tur, per ſe ipſa maxima eſt. vidimus eos,
qui niſi odiſſent patriam, nunquam ini-
mici nobis fuiſſent, ardentes cum cupi-
ditate, tum metu, tum conſcientia: quid
agerent, modo timentes; viciſſim con-
temnentes religiones; judicia perrupta
ab iiſdem; corrupta hominum, non deo-
rum. reprimam jam,et non inſequar lon-
gius; eoque minus, quo plus poenarum
habeo, quam petivi. tantum ponam, erui
duplicem poenam eſſe divinam, quod
conſtaret et ex vexandis vivorum animis;
et ea fama mortuorum,ut eorum exitium
et judicio vivorum et gaudio comprobe-
18 tur. 'Agri autem ne conſecrentur,' Plato-
ni prorſus aſſentior:qui,ſi modo interpre-
tari potuero, his fere verbis utitur. 'ter-
'ra igitur, ut focus domiciliorum, ſacra
'deorum omnium eſt: quocirca ne quis
'iterum idem conſecrato. aurum autem
'et argentum in urbibus et privatim, et
'in fanis invidioſa res eſt. tum ebur ex
'inani corpore extractum, haud ſatis ca-

'ſtum donum deo. jam aes atque ferrum, 'duelli inſtrumenta, non fani. ligneum 'autem quodque voluerit, uno e ligno 'dedicato, itemque lapideum, in delu- 'bris communibus. textile ne operoſius, 'quam mulieris opus menſtruum. color 'autem albus, praecipue decorus deo eſt 'tum in caeteris, tum maxime in tex- 'tili. tincta vero abſint, niſi a bellicis 'inſignibus. diviniſſima autem dona, a- 'ves et formae ab uno pictore uno ab- 'ſolutae die: itemque caetera hujus ex- 'empli dona ſunto.' haec illi placent: ſed ego caetera non tam reſtricte praefi- nio, vel hominum vitiis, vel ſubſidiis tem- porum victus. terrae cultum ſegniorem ſuſpicor fore, ſi ad eam tuendam, ferro- que ſubigendam, ſuperſtitionis aliquid ac- ceſſerit. ATTICUS. habeo iſta. nunc de ſacris perpetuis, et de manium jure reſtat. MARCUS. ô miram memoriam, Pompo- ni, tuam! at mihi iſta exciderant. ATTI- CUS. ita credo: ſed tamen hoc magis eas res et memini et exſpecto, quod et ad pon- tificium jus et ad civile pertinent. MAR- CUS. vero; et apertiſſima ſunt iſtis de re- bus et reſponſa et ſcripta multa: et ego in

Digitized by Google

hoc omni ſermone noſtro, quod ad cum-
que legis genus me diſputatio noſtra de-
duxerit, tractabo, quoad potero, ejus ip-
ſius generis jus civile noſtrum: ſed ita,
locus ipſe ut notus ſit, ex quo ducatur
quaeque pars juris; ut non difficile ſit,
qui paulum modo ingenio poſſit moveri,
quaecumque nova cauſa conſultatiove ac-
ciderit, ejus tenere jus, cum ſcias a quo
19 ſit capite repetendum. Sed juriſconſul-
ti, ſive erroris objiciendi cauſa, quo plura
et difficiliora ſcire videantur: ſive, quod
ſimilius veri eſt, ignoratione docendi,
(nam non ſolum ſcire aliquid, artis eſt, ſed
quaedam ars etiam docendi) ſaepe, quod
poſitum eſt in una cognitione, id in infi-
nita diſpartiuntur: velut in hoc ipſo ge-
nere, quam magnum illud Scaevolae faci-
unt, pontifices ambo, et iidem juris peri-
tiſſimi? ſaepe, inquit Publii filius, ex pa-
tre audivi, pontificem neminem bonum
eſſe, niſi qui jus civile cognoſſet. totum-
ne? quid ita? quid enim ad pontificem, de
jure parietum, aut aquarum, aut ullo om-
nino? ergo, quod cum religione conjunc-
tum eſt. id autem quantulum eſt? de ſacris,
credo, de votis, de feriis, de ſepulcris, et

ſi quid ejuſmodi eſt. cur igitur haec tanta facimus, cum caetera parva ſint? de ſacris autem, qui locus patet latius, haec ſit una ſententia, ut conſerventur ſemper, et deinceps familiis prodantur, et, ut in lege poſui, 'perpetua' ſint 'ſacra.' hoc uno poſito, haec jura pontificum auctoritate conſecuta ſunt, ut, ne morte patrisfamilias ſacrorum memoria occideret, iis eſſent ea adjuncta, ad quos ejuſdem morte pecunia venerit. hoc uno poſito, quod eſt ad cognitionem diſciplinae ſatis, innumerabilia naſcuntur, quibus implentur juriſconſultorum libri. quaeruntur enim, qui adſtringantur ſacris. heredum cauſa juſtiſſima eſt: nulla eſt enim perſona, quae ad vicem ejus, qui e vita emigraverit, propius accedat. deinde qui morte teſtamentove ejus tantumdem capiat, quantum omnes heredes. id quoque ordine: eſt enim ad id, quod propoſitum eſt, accommodatum. tertio loco, ſi nemo ſit heres, is, qui de bonis, quae ejus fuerint cum moritur, uſu ceperit plurimum poſſidendo. quarto, ſi nemo ſit qui ullam rem ceperit; de creditoribus ejus, qui plurimum ſervet. extrema illa perſona eſt, ut

Digitized by Google

is, qui ei, qui mortuus ſit, pecuniam debuerit, neminique eam ſolverit, perinde habeatur, quaſi eam pecuniam ceperit.
20 Haec nos a Scaevola didicimus; non ita deſcripta ab antiquis. nam illi quidem his verbis docebant, tribus modis ſacris adſtringi: hereditate: aut, ſi majorem partem pecuniae capiat: aut, ſi major pars pecuniae legata eſt, ſi inde quippiam ceperit. ſed pontificem ſequamur. videtis igitur omnia pendere ex uno illo, quod pontifices pecuniam ſacris conjungi volunt: iiſdemque ferias et caeremonias adſcribendas putant. atque etiam dant hoc Scaevolae, quod eſt partitio: ut, ſi in teſtamento deducta, ſcripta non ſit, ipſique minus ceperint, quam omnibus heredibus relinquatur, ſacris ne alligentur. in donatione hoc iidem ſecus interpretantur: et quod paterfamilias in ejus donatione, qui in ipſius poteſtate eſſet, approbavit, ratum eſt: quod eo inſciente factum eſt, ſi id is non approbat, ratum non eſt. his propoſitis, quaeſtiunculae multae naſcuntur: quas qui non intelligat, ſi ad caput referat, per ſe ipſe facile perſpiciat. veluti ſi minus quis cepiſſet, ne ſacris alligaretur:

Digitized by Google

ac poſt de ejus heredibus aliquis exegiſſet
pro ſua parte id,quod ab eo,cujus ipſe he-
res eſſet, praetermiſſum fuiſſet: eaque pe-
cunia non minor eſſet facta cum ſuperio-
re exactione, quàm heredibus omnibus
eſſet relicta: qui eam pecuniam exegiſſet,
ſolum ſine coheredibus, ſacris alligari.
quin etiam cavent,ut,cui plus legatum ſit,
quam ſine religione capere liceat,is per aes
et libram heredem teſtamenti ſolvat;prop-
terea quod eo loco res eſt, ita ſoluta here-
ditate, quaſi ea pecunia legata non eſſet.
Hoc ego loco multiſque aliis quaero a vo- 21
bis,Scaevolae pontifices maximi,et homi-
nes, meo quidem judicio, acutiſſimi, quid
ſit,quod ad jus pontificium civile appeta-
tis. civilis enim juris ſcientia pontificium
quodam modo tollitis. nam ſacra cum
pecunia, pontificum auctoritate, nulla le-
ge, conjuncta ſunt. itaque ſi vos tan-
tummodo pontifices eſſetis, pontificalis
maneret auctoritas: ſed quod iidem juris
civilis eſtis peritiſſimi, hac ſcientia illam
eluditis. placuit P. Scaevolae et Corun-
nio,pontificibus maximis,itemque cae-
teris, qui tantumdem caperet, quantum
omnes heredes, ſacris alligari. habeo jus

pontificium. quid huc acceſſit ex jure ci-
vili? partitionis caput ſcriptum caute, ut
centum nummi deducerentur. inventa
eſt ratio, cur pecunia ſacrorum moleſtia
liberaretur. quod ſi hoc,qui teſtamentum
faciebat, cavere noluiſſet, admonet juriſ-
conſultus hic quidem ipſe Mucius, ponti-
fex idem, ut minus capiat, quam omni-
bus heredibus relinquatur.ſuperiores di-
cebant, qui quid cepiſſet, adſtringi. rur-
ſus ſacris liberantur. hoc vero nihil ad
pontificium jus, et e medio eſt jure civili,
ut per aes et libram heredem teſtamenti
ſolvant,et eodem loco res ſit, quaſi ea pe-
cunia legata non eſſet,ſi is,cui legatum eſt,
ſtipulatus eſt id ipſum, quod legatum eſt,
ut ea pecunia ex ſtipulatione debeatur;ſit-
que ea non *** *** doctum hominem
ſane, cujus fuit Accius perſamiliaris: ſed
menſem,credo,extremum anni,ut veteres
Februarium,ſic hic Decembrem ſequeba-
tur. hoſtia autem maxima parentare, pi-
22 etati eſſe adjunctum putabat. Jam tan-
ta religio eſt ſepulcrorum, ut extra ſacra
et gentem inferri fas negent eſſe; idque
apud majores noſtros A. Torquatus in
gente Popilia judicavit. nec vero tam de-

Digitized by Google

nicales, quae a nece appellatae ſunt, quia reſidentur mortui, quam caeterorum caeleſtium quieti dies, Feriae nominarentur, niſi majores eos, qui ex hac vita migraſſent, in deorum numero eſſe voluiſſent. eas in eos dies conferre jus, quibus neque ipſius, neque publicae feriae ſint: totaque hujus juris compoſitio pontificalis magnam religionem caeremoniamque declarat. neque neceſſe eſt ediſſeri a nobis, quae finis funeſtae familiae; quod genus ſacrificii Lare vervecibus fiat; quemadmodum os rejectum terrae obtegatur; quaeque in porca contracta jura ſint; quo tempore incipiat ſepulcrum eſſe, et religione teneatur. at mihi quidem antiquiſſimum ſepulturae genus id fuiſſe videtur, quo apud Xenophontem Cyrus utitur. redditur enim terrae corpus, et ita locatum ac ſitum, quaſi operimento matris obducitur. eodemque ritu in eo ſepulcro, quod procul ad Fontis aras, regem noſtrum Numam conditum accepimus: gentemque Corneliam uſque ad memoriam noſtram hac ſepultura ſcimus eſſe uſam. C. Marii ſitas reliquias apud Anienem, diſſipari juſſit Sylla victor, acerbiore odio

Digitized by Google

incitatus, quam ſi tam ſapiens fuiſſet, quam fuit vehemens. quod haud ſcio an timens ſuo corpori poſſe accidere, primus e patriciis Corneliis igni voluit cremari. declarat enim Ennius de Africano, ‘hic ‘ eſt ille ſitus.’ vere: nam ſiti dicuntur ii, qui conditi ſunt. nec tamen eorum ante ſepulcrum eſt, quam juſta facta et corpus incenſum eſt. et quod nunc communiter in omnibus ſepultis penitus, humati dicuntur: id erat proprium tum in iis, quos humus injecta contegeret: eumque morem jus pontificale confirmat. nam priuſquam in eos injecta gleba eſt, locus ille, ubi crematum eſt corpus, nihil habet religionis. injecta gleba, tum et illic humatus eſt, et gleba vocatur: ac tum denique multa religioſa jura complectitur. itaque in eo, qui in navi necatus, deinde in mare projectus eſſet, decrevit P. Mucius, familiam puram, quod os ſupra terram non exſtaret: porcam heredi eſſe contractam, et habendas triduum ferias, et porco foemina piaculum pati: ſi in mari mortuus eſſet, eadem, praeter piaculum et
23 ferias. ATTICUS. video, quae ſint in pontificio jure. ſed quaero, quidnam ſit in le-

gibus. MARCUS. pauca ſane, Tite, et, uti arbitror, non ignota vobis. ſed ea non tam ad religionem ſpectant, quam ad jus ſepulcrorum. ‘hominem mortuum,’ inquit lex in XII tabulis, ‘in urbe ne ſepe‘lito, neve urito.’ credo, vel propter ignis periculum. quod autem addit, ‘neve ‘urito,’ indicat, non qui uratur, ſepeliri, ſed qui humetur. ATTICUS. quid, qui poſt XII in urbe ſepulti ſunt, clari viri? MARCUS. credo, Tite, fuiſſe, aut eos, quibus hoc ante hanc legem virtutis cauſa tributum eſt, ut Publicolae, ut Tuberto, quod eorum poſteri jure tenuerunt: aut eos, ſi qui hoc, ut C. Fabricius, virtutis cauſa, ſoluti legibus, conſecuti ſunt. ſed in urbe ſepeliri lex vetat. ſic decretum a pontificum collegio, non eſſe jus in loco publico fieri ſepulcrum. noſtis extra portam Collinam, aedem Honoris: et aram in eo loco fuiſſe, memoriae proditum eſt. ad eam cum lamina eſſet inventa, et in ea ſcriptum, DOMINA HONORIS: ea cauſa fuit aedis hujus dedicandae. ſed cum multa in eo loco ſepulcra fuiſſent, exarata ſunt. ſtatuit enim collegium, locum publicum non potuiſſe privata reli-

Digitized by Google

gione obligari. jam caetera in XII minuendi ſumptus lamentationeſque funeris, tranſlata de Solonis fere legibus. ‘hoc ‘plus, inquit, ne facito. rogum aſcia ‘ne polito.’ noſtis, quae ſequuntur. diſcebamus enim pueri XII, ut carmen neceſſarium: quas jam nemo diſcit. extenuato igitur ſumptu, tribus riciniis, et vinculis purpurae, et decem tibicinibus, tollit etiam lamentationem. ‘mulieres ‘genas ne radunto, neve leſſum funeris ‘ergo habento.’ hoc veteres interpretes, Sex. Aelius, L. Acilius non ſatis ſe intelligere dixerunt, ſed ſuſpicari veſtimenti aliquod genus funebris: L. Aelius, leſſum, quaſi lugubrem ejulationem, ut vox ipſa ſignificat. quod eo magis judico verum eſſe, quia lex Solonis id ipſum vetat. haec laudabilia, et locupletibus fere cum plebe communia. quod quidem maxime e natura eſt, tolli fortunae diſcrimen
24 in morte. Caetera item funebria, quibus luctus augetur, Duodecim ſuſtulerunt. ‘homini, inquit, mortuo ne oſſa legito, ‘quo poſt funus faciat.’ excipit bellicam peregrinamque mortem. haec praeterea ſunt in legibus de unctura; quibus‘ ſervilis

Digitized by Google

‘ unctura’ tollitur, omniſque Circumpotatio. quae et recte tolluntur, neque tollerentur, niſi fuiſſent. ‘ ne ſumptuoſa reſperſio, ne longae coronae, nec acerrae’ praetereantur. illa jam ſignificatio eſt, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quod ‘coronam virtute partam,’ et ei, qui peperiſſet, et ejus parenti, ſine fraude eſſe lex impoſitam jubet. credoque, quod erat factitatum, ut uni plura fierent, lectique plures ſternerentur: id quoque ne fieret, lege ſanctum eſt. qua in lege cum eſſet, ‘ neve aurum addito,’ quam humane excipit altera lex, ‘ quoi auro dentes ‘ vincti eſcunt, aſt im cum illo ſepelire ‘ urereve, ſe fraude eſto.’ et ſimul illud videtote aliud habitum eſſe, ſepelire, et urere. duae ſunt praeterea leges de ſepulcris: quarum altera privatorum aedificiis, altera ipſis ſepulcris cavet. nam quod ‘ rogum buſtumve novum’ vetat ‘ propius ſexaginta pedes adjici aedes a‘ lienas, invito domino:’ incendium videtur arcere. quod autem Forum, id eſt, veſtibulum ſepulcri, Buſtumve, ‘uſucapi’ vetat: tuetur jus ſepulcrorum. haec habemus in Duodecim: ſane ſecundum na-

Digitized by Google

turam, quae norma legis eſt. reliqua ſunt in more: funus ut indicatur, ſi quid ludorum; dominuſque funeris utatur accenſo atque lictoribus. ‘honoratorum virorum laudes in concione memorantor, eaſque etiam cantu ad tibicinem proſequuntor:’ cui nomen Neniae: quo vocabulo etiam Graeci cantus lugubres nominant. QUINTUS. gaudeo noſtra jura ad naturam accommodari: majorumque ſapientia admodum delector. MARCUS. ſed credo, Quinte, ut caeteri ſumptûs, ſic etiam ſepulcrorum modum recte requiri. quos enim ad ſumptus progreſſa jam iſta res ſit, in C. Figuli ſepulcro vides. ſed credo minimam olim iſtius rei fuiſſe cupiditatem: alioquin multa exſtarent exempla majorum. noſtrae quidem legis interpretes, quo capite jubentur ſumptus et luctum removere a deorum manium jure, hoc intelligunt, in primis ſepulcrorum magnificentiam eſſe minuendam. nec haec a ſapientiſſimis legum ſcriptoribus neglecta ſunt. nam et Athenis jam ille mos a Cecrope, ut aiunt, permanſit, hoc jus terra humandi: quam cum proximi injecerant, obductaque terra erat, frugi-

bus obſerebatur; ut ſinus et gremium quaſi
matris mortuo tribueretur; ſolum autem
frugibus expiatum ut vivis redderetur.
ſequebantur epulae, quas inibant paren-
tes coronati: àpud quas de mortui laude,
cum quid veri erat, praedicatum: nam
mentiri nefas habebatur. ac juſta confec-
ta erant. poſteaquam, ut ſcribit Phale-
reus, ſumptuoſa fieri funera et lamenta-
bilia coepiſſent, Solonis lege ſublata ſunt.
quam legem eiſdem prope vérbis noſtri
decemviri in undecimam tabulam conje-
cerunt. nam de tribus riciniis, et plera-
que alia Solonis ſunt: de lamentis vero
expreſſa verbis ſunt, ' mulieres genas ne
' radunto, neve leſſum funeris ergo ha-
' bento.' De ſepulcris autem nihil eſt 26
apud Solonem amplius, quam, ' ne quis
' ea deleat, neve alienum inferat:' poe-
naque eſt, ' ſi quis buſtum' (nam id puto
appellari τύμβον) ' aut monumentum,'
inquit, ' aut columnam violarit, dejece-
' rit, fregerit.' ſed poſt aliquanto prop-
ter has amplitudines ſepulcrorum, quas
in Ceramico videmus, lege ſanctum eſt,
' ne quis ſepulcrum faceret operoſius,
' quam quod decem homines effecerint

‘ triduo.’ neque id opere tectorio exornari, nec Hermas hos, quos vocant, licebat imponi; nec de mortui laude, niſi in publicis ſepulturis; nec ab alio, niſi qui publice ad eam rem conſtitutus eſſet, dici licebat. ſublata etiam erat celebritas virorum ac mulierum, quo lamentatio minueretur. habet enim luctum concurſus hominum. quocirca Pittacus omnino accedere quemquam vetat in funus aliorum. ſed ait rurſus idem Demetrius, increbruiſſe eam funerum ſepulcrorumque magnificentiam, quae nunc fere Romae eſt. quam conſuetudinem lege minuit ipſe. fuit enim hic vir, ut ſcitis, non ſolum eruditiſſimus, ſed etiam civis e republica maxime, tuendaeque civitatis peritiſſimus. iſte igitur ſumptum minuit non ſolum poena, ſed etiam tempore: ante lucem enim juſſit efferri. ſepulcris autem novis finivit modum: nam ſuper terrae tumulum noluit quid ſtatui, niſi columellam tribus cubitis ne altiorem, aut menſam, aut labellum: et huic procurationi certum magiſtratum praefecerat. haec igitur Athenienſes tui. ſed videamus Platonem, qui juſta funerum rejicit ad interpretes

religionum: quem nos morem tenemus. de ſepulcris autem dicit haec. ‘vetat ex ‘agro culto, eove, qui coli poſſit, ullam ‘partem ſumi ſepulcro: ſed, quae natu-‘ra agri tantummodo efficere poſſit, ut ‘mortuorum corpora ſine detrimento ‘vivorum recipiat, ea potiſſimum ut com-‘pleatur: quae autem terra fruges fer-‘re, et, ut mater, cibos ſuppeditare poſ-‘ſit, eam ne quis nobis minuat, neve ‘vivus, neve mortuus. exſtrui autem ve-‘tat ſepulcrum altius, quam quod quin-‘que diebus homines quinque abſolve-‘rint: nec e lapide excitari plus, nec im-‘poni, quam quod capiat laudem mor-‘tui, inciſam ne plus quatuor heroicis ‘verſibus; quos ‘longos’ appellat Enni-‘us.’ habemus igitur hujus quoque auc-toritatem de ſepulcris ſummi viri: a quo iterum funerum ſumptus praefinitur ex cenſibus a minis quinque uſque ad mi-nam. deinceps dicit eadem illa de immor-talitate animorum, et reliqua poſt mor-tem tranquillitate bonorum, poenis im-piorum. habetis igitur explicatum om-nem, ut arbitror, religionis locum. QUINTUS. nos vero, frater, et copioſe quidem:

Digitized by Google

ſed perge ad caetera. MARCUS. pergam equidem: et quoniam libitum eſt vobis me ad haec impellere, hodierno ſermone conficiam, ſpero; hoc praeſertim die. video enim Platonem idem feciſſe, omnemque orationem ejus de legibus peroratam eſſe uno aeſtivo die. ſic igitur faciam, et dicam de magiſtratibus. id enim eſt profecto, quod conſtituta religione rempublicam contineat maxime. ATTICUS. tu vero dic, et iſtam rationem, quam coepiſti, tene.

Digitized by Google

DE LEGIBUS

LIBER TERTIUS.

MARCUS. ſequar igitur, ut inſtitui, divinum illum virum: quem quadam admiratione commotus, ſaepius fortaſſe laudo, quam neceſſe eſt. ATTICUS. Platonem videlicet dicis. MARCUS. iſtum ipſum, Attice. ATTICUS. tu vero eum nec nimis valde unquam, nec nimis ſaepe laudaveris. nam hoc mihi etiam noſtri illi, qui neminem, niſi ſuum, laudari volunt, concedunt, ut eum arbitratu meo diligam. MARCUS. bene hercle faciunt. quid enim eſt elegantia tua dignius? cujus et vita, et oratio conſecuta mihi videtur difficillimam illam ſocietatem gravitatis cum humanitate. ATTICUS. ſane gaudeo, quod te interpellavi, quandoquidem tam praeclarum mihi dediſti judicii tui teſtimonium. ſed perge, ut coeperas. MARCUS. laudemus igitur prius legem ipſam veris et propriis gene-

Digitized by Google

ris ſui laudibus. ATTICUS. ſane quidem, ſicut de religionum lege feciſti. MARCUS. videtis igitur, magiſtratus hanc eſſe vim, ut praeſit, praeſcribatque recta, et utilia, et conjuncta cum legibus. ut enim magiſtratibus leges; ita populo praeſunt magiſtratus: vereque dici poteſt, magiſtratum legem eſſe loquentem; legem autem mutum magiſtratum. nihil porro tam aptum eſt ad jus conditionemque naturae, (quod cum dico, legem a me dici, intelligi volo) quam imperium: ſine quo nec domus ulla, nec civitas, nec gens, nec hominum univerſum genus ſtare, nec rerum natura omnis, nec ipſe mundus poteſt. nam et hic Deo paret, et huic obediunt maria terraeque, et hominum vita
2 juſſis ſupremae legis obtemperat. Atque, ut ad haec citeriora veniam, et notiora nobis: omnes antiquae gentes regibus quondam paruerunt. quod genus imperii primum ad homines juſtiſſimos et ſapientiſſimos deferebatur, idque in republica noſtra maxime valuit, quoad ei regalis poteſtas praefuit. deinde etiam deinceps poſteris prodebatur; quod et in his etiam, qui nunc regnant, manet. quibus

Digitized by Google

autem regia poteſtas non placuit, non ii nemini, ſed non ſemper uni parere voluerunt. nos autem, quoniam leges damus liberis populis; quaeque de optima republica ſentiremus, in ſex libris ante diximus: accommodabimus hoc tempore leges ad illum, quem probamus, civitatis ſtatum. magiſtratibus igitur opus eſt: ſine quorum prudentia ac diligentia eſſe civitas non poteſt: quorum deſcriptione omnis reipublicae moderatio continetur. neque ſolum iis praeſcribendus eſt imperandi, ſed etiam civibus obtemperandi modus. nam et qui bene imperat, paruerit aliquando neceſſe eſt: et qui modeſte paret, videtur, qui aliquando imperet, dignus eſſe. itaque oportet et eum, qui paret, ſperare ſe aliquo tempore imperaturum: et illum, qui imperat, cogitare, brevi tempore ſibi eſſe parendum. nec vero ſolum ut obtemperent obediantque magiſtratibus, ſed etiam ut eos colant diligantque, praeſcribimus, ut Charondas in ſuis facit legibus. noſter vero Plato Titanum e genere ſtatuit eos, qui, ut illi caeleſtibus, ſic hi adverſentur magiſtratibus. quae cum ita ſint, ad ipſas jam leges veniamus, ſi placet. ATTICUS.

Digitized by Google

mihi vero et iſtud, et ordo iſte rerum pla-
3 cet. MARCUS. ‘ JUSTA imperia ſun-
‘ to; iiſque cives modeſte, ac ſine recuſa-
‘ tione parento. MAGISTRATUS nec
‘ obedientem et noxium civem multa,
‘ vinculis, verberibuſve coërceto: ni par,
‘ majorve poteſtas, populuſve prohibeſ-
‘ ſit: ad quos provocatio eſto. CUM ma-
‘ giſtratus judicaſſit inrogaſſitve; per po-
‘ pulum multae, poenae, certatio eſto.
‘ MILITIAE ab eo, qui imperabit, pro-
‘ vocatio ne eſto: quodque is, qui bellum
‘ geret, imperaſſit, jus ratumque eſto.
‘ MINORES magiſtratus, partiti juris,
‘ plures in plera ſunto. MILITIAE, qui-
‘ bus juſſi erunt, imperanto, eorumque
‘ tribuni ſunto. DOMI pecuniam publi-
‘ cam cuſtodiunto: vincula ſontium ſer-
‘ vanto: capitalia vindicanto: aes, argen-
‘ tum, aurumve publice ſignanto: lites
‘ contractas judicanto: quodcumque ſe-
‘ natus creverit, agunto. SUNTOQUE
‘ aediles curatores urbis, annonae, ludo-
‘ rumque ſolennium: olliſque ad honoris
‘ amplioris gradum is primus adſcenſus
‘ eſto. CENSORES populi aevitates, ſo-
‘ boles, familias, pecuniaſque cenſento:

Digitized by Google

‘ urbis templa, vias, aquas, aerarium, ‘ vectigalia tuento: populique partes in ‘ tribus diſtribuunto: exin pecunias, ae- ‘ vitates, ordines partiunto: equitum pe- ‘ ditumque prolem deſcribunto: caelibes ‘ eſſe prohibento: mores populi regunto: ‘ probrum in ſenatu ne relinquunto: bi- ‘ ni ſunto: magiſtratum quinquennium ‘ habento: reliqui magiſtratus annui ſun- ‘ to: eaque poteſtas ſemper eſto. JURIS ‘ diſceptator, qui privata judicet, judica- ‘ rive jubeat, praetor eſto. IS juris civilis ‘ cuſtos eſto. HUIC poteſtate pari, quot- ‘ cumque ſenatus creverit populuſve juſ- ‘ ſerit, tot ſunto. REGIO imperio duo ‘ ſunto, iique praeeundo, judicando, con- ‘ ſulendo praetores, judices, conſules ap- ‘ pellantor. MILITIAE ſummum jus ha- ‘ bento, nemini parento. OLLIS ſalus ‘ populi ſuprema lex eſto. EUNDEM ma- ‘ giſtratum, ni interfuerint decem anni, ‘ ne quis capito. AEVITATEM annali ‘ lege ſervanto. AST quando duellum ‘ gravius, diſcordiaeve civium eſcunt, oe- ‘ nus, ne amplius ſex menſes, ſi ſenatus ‘ creverit, idem juris, quod duo conſules, ‘ teneto: iſque ave ſiniſtra dictus, populi

Digitized by Google

‘ magiſter eſto. EQUITEM cumque qui ‘ regat habeto pari jure cum eo, quicumque erit juris diſceptator. AST quando ‘ conſul is eſt, magiſterve populi; reliqui ‘ magiſtratus ne ſunto. AUSPICIA patrum ſunto: ollique ex ſe produnto, qui ‘ comitiatu creare conſules rite poſſint. ‘ IMPERIA, poteſtates, legationes, cum ‘ ſenatus creverit populuſve juſſerit, ex ‘ urbe exeunto: duella juſta juſte geriunto: ſociis parcunto: ſe et ſervos continento: populi ſui gloriam augento: domum cum laude redeunto: rei ſuae ergo ‘ ne quis legatus eſto. PLEBES quos pro ‘ ſe contra vim, auxilii ergo, decem creaſſit, tribuni ejus ſunto: quodque ii prohibeſſint, quodque plebem rogaſſint, ratum eſto: ſanctique ſunto: neve plebem ‘ orbam tribunis relinquunto. OMNES ‘ magiſtratus auſpicium judiciumque habento: ex quois ſenatus eſto. EJUS ‘ decreta rata ſunto. AST ni poteſtas par ‘ majorve prohibeſſit, ſenatus conſulta ‘ perſcripta ſervanto. IS ordo vitio vacato: caeteris ſpecimen eſto. CREATIO magiſtratuum, judicia, populi juſſa, vetita, cum ſuffragio conſciſcentur,

Digitized by Google

‘ optimatibus nota, plebi libera ſunto.
‘ AT ſi quid erit, quod extra magiſtra- 4
‘ tus coeratore oeſus ſit, qui coeret po-
‘ pulus creato, eique jus coerandi da-
‘ to. CUM populo patribuſque agendi
‘ jus eſto conſuli, praetori, magiſtro po-
‘ puli equitumque, eique, quem produnt
‘ patres conſulum rogandorum ergo:
‘ tribuniſque, quos ſibi plebes rogaſſit,
‘ jus eſto cum patribus agendi: iidem,
‘ ad plebem, quod oeſus erit, ferunto.
‘ QUAE cum populo, quaeque in patri-
‘ bus agentur, modica ſunto. SENA-
‘ TORI, qui nec aderit, aut cauſa, aut
‘ culpa eſto. LOCO ſenator, et modo o-
‘ rato: cauſas populi teneto. VIS in po-
‘ pulo abeſto. PAR majorve poteſtas plus
‘ valeto. AST qui turbaſſitur in agendo,
‘ fraus actoris eſto. INTERCESSOR rei
‘ malae, ſalutaris civis eſto. QUI agent,
‘ auſpicia ſervanto: auguri publico pa-
‘ rento: promulgata, propoſita, in aera-
‘ rio cognita, agunto: nec plus, quam de
‘ ſingulis rebus ſemel conſulunto: rem
‘ populum docento: doceri a magiſtrati-
‘ bus privatiſque patiunto. PRIVILE-
‘ GIA ne irroganto. DE capite civis, ni-

Digitized by Google

‘ ſi per maximum comitiatum, olloſque, ‘ quos cenſores in partibus populi locaſ‘ ſint, ne ferunto: donum ne capiunto, ‘ nec danto, neve petenda, neve gerenda, ‘ neve geſta poteſtate. quod quis earum ‘ rerum migraſſit, noxiae poena par eſto. ‘ CENSORIS fide legem cuſtodiunto. ‘ PRIVATI ad eos acta referunto: nec eo
5 ‘ magis lege liberi ſunto.’ Lex recitata eſt. diſce rem, et tabellam jubebo dari. QUINTUS. quam brevi, frater, in conſpectu poſita eſt a te omnium magiſtratuum deſcriptio: ſed ea paene noſtrae civitatis: etſi a te paulum allatum eſt novi. MARCUS. rectiſſime, Quinte, animadvertis. haec eſt enim, quam Scipio laudat in libris, et quam maxime probat temperationem reipublicae; quae effici non potuiſſet, niſi tali deſcriptione magiſtratuum. nam ſic habetote, magiſtratibus, iiſque, qui praeſint, contineri rempublicam, et ex eorum compoſitione, quod cujuſque reipublicae genus ſit, intelligi. quae res cum ſapientiſſime moderatiſſimeque conſtituta eſſet a majoribus noſtris, nihil habui, ſane non multum, quod putarem novandum in legibus. AT-

Digitized by Google

TICUS. reddes igitur nobis, ut in religionis lege feciſti admonitu et rogatu meo, ſic de magiſtratibus, ut diſputes, quibus de cauſis maxime placeat iſta deſcriptio. MARCUS. faciam, Attice, ut vis: et locum iſtum totum, ut a doctiſſimis Graeciae quaeſitum et diſputatum eſt, explicabo: et, ut inſtitui, noſtra jura attingam. ATTICUS. iſtud maxime exſpecto diſſerendi genus. MARCUS. atqui pleraque ſunt dicta in illis libris, cum de optima republica quaereretur. ſed hujus loci de magiſtratibus ſunt propria quaedam a Theophraſto primum, deinde a Dione Stoico quaeſita ſubtilius. ATTICUS. ain' tan- 6
dem? etiam a Stoicis iſta tractata ſunt? MARCUS. non ſane, niſi ab eo, quem modo nominavi, et poſtea a magno homine, et in primis erudito, Panaetio. nam veteres verbo tenus, acute illi quidem, ſed non ad hunc uſum popularem atque civilem, de republica diſſerebant. ab hac familia magis iſta manarunt, Platone principe. poſt Ariſtoteles illuſtravit omnem hunc civilem in diſputando locum, Heraclideſque Ponticus, profectus ab eodem Platone. Theophraſtus vero inſtitutus

ab Ariſtotele, habitavit, ut ſcitis, in eo
genere rerum: ab eodemque Ariſtotele
doctus Dicaearchus, huic rationi ſtudio-
que non defuit. poſt a Theophraſto Pha-
lereus ille Demetrius, de quo feci ſupra
mentionem, mirabiliter doctrinam ex um-
braculis eruditorum otioque; non modo
in ſolem atque in pulverem, ſed in ipſum
diſcrimen aciemque produxit. nam et me-
diocriter doctos magnos in republica vi-
ros, et doctiſſimos homines non nimis in
republica verſatos, multos commemorare
poſſumus. qui vero utraque re excelleret,
ut et doctrinae ſtudiis et regenda civitate
princeps eſſet, quis facile, praeter hunc,
7 inveniri poteſt? ATTICUS. puto poſ-
ſe, et quidem aliquem de tribus nobis.
ſed perge, ut coeperas. MARCUS. quae-
ſitum igitur ab illis eſt, placeretne unum
in civitate eſſe magiſtratum, cui reliqui
parerent: quod exactis regibus intelligo
placuiſſe noſtris majoribus. ſed quoniam
regale civitatis genus, probatum quon-
dam, poſtea non tam regni, quam regis
vitiis, repudiatum eſt; nomen tantùm vi-
debitur regis repudiatum, res manebit,
ſi unus omnibus reliquis magiſtratibus
F

imperabit. quare nec ephori Lacedaemone ſine cauſa a Theopompo oppoſiti regibus, nec apud nos conſulibus tribuni. nam illud quidem ipſum, quod in jure poſitum eſt, habet conſul, ut ei reliqui magiſtratus omnes pareant, excepto tribuno, qui poſt exſtitit, ne id, quod fuerat, eſſet: hoc enim primum minuit conſulare jus, quod exſtitit ipſe, qui eo non teneretur: deinde quod attulit auxilium reliquis non modo magiſtratibus, ſed etiam privatis, conſuli non parentibus. QUINTUS. magnum dicis malum. nam, iſta poteſtate nata, gravitas optimatium cecidit, convaluitque jus multitudinis. MARCUS. non eſt ita, Quinte. non enim jus illud ſolum ſuperbius populo, ſed violentius videri neceſſe erat: quo poſteaquam modica et ſapiens temperatio acceſſit, converſa lex in omnes eſt * * *

8 ‘ Domum cum laude redeunto.’ nihil enim, praeter laudem, bonis atque innocentibus, neque ex hoſtibus, neque a ſociis reportandum. jam illud apertum profecto eſt, nihil eſſe turpius, quam quemquam legari niſi reipublicae cauſa. omitto quemadmodum iſti ſe gerant atque geſſe-

Digitized by Google

rint, qui legatione hereditates, aut ſyngraphas ſuas perſequuntur. in hominibus eſt hoc fortaſſe vitium. ſed quaero, quid reapſe ſit turpius, quam ſine procuratione ſenator, legatus ſine mandatis, ſine ullo reipublicae munere? quod quidem genus legationis ego conſul, quanquam ad commodum ſenatus pertinere videatur, tamen approbante ſenatu frequentiſſimo, niſi mihi leviſſimus tribunus plebis tum interceſſiſſet, ſuſtuliſſem. tamen minui tempus, et, quod erat infinitum, annuum feci. ita turpitudo manet, diuturnitate ſublata. ſed jam, ſi placet, de provinciis decedatur, in urbemque redeatur. ATTICUS. nobis vero placet: ſed iis, qui in provinciis ſunt, minime placet. MARCUS. at vero, Tite, ſi pareant his legibus, nihil erit his urbe, nihil domo ſua dulcius: nec laborioſius moleſtiuſque provincia. ſed ſequitur lex, quae ſancit eam tribunorum plebis poteſtatem, quae in republica noſtra: de qua diſſeri nihil neceſſe eſt. QUINTUS. at mehercule ego, frater, quaero, de iſta poteſtate quid ſentias. nam mihi quidem peſtifera videtur, quippe quae in ſeditione, et ad ſeditio-

Digitized by Google

nem nata ſit: cujus primum ortum ſi re-
cordari volumus, inter arma civium, et
occupatis, et obſeſſis urbis locis procrea-
tum videmus. deinde cum eſſet cito able-
gatus, tanquam ex XII tabulis, inſignis
ad deformitatem puer, brevi tempore re-
creatus, multoque tetrior et foedior na-
tus eſt. Quem enim ille non edidit? 9
qui primum, ut impio dignum fuit, pa-
tribus omnem honorem eripuit; omnia
infima ſummis paria fecit, turbavit, miſ-
cuit: cum afflixiſſet principum gravita-
tem, nunquam tamen conquievit. atque
ut C. Flaminium, atque ea, quae jam priſ-
ca ſunt, relinquam: quid juris bonis vi-
ris Tib. Gracchi tribunatus reliquit? etſi
quinquennio ante, D. Brutum et P. Sci-
pionem conſules, quos et quantos viros!
homo omnium infimus et ſordidiſſimus,
tribunus plebis, C. Curiatius in vincula
conjecit: quod ante factum non erat. C.
vero Gracchus runis et iis ſicis, quas ipſe
ſe projeciſſe in forum dixit, quibus digla-
diarentur inter ſe cives, nonne omnem
reipublicae ſtatum permutavit? quid jam
de Saturnini ſupplicio, reliquiſque dicam?
quos ne depellere quidem a ſe ſine ferro

Digitized by Google

potuit reſpublica? cur autem aut vetera, aut aliena proferamus potius, quam et noſtra, et recentia? quis unquam tam audax, tam inimicus nobis fuiſſet, ut cogitaret unquam de ſtatu noſtro labefactando, niſi mucronem aliquem tribunitium exacuiſſet in nos? quem cum homines ſcelerati ac perditi, non modo ulla in domo, ſed nulla in gente reperirent, gentes ſibi in tenebris reipublicae perturbandas putaverunt. quod nobis quidem egregium, et ad immortalitatem memoriae glorioſum, neminem in nos mercede ulla tribunum potuiſſe reperiri, niſi cui ne eſſe quidem licuiſſet tribuno. ſed ille quas ſtrages edidit? eas videlicet, quas ſine ratione, ac ſine ulla ſpe bona furor edere potuit impurae belluae, multorum inflammatus furoribus. quamobrem in iſta quidem re vehementer Syllam probo, qui tribunis plebis ſua lege injuriae faciendae poteſtatem ademerit, auxilii ferendi reliquerit: Pompeiumque noſtrum caeteris rebus omnibus, ſemper ampliſſimis ſummiſque effero laudibus; de tribunitia poteſtate taceo. nec enim reprehendere li-
10 bet, nec laudare poſſum. Marcus. vi-

tia quidem tribunatus praeclare, Quinte, perſpicis. ſed eſt iniqua in omni re accuſanda, praetermiſſis bonis, malorum enumeratio, vitiorumque ſelectio. nam iſto quidem modo vel conſulatus vituperio eſt, ſi conſulum, quos enumerare nolo, peccata collegeris. ego enim fateor in iſta ipſa poteſtate ineſſe quiddam mali. ſed bonum, quod eſt quaeſitum in ea, ſine iſto malo non haberemus. nimia poteſtas eſt tribunorum plebis: quis negat? ſed vis populi multo ſaevior multoque vehementior, quae ducem quòd habet, interdum lenior eſt, quam ſi nullum haberet. dux enim ſuo periculo progredi cogitat: populi impetus periculi rationem ſui non habet. at aliquando incenditur. et quidem ſaepe ſedatur. quod enim eſt tam deſperatum collegium, in quo nemo e decem ſana mente ſit? quin per ipſum Tib. Gracchum non ſolum nectus, ſed etiam ſublatus interceſſor fuerat. quid enim illum aliud perculit, niſi quod poteſtatem intercedendi collegae abrogavit? ſed tu ſapientiam majorum in hoc vide. conceſſa plebi a patribus iſta poteſtate arma ceciderunt; reſtincta ſeditio eſt: inventum

eſt temperamentum, quo tenuiores cum principibus aequari ſe putarint: in quo uno fuit civitatis ſalus. at duo Gracchi fuerunt. et praeter eos quamvis enumeres multos licet, cum deni creantur: nullos in omni memoria reperies pernicioſos tribunos; leves, etiam non bonos fortaſſe plures. invidia quidem ſummus ordo caret: plebes de ſuo jure pericuIoſas contentiones nullas facit. quamobrem aut exigendi reges non fuerunt: aut plebi re, non verbo danda libertas: quae tamen ſic data eſt, ut multis praeclariſſimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet.
11 Noſtra autem cauſa, quae, optime et dulciſſime frater, incidit in tribunitiam poteſtatem, nihil habuit contentionis cum tribunatu. non enim plebs incitata noſtris rebus invidit: ſed vincula ſoluta ſunt, et ſervitia incitata, adjuncto terrore etiam militari. neque nobis cum illa tum peſte certamen fuit, ſed cum graviſſimo reipublicae tempore: cui ſi non ceſſiſſem, non diuturnum beneficii mei patria fructum tuliſſet. atque hoc rei exitus indicavit. quis enim non modo liber, ſed etiam ſervus libertate dignus fuit, cui

Digitized by Google

noſtra ſalus cara non eſſet? quod ſi is caſus fuiſſet rerum, quas pro ſalute reipublicae geſſimus, ut non omnibus gratus eſſet; et ſi nos multitudinis vis furentis inflammata invidia pepuliſſet; ſi tribunus aliquis in me populum, ſicut Gracchus in Laenatem, Saturninus in Metellum, incitaſſet: ferremus, ô Quinte frater: conſolarenturque nos non tam philoſophi, qui Athenis fuerunt, qui hoc facere debent, quam clariſſimi viri, qui illa urbe pulſi, carere ingrata civitate, quam manere in improba maluerunt. Pompeium vero quod una iſta in re non ita valde probas, vix ſatis mihi illud videris attendere, non ſolum ei, quid eſſet optimum, videndum fuiſſe, ſed etiam quid neceſſarium. ſenſit enim deberi non poſſe huic civitati illam poteſtatem. quippe quam tantopere populus noſter ignotam expetiſſet, quî poſſet carere cognita? ſapientis autem civis fuit, cauſam nec pernicioſam, et ita popularem ut non poſſet obſiſti, pernicioſe populari civi non relinquere. ſcis ſolere, frater, in hujuſmodi ſermone, ut tranſiri alio poſſit, AD MODUM, dici. ATTICUS. prorſus ita eſt. QUINTUS. 12

haud equidem aſſentior: tu tamen ad reliqua pergas velim. MARCUS. perſeveras tu quidem, et in tua vetere ſententia permanes. QUINTUS. nunc mehercule. ATTICUS. ego ſane a Quinto noſtro diſſentio. ſed ea, quae reſtant, audiamus. MARCUS. deinceps igitur omnibus magiſtratibus auſpicia et judicia dantur: judicia, ut eſſet populi poteſtas, ad quam provocaretur: auſpicia, ut multos inutiles comitiatus, probabiles impedirent morae: ſaepe enim populi impetum injuſtum auſpiciis dii immortales repreſſerunt. ex his autem, qui magiſtratum ceperunt, quod ſenatus efficitur, popularem ſane neminem in ſummum locum, niſi per populum, venire, ſublata cooptatione cenſoria. ſed praeſto eſt hujus vitii temperatio, quod ſenatus lege noſtra confirmatur auctoritas. ſequitur enim: 'ejus decreta ſunto.' nam ita ſe res habet, ut, ſi ſenatus dominus ſit publici concilii, quodque is creverit, defendant omnes: et, ſi ordines reliqui, principis ordinis conſilio rempublicam gubernari velint, poſſit, ex temperatione juris, cum poteſtas in populo, auctoritas in ſenatu ſit, teneri ille moderatus et con-

Digitized by Google

cors civitatis ſtatus, praeſertim ſi proxi-
mae legi parebitur. nam proximum eſt,
'is ordo vitio careto: caeteris ſpecimen
'eſto.' QUINTUS. praeclara vero, fra-
ter, iſta lex eſt, et late patet, ut vitio ca-
reat ordo, et cenſorem quaerat interpre-
tem. ATTICUS. ille vero, etſi tuus to-
tus eſt ordo, gratiſſimamque memoriam
retinet conſulatus tui, pace tua dixerim,
non modo cenſores, ſed etiam judices
omnes poteſt defatigare. MARCUS. 13
omitte iſta, Attice. non enim de hoc ſe-
natu, nec his de hominibus, qui nunc ſunt,
ſed de futuris, ſi qui forte his legibus pa-
rere voluerint, haec habetur oratio. nam
cum omni vitio carere lex jubeat, ne ve-
niet quidem in eum ordinem quiſquam
vitii particeps. id autem difficile factu eſt,
niſi educatione quadam et diſciplina: de
qua dicemus aliquid fortaſſe, ſi quid fue-
rit loci, aut temporis. ATTICUS. locus
certe non deerit, quoniam tenes ordinem
legum: tempus vero largitur longitudo di-
ei. ego autem, etiam ſi praeterieris, repe-
tam a te iſtum de educatione et de diſcipli-
na locum. MARCUS. tu vero et iſtum, At-
tice, et ſi quem alium praeterii. 'caeteris

Digitized by Google

ſpecimen eſto.' quod ſi eſt, tenemus omnia.
ut enim cupiditatibus principum et vitiis
infici ſolet tota civitas: ſic emendari et cor-
rigi continentia. vir magnus et nobis
omnibus amicus, L. Lucullus, ferebatur
quam commodiſſime, reſpondiſſe cum eſ-
ſet objecta magnificentia villae Tuſcula-
nae, duo ſe habere vicinos: ſuperiorem,
equitem Romanum; inferiorem, liberti-
num: quorum cum eſſent magnificae vil-
lae, concedi ſibi oportere, quod iis, qui
inferioris ordinis eſſent, liceret. non vi-
des, Luculle, a te id ipſum natum, ut illi
cuperent? quibus id, ſi tu non faceres, non
liceret. quis enim ferret iſtos, cum vide-
ret eorum villas ſignis et tabulis refertas,
partim publicis, partim etiam ſacris et re-
ligioſis? quis non frangeret eorum libidi-
nes, niſi illi ipſi, qui eas frangere debe-
14 rent, eiſdem tenerentur? Nec enim tan-
tum mali eſt peccare principes, (quan-
quam eſt magnum hoc per ſe ipſum ma-
lum) quantum illud, quod permulti imi-
tatores principum exſiſtunt. nam licet
videre, ſi velis replicare memoriam tem-
porum, qualeſcumque ſummi civitatis vi-
ri fuerint, talem civitatem fuiſſe: quae-

cumque mutatio morum in principes exſtiterit, eandem in populo ſecutam. idque haud paulo eſt verius, quam quod Platoni noſtro placet, qui muſicorum cantibus ait mutatis, mutari civitatum ſtatus. ego autem nobilium vita victuque mutato, mores mutari civitatum puto. quo pernicioſius de republica merentur vitioſi principes, quod non ſolum vitia concipiunt ipſi, ſed ea infundunt in civitatem: neque ſolum obſunt, quod ipſi corrumpuntur, ſed etiam quod corrumpunt, pluſque exemplo, quam peccato nocent. atque haec lex dilatata in ordinem cunctum, coanguſtari etiam poteſt. pauci enim, atque admodum pauci, honore et gloria amplificati, vel corrumpere mores civitatis, vel corrigere poſſunt. ſed haec et nunc ſatis, et in illis libris tractata ſunt diligentius. quare ad reliqua veniamus. proximum autem eſt de ſuffragiis: quae jubeo ‘nota’ eſſe ‘optimatibus, populo ‘libera.’ ATTICUS. ita mehercule attendi, nec ſatis intellexi, quid ſibi lex, aut quid verba iſta velint. MARCUS. dicam, Tite, et verſabor in re difficili, ac multum et ſaepe quaeſita: ſuffragia in ma-

giſtratu mandando,aut reo judicando,aut lege aut rogatione ſciſcenda, clam,an palam ferre, melius eſſet. ATTICUS. an etiam id dubium eſt? QUINTUS. vereor, ne a te rurſus diſſentiam. MARCUS. non facies, Quinte: nam ego in iſta ſum ſententia, qua te fuiſſe ſemper ſcio, nihil ut fuerit in ſuffragiis voce melius; ſed, obtineri an poſſit,videndum eſt. QUINTUS. frater, bonâ tuâ veniâ dixerim, iſta ſententia maxime et fallit imperitos, et obeſt ſaepiſſime reipublicae, cum aliquid verum et rectum eſſe dicitur, ſed obtineri, id eſt, obſiſti poſſe populo, negatur. primum enim obſiſtitur, cum agitur ſevere: deinde vi opprimi in bona cauſa, eſt melius,quam malae cedere. quis autem non ſentit, auctoritatem omnem optimatium tabellariam legem abſtuliſſe? quam populus liber nunquam deſideravit: idem, oppreſſus dominatu ac potentia principum, flagitavit. itaque graviora judicia de potentiſſimis hominibus exſtant voces, quam tabellae. quamobrem ſuffragandi nimia libido in non bonis cauſis eripienda fuit potentibus, non latebra danda populo, in qua, bonis ignorantibus quid

quiſque ſentiret, tabella vitioſum occul-
taret ſuffragium. Itaque iſti rationi ne- 16
que lator quiſquam eſt inventus, nec au-
ctor unquam bonus. ſunt enim quatuor
leges tabellariae: quarum prima de magi-
ſtratibus mandandis: ea eſt Gabinia, la-
ta ab homine ignoto et ſordido. ſecuta bi-
ennio poſt Caſſia eſt, de populi judicio. ea
a nobili homine lata eſt, L. Caſſio, ſed,
pace familiae dixerim, diſſidente a bonis,
atque omni rumuſculos populares ratio-
ne aucupante. Carbonis eſt tertia de ju-
bendis legibus ac vetandis, ſeditioſi atque
improbi civis: cui ne reditus quidem ad
bonos, ſalutem a bonis potuit afferre.
uno in genere relinqui videbatur vocis
ſuffragium, quod ipſe Caſſius exceperat,
perduellionis. dedit huic quoque judicio
Caelius tabellam, docuitque, quoad vi-
xit, ſe, ut opprimeret C. Popilium, nocu-
iſſe et reipublicae. et avus quidem noſter
ſingulari virtute in hoc municipio, quoad
vixit, reſtitit Marco Gratidio, cujus in
matrimonio ſororem, aviam noſtram, ha-
bebat, ferenti legem tabellariam. excita-
bat enim fluctus in ſimpulo, ut dicitur,
Gratidius, quos poſt filius ejus Marius in

Aegaeo excitavit mari. ac noſtro quidem
avo, cum res eſſet ad ſe delata, Scaurus
conſul, ‘ utinam, inquit, Marce Cicero,
‘ iſto animo atque virtute in ſumma re-
‘ publica nobiſcum verſari, quam in mu-
‘ nicipali maluiſſes! ’ quamobrem, quo-
niam non recognoſcimus nunc leges po-
puli Romani, ſed aut repetimus ereptas,
aut novas ſcribimus: non quid ab hoc
populo obtineri poſſit, ſed quid optimum
ſit, tibi dicendum puto. nam Caſſiae legis
culpam Scipio tuus ſuſtinet, quo auctore
lata eſſe dicitur. tu, ſi tabellariam tuleris,
ipſe praeſtabis. nec enim mihi placet, nec
Attico noſtro, quantum e vultu ejus in-
17 telligo. ATTICUS. mihi vero nihil un-
quam populare placuit: eamque optimam
rempublicam eſſe duco, quam hic conſul
conſtituerat, quae ſit in poteſtatem opti-
morum. MARCUS. vos demum, ut vi-
deo, legem antiquaſtis ſine tabella. ſed
ego, etſi ſatis dixit pro ſe in illis libris
Scipio, tamen libertatem iſtam largior po-
pulo, ut et auctoritate valeant, et utantur
bonis. ſic enim a me recitata lex eſt de
ſuffragiis. ‘ optimatibus nota, plebi libe-
‘ ra ſunto.’ quae lex hanc ſententiam con-

Digitized by Google

tinet, ut omnes leges tolleret, quae poſtea latae ſunt, quae tegunt omni ratione ſuffragium, ne quis inſpiciat tabellam, ne roget, ne appellet. pontes etiam lex Maria fecit anguſtos. quae ſi oppoſita ſunt ambitioſis, ut ſunt fere, non reprehendo. ſin valuerint tantum leges, ut ne ſint ambitus: habeat ſane populus tabellam, quaſi vindicem libertatis, dummodo haec optimo cuique et graviſſimo civi oſtendatur, ultroque offeratur, uti in eo ſit ipſo libertas, in quo populo poteſtas honeſte bonis gratificandi datur. eoque nunc fit illud, quod a te modo, Quinte, dictum eſt, ut minus multos tabella condemnet, quam ſolebat vox, quia populo licere ſatis eſt. hoc retento, reliqua voluntas auctoritati, aut gratiae traditur. itaque, ut omittam largitione corrupta ſuffragia, non vides, ſi quando ambitus ſileat, quaeri in ſuffragiis, quid optimi viri ſentiant? quamobrem lege noſtra libertatis ſpecies datur, bonorum auctoritas retinetur, contentionis cauſa tollitur.

Deinde ſequitur, 18
quibus jus ſit cum populo agendi, aut cum ſenatu. gravis, et, ut arbitror, praeclara lex. ‘ quae cum populo, quaeque in pa-

Digitized by Google

'tribus agentur, modica ſunto:' id eſt, modeſta atque ſedata. actor enim moderatur, et fingit non modo mentem ac voluntates, ſed paene vultus eorum, apud quos agit; quod eſt in ſenatu non difficile: eſt enim ſenator is, cujus non ad auditorem referatur animus, ſed qui per ſe ipſe ſpectari velit. huic juſſa tria ſunt: ut adſit; nam gravitatem res habet, cum frequens ordo eſt: ut loco dicat, id eſt, rogatus: ut modo, ne ſit infinitus; nam brevitas non modo ſenatoris, ſed etiam oratoris magna laus eſt in ſententia. nec eſt unquam longa oratione utendum: niſi aut peccante ſenatu, quod fit ambitione ſaepiſſime, nullo magiſtratu adjuvante, tolli diem utile eſt: aut cum tanta cauſa eſt, ut opus ſit oratoris copia vel ad hortandum, vel ad docendum. quorum generum in utroque magnus noſter Cato eſt. quodque addit, 'cauſas populi teneto,' eſt ſenatori neceſſarium noſſe rempublicam: idque late patet: quid habeat militum, quid valeat aetario, quos ſocios reſpublica habeat, quos amicos, quos ſtipendiarios, qua quiſque ſit lege, conditione, foedere: tenere conſuetudinem decernendi, noſſe

Digitized by Google

exempla majorum. videtis jam, genus
hoc omne ſcientiae, diligentiae, memo-
riae eſſe, ſine quo paratus eſſe ſenator nul-
lo pacto poteſt. deinceps ſunt cum popu-
lo actiones: in quibus primum et maxi-
mum, ‘vis abeſto.’ nihil eſt enim exitio-
ſius civitatibus, nihil tam contrarium ju-
ri et legibus, nihil minus civile et huma-
num, quam, compoſita et conſtituta re-
publica, quidquam agi per vim. parere
jubet interceſſori: quo nihil praeſtantius.
impediri enim bonam rem melius, quam
concedi malae. Quod vero actoris ju- 19
beo eſſe fraudem, id totum dixi ex Craſſi,
ſapientiſſimi hominis, ſententia: quem
eſt ſenatus ſecutus, cum decreviſſet, C.
Claudio conſule de Cn. Carbonis ſediti-
one referente, invito eo, qui cum populo
ageret, ſeditionem non poſſe fieri, quip-
pe cui liceat concilium, ſimul atque inter-
ceſſum, turbarique coeptum ſit, dimitte-
re. quod qui permovet, cum agi nihil po-
teſt, vim quaerit: cujus impunitatem a-
mittit hac lege. ſequitur illud: ‘inter-
‘ceſſor rei malae, ſalutaris civis eſto.’
quis nón ſtudioſe reipublicae ſubvenerít,
hac tam praeclara legis voce laudatus?

ſunt deinde poſita deinceps, quae habemus etiam in publicis inſtitutis atque legibus: ‘auſpicia ſervanto, auguri parento.’ eſt autem boni auguris, meminiſſe maximis reipublicae temporibus praeſto eſſe debere, Jovique optimo maximo ſe conſiliarium atque adminiſtrum datum: ut ſibi eos, quos in auſpicio eſſe juſſerit, caelique partes ſibi definitas eſſe traditas, e quibus ſaepe opem reipublicae referre poſſit. deinde de promulgatione, de ſingulis rebus agendis, de privatis, magiſtratibuſve audiendis. tum leges praeclariſſimae de XII tabulis tralatae duae: quarum altera privilegia tollit; altera de capite civis rogari, niſi maximo comitiatu, vetat. nondum cognitis ſeditioſis, tribunis plebis ne cogitatis quidem, admirandum tantum majores in poſterum providiſſe. in privatos homines leges ferri noluerunt: id eſt enim privilegium: quo quid eſt injuſtius? cum legis haec vis ſit, ſcitum eſt et juſſum in omnes; ferri de ſingulis, niſi centuriatis comitiis, noluerunt. deſcriptus enim populus cenſu, ordinibus, aetatibus, plus adhibet ad ſuffragium conſilii, quam fuſe in tribus con-

Digitized by Google

vocatus. quo verius in cauſa noſtra vir
magni ingenii, ſummaque prudentia, L.
Cotta, dicebat, nihil omnino actum eſſe
de nobis. praeter enim quam quod comi-
tia illa eſſent armis geſta ſervilibus, prae-
terea neque tributa capitis comitia rata
eſſe poſſent, neque ulla privilegii: quo-
circa nihil nobis opus eſſe lege, de quibus
nihil omnino actum eſſet legibus. ſed vi-
ſum eſt et nobis, et clariſſimis viris meli-
us, de quo ſervi et latrones ſciviſſe ſe ali-
quid dicerent, de hoc eodem cunctam Ita-
liam quid ſentiret, oſtendere. Sequun- 20
tur de captis pecuniis, et de ambitu leges.
quae cum magis judiciis, quam verbis
ſancienda ſint; adjungitur, ‘noxiae poe-
‘na par eſto,’ ut in ſuo vitio quiſque ple-
ctatur: vis, capite: avaritia, multâ: ho-
noris cupiditas, ignominia ſanciatur. ex-
tremae leges ſunt nobis non uſitatae: rei-
publicae, neceſſariae. legum cuſtodiam
nullam habemus: itaque hae leges ſunt,
quas apparitores noſtri volunt; a librariis
petimus; publicis literis conſignatam me-
moriam publicam nullam habemus. Grae-
ci hoc diligentius: apud quos νομοφύλακες
creantur: nec hi ſolum literas, (nam id

quidem etiam apud majores noſtros erat) ſed etiam facta hominum obſervabant, ad legeſque revocabant. haec detur cura cenſoribus: quandoquidem eos in republica ſemper volumus eſſe. apud eoſdem, qui magiſtratu abierint, edant et exponant, quid in magiſtratu geſſerint: deque iis cenſores praejudicent. hoc in Graecia fit, publice conſtitutis accuſatoribus. qui quidem graves eſſe non poſſunt, niſi ſint voluntarii. quocirca melius eſt, rationes referri, cauſamque exponi cenſoribus: integram tamen legem accuſatori judicioque ſervari. ſed ſatis jam diſputatum eſt de magiſtratibus, niſi forte quid deſideratis. ATTICUS. ſi nos tacemus, locus ipſe nos admonet, quid tibi ſit deinde dicendum. MARCUS. mihine? de judiciis arbitror, Pomponi: id eſt enim junctum magiſtratibus. ATTICUS. quid? de jure populi Romani, quemadmodum inſtituiſti, dicendum nihil putas? MARCUS. quid tandem hoc loco eſt, quod requiras? ATTICUS. egone? quod ignorari ab iis, qui in republica verſantur, turpiſſimum puto. nam, ut modo a te dictum eſt, leges a librariis

Digitized by Google

lego: ſic animadverto, pleroſque magiſtratus ignoratione juris ſui tantum ſapere, quantum apparitores velint. quamobrem, ſi de ſacrorum alienatione dicendum putaſti, quoniam de religione leges propoſueras: faciendum tibi eſt, ut, magiſtratibus lege conſtitutis, de poteſtate, tum de jure diſputes. MARCUS. faciam breviter, ſi conſequi potuero: nam pluribus verbis ſcripſit ad patrem tuum M. Junius ſodalis, perite, meo quidem judicio, et diligenter. at de jure naturae cogitare per nos, atque dicere debemus; de jure populi Romani, quae relicta ſunt et tradita. ATTICUS. ſic profecto cenſeo: et id ipſum, quod dicis, exſpecto.

Digitized by Google

EXCUDEBANT GLASGUAE
ROB. ET AND. FOULIS FRATRES,
ACADEMIAE TYPOGRAPHI
M. DCC. XLVIII.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google